

ХРЕСТОМАТІЯ
З ДИСЦИПЛІНИ «ГЕОПЛАНУВАННЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ СИСТЕМ»
(містить наукові статті та уривки з наукових видань)

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3:711.1.25

Є.О. Маруняк

ТЕРИТОРІАЛЬНЕ (ПРОСТОРОВЕ) ПЛАНУВАННЯ: ЗМІСТ, ЕВОЛЮЦІЯ ТА ОСНОВНІ СУЧАСНІ НАПРЯМИ

Е.А. Маруняк**ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ (ПРОСТРАНСТВЕННОЕ) ПЛАНИРОВАНИЕ: СОДЕРЖАНИЕ, ЭВОЛЮЦИЯ И ОСНОВНЫЕ СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ***Институт географии Национальной академии наук Украины, Киев*

Планировочные документы и решения являются на сегодня значимой частью управления социально-экономическим развитием большинства развитых стран. Без этой основы неразрешимыми остаются вопросы качества среды и устойчивости, оценки инвестиционной привлекательности и её повышения, проблемы согласования интересов различных землепользователей, логистического обеспечения и другие. В статье рассмотрены особенности терминологии и понимания процесса территориального (пространственного) планирования как оптимальной организации пространства с учётом его особенностей, характеристик и часовых параметров, а также специфика формирования соответствующих систем в ряде европейских стран. Выделены основные вызовы, с которыми сталкивается Украина на пути к устойчивому пространственному развитию. Проанализированы предпосылки создания и современное состояние системы территориального планирования в Украине. Сформулированы принципы успешных решений в процессе планирования территорий: системности и комплексности; многокомпонентности и иерархичности; сбалансированности социальной, экономической, экологической составляющих; гибкости и динамичности; уникальности; децентрализации и адресной ответственности; общественной экологичности; доступности и открытости планировочных процессов и данных; диалога и вовлечения всех заинтересованных сторон; внешней интегрированности и соответствия парадигме общественного развития. Также представлена схема процесса современного пространственного планирования. Рассмотрены наиболее актуальные подходы и инструменты, имеющие место в странах ЕС, возможности их адаптации в Украине с учётом национальной методологии и практики территориального планирования.

Ключевые слова: геопространство; территориальное планирование; пространственное планирование; ландшафтное планирование.

Marunyak Ye.**TERRITORIAL (SPATIAL) PLANNING: CONTENT AND EVOLUTION OF MAJOR MODERN TRENDS***Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv*

Planning documents and decisions represent nowadays a significant part of socio-economic development management in most developed countries. Without this foundation, questions of environmental quality and sustainability, assessment of investment attractiveness and its increase remain unresolved, as well as the problem of different land users interests coordination, logistics and others. The article describes the terminology features and understanding of the territorial spatial planning process as the optimal space organization based on its features, characteristics and time parameters, as well as the specifics of the corresponding systems development in several European countries. The main challenges which Ukraine faces on the path to sustainable spatial development have been highlighted. Prerequisites of the spatial planning system creation and its current state in Ukraine has been analyzed. The principles of successful solutions in the territorial planning process have been formulated: systematic and comprehensive nature; multicomponent and hierarchical nature; balanced nature of social, economic and environmental components; flexibility and agility; uniqueness; decentralization and address responsibility; social ecology; accessibility and openness of planning processes and data; dialogue and involvement of all interested parties; external integration and consistency with social development paradigm. A diagram of the modern spatial planning process has also been presented. The most relevant approaches and tools taking place in the EU countries have been considered, as well as possibility of their adaptation in Ukraine taking in consideration national methodology and spatial planning practice.

Keywords: geospace; territorial planning; spatial planning; landscape planning.

Актуальність дослідження

Територіальне, або просторове планування є нині одним із невід'ємних атрибутів управлінської діяльності розвинених країн. Саме завдяки сучасним планам і програмам можливе ефективне використання ресурсів усіх рівнів і видів, забезпечення

якості середовища проживання, збереження культурної спадщини, задоволення потреб громади та узгодження індивідуальних запитів. Відповідно, і планувальні документи дедалі більше нагадують креативні інформаційні моделі, створені за критеріями мережевого суспільства, з урахуванням гло-

бальних викликів та потенціалу тієї чи іншої території.

Територіальне планування має тривалу історію та поширену практику впровадження. Поле ж для сучасного дослідницького інтересу формується швидше у зв'язку з результатами планувальних заходів, отриманими в умовах різних суспільних координат, з висновками, що можуть бути враховані для вдосконалення процесу планування, його гармонізації в новітніх геоekonomічних та геополітичних реаліях. Аналіз таких результатів має охоплювати кілька складових, від історії та основних принципів планування, завершуючи сучасною методологією та світоглядними орієнтирами систем. Подібні різноаспектні пошуки є поширеним явищем у європейському науковому просторі і, поза сумнівом, важливі й для України, яка протягом десятиріч намагалася балансувати на умовній межі «між» – між Сходом і Заходом, між радянським спадком та прагненням до інших цінностей, між відродженням, збереженням власної ідентичності та глобалізаційними впливами тощо.

І це породжує багато запитань, як сприймаються і можуть бути сприйняті європейські підходи, як швидко відбудуться якісні зміни, наскільки значними є відмінності пострадянської та західно-європейської планувальних систем, що має бути впроваджено на законодавчому рівні, які обмеження, насамперед економічного характеру, постають у процесі планування, який сучасний стан справ у цій сфері.

Метою цієї статті є окреслення сучасного понятійного дискурсу, підходів та настанов, обраних європейськими країнами у відповідній сфері, витоків та ідеології планування. У такому ж контексті проаналізовано і вимір планувальної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу

Територія чи простір: пошук термінології

Під плануванням у загальному розумінні ми зазвичай розуміємо діяльність з оцінювання та перспективної організації ресурсів для досягнення різних завдань і цілей. У конкретизованішому вигляді планування є «комплексним процесом, що веде до консенсусу, заснованому на визнанні всіх включених проблем, їх оцінці та визначенні цілей. Кінцевою метою є розроблення шаблону/моделі для майбутнього розвитку» [21, с. 46]. Фактично йдеться про оптимальну організацію простору з урахуванням його особливостей, характеристик та часових параметрів. Для означення цього процесу та його результатів зазвичай використовують два терміни – «територіальне планування» і «просторове планування», змістовне наповнення яких варто розглянути детальніше.

Як зазначається в сучасних публікаціях з цієї проблематики, «простір формує географічну про-

екцію поширення людської діяльності. В контексті її наслідків для навколишнього середовища простір відображає також поширення занепаду останнього» [19]. Історично у планувальному лексиконі домінувало планування територіальне, що на сьогодні в більшості європейських країн поступово замінюється терміном «**просторове планування**» (відповідно до поняття «просторовий розвиток»). Це має своє пояснення – концепція і поняття «просторове планування» були розвинені з точки зору формування європейської позиції щодо планування та просторового розвитку. Здавалося важливим знайти нейтральний термін, безпосередньо не пов'язаний з діючою планувальною системою жодної країни-члена Європейського Союзу (ЄС). Лінгвістично ж це фактично переклад німецького поняття «*Raumplanung*» та голландського «*Ruimtelijk Planning*»» [16, с. 11]. Синонімічним є й німецьке «*Raumordnung*» «всеосяжний, надлокальний, найвищий рівень планування структури і розвитку простору» [28].

Крім того, поява просторового аспекту ідентифікує якісні зміни у плануванні загалом, усвідомлення необхідності довгострокового, стратегічного планування, а також обмежених можливостей суто економічного, галузевого підходу, віддаленого від конкретного місця, зони, області, країни – «практично всюди у світі було усвідомлено, що стратегічне планування, стратегічне мислення в цілому неможливе поза просторовими координатами дії. Йдеться, безумовно, не тільки і не стільки про прямокутні координати, давно спроектовані на поверхню Землі, скільки про полярні. Ми так чи інакше оперуємо уявленнями про поля, а отже про межі полів дії сил, їх взаємонакладення, їх енергетичні вузли, що в науці географії зветься однорідним або вузловим районуванням, а також центрипериферійними зв'язками» [3].

Фактично це означає набагато глибший аналіз причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами геопросторових процесів, власне структури простору. Отже, хоча термін є певною мірою штучним (євроанглійським¹), з наукової точки зору він більш обґрунтований – здійснюючи ефективне планування, ми дійсно намагаємось організувати *простір*, розмити щось *в просторі*.

Очевидно, що причиною назвати планування «територіальним» стало насамперед оперування поняттям території як географічним таксоном та його картографування, акцентована ознака територіальності, на противагу галузевому підходу. У збірнику (Компендіумі) ЄС щодо просторових планувальних систем та політик під просторовим плануванням розуміють «суспільну політику та дії,

¹ Під цим поняттям (Euroenglish) розуміють змінену внаслідок широкого вжитку в неангломовних європейських країнах англійську мову. Див, наприклад, S.Mollin "Euro-English: Assessing Variety Status".

спрямовані на розподіл видів діяльності у просторі та зв'язки між ними. Вона має здійснюватись на європейському, національному та локальному рівнях і поєднувати планування землекористування та регіональну політику» [18, с. 156].

Ширше трактування з цього ж документу так окреслює зміст просторового планування: «Просторове планування відноситься до методів, що використовуються переважно в громадському секторі для впливу на подальший розподіл видів діяльності у просторі. Його застосовують з метою створення раціональнішої територіальної організації землекористування та відповідних зв'язків, для збалансованості між вимогами розвитку та потребами захисту довкілля та для досягнення соціальних і економічних цілей. Просторове планування охоплює заходи з координації просторових впливів на інші секторальні політики, для досягнення рівномірнішого розподілу економічного розвитку між регіонами ніж той, що може бути створений ринковими силами, а також з регулювання питань використання землі та власності» [18, с. 24].

Під просторовим (або «фізичним») плануванням, наприклад в Німеччині, розуміють загальне планувально-правове поняття, що охоплює територіальну організацію держави, земельне планування, а також перспективне планування будівництва. Відповідно, його метою є «організація та розвиток певних виділів (регіонів) згідно з елементарними аспектами людського існування, такими як домогосподарство, робота, освіта, постачання, відпочинок і транспорт» [8, с. 66].

Разом з тим, слід зазначити, що поняття **«територіальне планування»** також використовують як у постсоціалістичних європейських країнах, так і в деяких документах ЄС (наприклад «Територіальний порядок денний Європейського Союзу 2020»). Поширене воно і в Україні, інших пострадянських країнах, в багатьох наукових публікаціях радянського періоду. Отже, з міркувань практичної доцільності надалі вживатимемо поняття територіальне і просторове планування як синоніми².

Витоки, виклики, підходи до просторового планування в країнах Європейського Союзу

Еволюція планувальних систем має очевидний зв'язок з розвитком людської цивілізації. Запровадження планування поселень відноситься до епохи Середньовіччя [4, с.10]. На основі давніх джерел можна зробити висновок, що помітною рисою тогочасного планування була спроба досягнення гармонії планувальних рішень, насамперед з точ-

ки зору узгодження потреб людини та природних передумов.

Як свідчать окремі дослідження, формування територіального планування у його сучасному розумінні для більшості країн світу відноситься до кінця XIX–початку XX ст. Важливим індикатором появи таких систем є законодавче затвердження. Розробка і затвердження планувальної документації у європейських країнах являли собою своєрідну реакцію на стрімке економічне зростання та пов'язані з ним соціальні, економічні, інституційні проблеми стосовно оптимізації промислового навантаження, поселенської мережі, регулювання міського розвитку.

Законодавчі засади, що визначають відносини у сфері планування у більш-менш сучасному вигляді для більшості європейських країн (за винятком Італії та Люксембургу) були визначені у 70 – 90-х рр. XX ст. (табл. 1).

Незважаючи на істотно різну історію становлення та національні особливості, можна виділити, дещо умовно, кілька етапів та чинників зближення систем просторового планування європейських країн.

Перший етап – період завершення Другої світової війни, протягом якого зближення відбувалось не лише з точки зору економічного зростання, а й для соціального консенсусу, у формі «держав загального добробуту» [24]. Не останню роль відігравала і геополітична ситуація, що склалася на той час у Європі.

Другий етап був започаткований створенням у 1970 р. СЕМАТ (Ради міністрів, відповідальних за просторове регіональне планування). Регулярне проведення конференцій, підготовка доповідей, рекомендацій, резолюцій надали значний поштовх і створили своєрідну платформу для обговорення найбільш проблемних питань просторового планування. Нині у складі Ради – 47 держав, серед яких і Україна (з 1995 р.).

Точкою відліку третього етапу стали, на нашу думку, 90-ті рр., що, з одного боку, пов'язано зі зміною геополітичних векторів внаслідок розпаду СРСР, з іншого, – з формуванням постіндустріального суспільства. Ще одним важливим акцентом нового періоду стала інтродукція поняття та концепції сталого (збалансованого) розвитку, втілена насамперед прийняттям у 2000 р. «Керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту» [20] (далі – «Керівні принципи»).

Зупинимось на особливостях, видах і напрямках просторового планування, що сформувались на сьогодні в європейських країнах. Відповідно до Компендіуму ЄС щодо просторових планувальних систем та політик, серед п'ятнадцяти (до 2004 р.) країн-членів ЄС було виділено чотири основні

² Згідно з оригіналом, що вживається в тому чи іншому джерелі. З позиції автора більш обґрунтованим і влучним є термін «просторове планування»: адже йдеться про об'ємний вимір сукупності відносин та зв'язків між різними об'єктами, результатів їхньої взаємодії.

Таблиця 1. Започаткування сучасного територіального планування в окремих країнах Європи

Країна	Орієнтовний період	Основні риси
Норвегія	початок XIX – початок XX ст.	Знаковий для створення єдиної системи 1924 р. – прийняття так званого «Будівельного акту», що охоплював усі міські і окремі сільські муніципалітети. З того часу планування стало суспільним інструментом упорядкованого використання земель та інфраструктури. Але вже на початку XIX ст. існували плани інфраструктури та детальні земельні плани
Німеччина	друга половина XIX ст.	Прийняття будівельного закону, який визначав основи територіального планування на державному рівні. Згодом був доповнений у федеральному законодавстві
Нідерланди	початок XX ст.	Планування завдяки «Акту про житлове господарство» (1901) стало обов'язковим для муніципалітетів. У 1931 р. після перегляду цього документу було затверджено просторове планування на регіональному рівні. І лише у 1960 р. була затверджена трирівнева система
Великобританія	30-ті – 40-ві роки XX ст.	Розроблено концепцію планувальної системи, яка була вперше затверджена «Планувальним Актом» у 1948 р.
Швеція	кінець XIX – початок XX ст.	Першим законодавчим актом щодо регулювання будівельної діяльності став Будівельний указ 1874 р., що зобов'язував міста розробляти і впроваджувати міські плани. Акт з планування міст був введений в дію у 1909 р. з метою законодавчого регулювання стосунків між муніципалітетами та власниками майна
Польща	початок XX ст.	Спроби щодо стандартизації системи просторового планування пов'язані з набуттям незалежності у 1918 р. У 1928 р. напрацьовані стандарти були затверджені указом президента «Про будівельні норми і розвиток житлової нерухомості»

Розроблено на основі [16]

традиції просторового планування – власне підхід регіонального економічного планування, складний інтегрований підхід, управління землекористуванням та урбанізм [18, с. 36]. Розрізняють планування відповідно до рівня та цілей – національні політики, стратегічне планування, рамкове планування та регуляторне планування. Крім того, виділено просторовий та галузевий аспекти планування, взаємозв'язок яких на найнижчих рівнях часто втрачається. У деяких країнах, зокрема у Німеччині, просторове (фізичне) планування включає регіональне планування, міське планування та структурні аспекти секторального планування. Регіональне планування є найвищим рівнем, що синтезує організацію та розвиток регіонів.

На сьогодні основним стратегічним документом для країн ЄС, прийнятим у 2011 р., є «Територіальний порядок денний 2020», що визначає основні виклики, пріоритети та механізми просторового розвитку. Врахування національної специфіки здійснюється через розроблення національних концепцій просторового розвитку, що часто виходять за загальноєвропейські часові рамки (наприклад, Польща – до 2030 р., Нідерланди – до

2040 р.). На рівні ЄС спільна мета – територіальна єдність – має бути досягнута з урахуванням таких пріоритетів: поліцентричний та збалансований територіальний розвиток; інтегрований розвиток міст, сільських та особливих територій (географічно особливих – узбережжя, острови, гірські території; прим. авт.); територіальна інтеграція у транскордонних і транснаціональних функціональних регіонах; забезпечення глобальної конкурентоспроможності регіонів, що базується на сильних локальних економіках; поліпшення територіальної зв'язності для індивідів, комун, підприємств; управління та об'єднання екологічних, ландшафтних і культурних цінностей регіонів [27].

Найсучаснішою складовою європейської просторової політики, що й досі дискутується в управлінських та наукових колах, є підхід, що базується на понятті *місця* (*“place-based approach”*). Вперше репрезентований у звіті Ф.Барка «Порядок денний для реформованої політики єдності» у 2009 р. підхід набув популярності, увійшовши до «Територіального порядку денного 2020» ЄС, окремі національні політики та був апробований на прикладі проектів регіонального і локального рівнів, зокре-

ма і функціональних регіонів у Польщі, ФРН, Латвії, Норвегії, Швеції, Бельгії, Фінляндії. Головні акценти нової політики, зроблені у звіті, на перший погляд не містять новизни, особливо для географічної науки – це «специфіка, відповідно до місця, природних та інституційних ресурсів, а також індивідуальних вподобань та знань; роль, яку відіграють матеріальні та нематеріальні зв'язки між місцями; зумовлена цим необхідність заходів, відповідних певним місцям» [15, с. 4].

Водночас, важливим, на наш погляд, є нове бачення власне місця «як соціального концепту, протяжної території, у межах якої набір умов, сприятливих для розвитку, використовується більше ніж за її межами: природні та культурні умови та вподобання є більш однорідними або взаємодоповнюючими, знання людей – більш синергетичними, що врешті-решт сприяє позитивним впливам та зростанню формальних та неформальних інституцій» [15, с. 5].

Отже, Ф. Барка відмежовується від жорсткої прив'язки до понять «регіон», «територія», «простір», а також адміністративних кордонів, що дозволяє посилити риси гнучкості та динамічності планування, управління, реагування та отримати «діалог між інституціями та акторами, що займаються розвитком на різних географічних рівнях» [26], поєднати місцеву специфіку та територіальний капітал, уникаючи недоліків заангажованості місцевого рівня. Певний відхід від декларування сталого розвитку або мережевих зв'язків є швидше ознакою набуття у цій сфері більш чітких та просторово «прив'язаних» обрисів.

Важливим інструментом європейського планування, що значною мірою забезпечує впровадження у відповідну політику принципів сталого (збалансованого) розвитку є **ландшафтне планування** (ЛП). Необхідність здійснення ландшафтно-політики для успішного територіального розвитку наголошена у Керівних принципах, сформульована як «включення питань розвитку ландшафтів до просторового планування та галузевих програм», «імплементация інтегрованої політики, спрямованої на одночасний захист, управління та планування ландшафтів» [20, с. 12].

У більшості європейських країн інструмент ЛП у різних формах і з акцентом на досягнення природоохоронних цілей входить в систему територіального планування, еволюціонуючи разом з нею, як «ключовий інструмент планування, спрямований на збереження природи і керування ландшафтом» [23].

Так відбувається оптимізація відносин суспільства і природи в межах конкретних територій, що утворюють багаторівневу систему – національну, а згодом і транснаціональну. У Європейській ландшафтній конвенції ландшафтне планування

визначається як перспективне планування, яке має за мету поліпшення, відновлення та формування ландшафтів [7].

На думку одного з відомих у цій галузі практиків основні завдання ЛП можна представити за схемою [22, с. 32]: огляд і оцінка напрямів використання природних і культурних ресурсів, аналіз історії розвитку та ідентифікація особливостей ландшафту; ідентифікація та оцінка форм використання культурних ландшафтів і можливих конфліктів; визначення керівних принципів і якісних цілей розвитку культурних ландшафтів; поєднання заходів щодо охорони і розвитку культурних ландшафтів; представлення та узгодження результатів з громадськістю; моніторинг. Врахування і виконання прийнятих документів сприяють сталому (збалансованому) розвитку територій.

Територіальне (просторове) планування в Україні: передумови формування та виклики трансформаційного періоду

На початку огляду сучасної національної системи територіального планування слід зазначити, що Україна, тривалий час перебуваючи у складі СРСР, успадкувала певні особливості радянського підходу до планування території.

Як і в багатьох європейських країнах, усвідомлення важливості та легітимізація територіального планування відбулась в СРСР орієнтовно в 20-х рр. XX ст. Саме тоді, і навіть дещо раніше, у 1915р. («дорадянський» період), була створена Комісія з вивчення природних продуктивних сил, очолена В.І.Вернадським. Згодом було розроблено план ГОЕРЛО – перспективний план СРСР, в цілому по країні та для вісьми великих районів, що передбачав галузевий і територіальний розріз, проект електрифікації. Започатковано становлення єдиної системи планування і планових органів та методології територіальних економічних досліджень. Водночас, вже для 30-х рр. окремі автори відмічають цілу низку негативних змін, серед яких зміцнення Держплану та прискорені темпи розпаду єдиної системи просторового планування, перенесення на макроекономічний рівень методів планування роботи капіталістичної фірми, що втратило актуальність, недоцільне застосування балансових розрахунків, поступова підміна народногосподарського підходу галузевим. Крім того, Рада з розміщення продуктивних сил отримує замість ключових дорадчі функції [3].

Безумовним випробуванням і для країни в цілому, і для системи територіального планування зокрема, стали війсьний та повоєнний період. Його основними рисами були переміщення підприємств і промислове будівництво на сході СРСР, обмеженість комплексного територіального планування [9, с. 31-36], а також формування системи «закритих» міст («відомча урбанізація»), директивний

характер управління, що не сприяє нормальному розвитку [3].

Згодом, 60-70-ті рр. стають періодом формування методології укладання одного з найбільш важливих, і, як видається, життєздатних планувальних документів – схеми районного планування [2], що тією чи іншою мірою відповідала сучасним схемам територіального планування, передбачаючи комплексний розвиток території з урахуванням природних і соціально-економічних умов.

У цей же період і до 80-х рр. відбувся перехід до складання довгострокових комплексних схем розвитку та розміщення продуктивних сил і на їх основі – Генеральної схеми розміщення продуктивних сил, практичне втілення якої залишилось під знаком питання. Водночас, «фактично знищується територіальне планування на низовому та середньому рівнях» [9, с. 31-36], має місце «низька операційність та неузгодженість роботи планувально-прогнозних структур» [3].

Загалом, відмежовуючись від інституційної (функціональної) складової та розглядаючи систему планування радянського періоду за формальною ознакою, заперечувати комплексність та різноманітність передбаченої документації неможливо. До трьох рівнів управління відносились: Генеральна схема розвитку і розміщення продуктивних сил союзних республік, економічних районів, автономних республік, країв та областей СРСР; Єдина система розселення СРСР; схеми районного планування; генеральні плани міст; Територіальні комплексні схеми охорони природи (ТерКСОП). Ці документи доповнювались Цільовими комплексними програмами формування народногосподарських зон і територіально-виробничих комплексів, Міжгалузевими балансами виробництва і розподілу продукції для союзних республік, великих економічних районів СРСР та одиниць адміністративно-територіального устрою країни, а також Комплексними планами соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів управління [14].

Не можна не відзначити і розвинену методологію радянського планування, що мала багато конструктивних рис щодо оцінки ресурсів, формування виробничих зв'язків і навіть соціальної інфраструктури.

Але варто підкреслити головне – значна частина розроблених документів залишалась недієвою, що пояснюється насамперед специфікою обмежень централізованої планової економіки СРСР. Як справедливо зазначається щодо оцінки якості регіонального планування та районного планування в СРСР – «реалізація теоретичних ідей, закладених у зазначених документах, не була достатньо послідовною і про практичне їх впровадження можливо говорити лише в окремих випадках» [1, с. 11].

Крім того, суттєві відмінності ідеології, соціальних, економічних, екологічних стандартів так званих «капіталістичної» та «соціалістичної» сис-

тем відображались і в площині планувальної документації. Так, уже у 1970 р. в рішеннях конференції СЕМАТ були визначені такі планувальні орієнтири: якість навколишнього середовища; збереження балансу між урбанізованими та аграрними регіонами; проблеми розвитку сільських районів; специфічні проблеми, притаманні деяким окремим регіонам (прикордонні, гірські тощо); проблеми розвитку периферійних (депресивних) районів; розвиток мереж зв'язку і транспорту; участь населення у житті місцевих громад [6]. Згодом, у численних національних стратегіях просторового розвитку країн ЄС йдеться про якість простору, якість життя, різноманіття ландшафтів тощо. У радянському ж плануванні, аж до часів розпаду СРСР продовжують існувати ідеологеми планування народного господарства, галузей та економічних районів. Одним із позитивних прикладів актуалізації планування в СРСР є вже згадувані Територіальні комплексні схеми охорони природи (70-ті – 80-ті рр.), що позначило надзвичайно важливий природоохоронний акцент, пошук балансу між економічним розвитком та збереженням природного середовища.

Порівняння радянської та європейської планувальних систем у загальних рисах здійснено в попередніх публікаціях [11].

Проблема відставання першої пояснюється низкою факторів, не останнім з яких було недостатнє та несвоєчасне врахування наукових розробок і географів, і інших спеціалістів тодішньої Академії наук. Значна кількість показників та якісних характеристик, не кажучи про підходи, залишалась поза межами практики планування. Тут можна згадати і роботи, виконані Радою з вивчення продуктивних сил, і конкретні пропозиції окремих дослідників, наприклад щодо картографічного обґрунтування проблемних програм, етапності територіального планування [10, с.43-48, 52], що цілком корелювали з тодішніми європейськими підходами, актуальні донині, але не були впроваджені в практику планування на належному рівні.

Після проголошення незалежності постала необхідність вирішити низку нагальних завдань, пов'язаних зі зміною методологічних підходів та створенням власної системи планувальної документації. Тут мали бути враховані складності зміни форм власності, перебудови господарських зв'язків, брак фінансових ресурсів, і, безумовно, процеси докорінних змін державного управління загалом.

Отже, сучасна система територіального планування в Україні склалася під впливом ряду факторів і на сьогодні об'єднує досвід радянського, пострадянського планування і деякі елементи європейських практик. Зокрема, були спроби інтеграції Керівних принципів та окремих рішень СЕМАТ.

Просторовий розвиток і просторове планування на сьогодні означають оптимальну організацію

простору (території) з урахуванням його особливостей, характеристик, зв'язків та часових параметрів.

Основними викликами у площині просторового розвитку України слід вважати:

- глобальні виклики (зміни клімату, загрози збереженню ландшафтного та біорізноманіття, вплив процесів глобалізації);
- специфіку геополітичного становища та цивілізаційного виміру;
- задекларовану необхідність інтеграції в європейський простір у таких сферах як законодавство, виробництво, торгівля, інвестиції, транспорт, охорона навколишнього середовища, входження в планувальний каркас;
- невідповідність рівня соціально-економічного розвитку і якості життя населення стандартам розвитку західноєвропейських і часто навіть східноєвропейських країн;
- тривале зниження чисельності населення внаслідок міграцій і природного скорочення, зниження якості людських ресурсів;
- виражену диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів, міст та сільської місцевості за більшістю показників;
- диспропорційність структури економіки, домінування первинного та вторинного секторів, відставання у розвитку сфери послуг;
- процеси урбанізації і субурбанізації, розвиток приміських зон великих міст;
- занепад значної частини сільських поселень і малих міст;
- технічну застарілість інфраструктури, виробничих фондів;
- високе антропогенне навантаження, надмірний вплив на навколишнє середовище - ресурсоємність, забруднення, виснаження компонентів середовища;
- підвищення чутливості ландшафтів до небезпечних природних явищ і процесів;
- проблеми розвитку комунікацій: транспорту і зв'язку;
- неефективне функціонування інституційної складової; недоліки системи територіального планування: недостатня репрезентація екологічної складової, застарілість документації, проблеми впровадження та узгодження з громадами.

Правові засади територіального планування в Україні формуються в полі дії понад ста законодавчих актів (Конституція, кодекси, закони, Постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів, накази Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства). Водночас, незважаючи на те, що розробники планувальної документації зазвичай враховують вимоги численних законодавчих актів «міжвідомчої регламентації», на практиці розроблення програм згідно з ними часто відбувається без (з непов-

ним) урахуванням планувальних схем. В цілому законодавчу базу в сфері територіального планування та містобудівної діяльності можна вважати сформованою, хоча проблеми узгодження окремих законів, прийнятих в різні часові періоди, уніфікації вимог та формулювань, розмежування повноважень суб'єктів процесу залишаються актуальними (наприклад, закони «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність», «Про регулювання містобудівної діяльності»).

Основним документом, що регулює відносини у сфері містобудування та територіального планування, є Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» (2011 р.).

Закон визначає три рівні планування: національний, регіональний і локальний. Національному рівню відповідає Генеральна схема територіального планування в Україні (Закон 2001 р., зі змінами 2012 р.), а також схеми планування окремих частин держави. Планування територій на регіональному рівні здійснюється шляхом розроблення схем планування території АР Крим, областей і районів, на місцевому рівні – шляхом розроблення та затвердження генеральних планів населених пунктів, планів зонування територій і детальних планів територій. Зміст планувальних документів визначено законодавчо, Державними будівельними нормами України і представлено картами і пояснювальними текстами.

Нинішня система планування України має достатньо розроблене правове та інституційне підґрунтя, ґрунтується на значному досвіді планувальних робіт, але неодмінно потребує безперервного процесу її вдосконалення та науково-консультативної підтримки документів, що розробляються. Такі кроки дозволять зробити інтеграцію європейських підходів не формальною, а дієвою, крім того, збагатять її національною специфікою.

Так, сучасною методологічною основою, запропонованою в Україні, є геопланувальна парадигма, відповідно до якої планування територій розглядається як «цілісний та інтегрований науковий напрям географічних досліджень, що охоплює певні різновиди планувальних робіт за їх змістом та масштабом» [12] та ґрунтується на «сучасних концепціях територіальної організації суспільства, природних каркасів екологічної безпеки територій, систем розселення, територіальних систем виробничої та соціальної інфраструктури, територіальних систем виробництва та обслуговування, територіальних рекреаційних систем, якості життя населення» [13]. Серед багатьох переваг парадигми – і запропоноване в її межах поняття «операційних територіальних одиниць», що певною мірою створює потенціал для сприйняття в Україні європейського «place-based approach».

Так само значимим є впровадження в українські територіальні плани інструменту ландшафтного планування, про який йшлося вище, роль якого

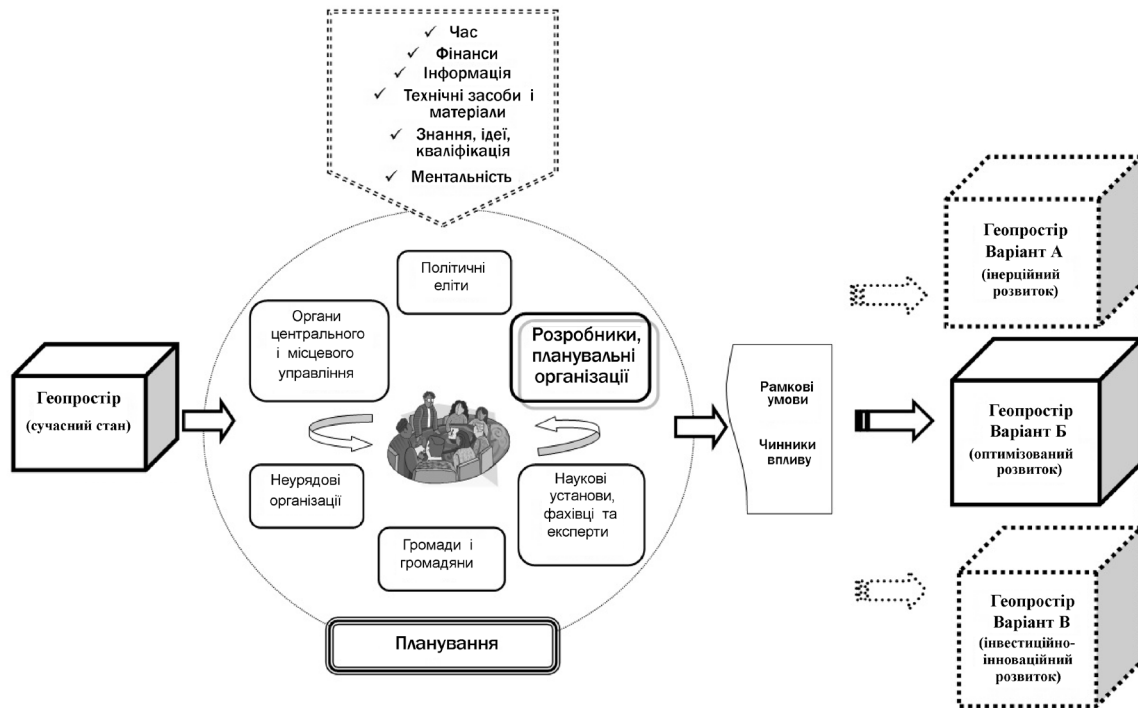

Рисунок 1. Схема процесу сучасного просторового планування

ми вважаємо дещо ширшою, ніж представлено у понятійно-концептуальній схемі геопланування. На нашу думку, мають бути виділені, серед інших, такі *принципи сучасного просторового планування*: системності й комплексності; багатокомпонентності та ієрархічності; збалансованості соціальної, економічної, екологічної складових; гнучкості та динамічності; унікальності; децентралізації та адресної відповідальності; суспільної екологічності (або екологічної дружності); доступності та відкритості планувальних процесів і даних; діалогу та залучення всіх зацікавлених сторін; зовнішньої інтегрованості та відповідності парадигмі суспільного розвитку.

Отже, процес сучасного просторового планування є складним і потребує залучення великої кількості учасників і ресурсів. У загальному вигляді він може бути представлений схемою, зображеною на рис. 1.

До основних напрямів вдосконалення національного територіального планування можна віднести такі:

- узгодження затверджених законодавчих актів, особливо спрямованих на координацію стратегічного і територіального планування, різних аспектів міжвідомчої взаємодії;
- прискорення процесів розроблення та оновлення містобудівної документації з метою повного забезпечення актуальними схемами областей, районів, елементів поселенської мережі України;
- забезпечення моніторингу та практичного виконання рішень містобудівної документації;
- забезпечення наповнення та ведення місто-

будівного кадастру;

- підтримка ідеологічної та методологічної актуальності розробок відповідно до ініціатив Європейської перспективи просторового розвитку, Європейської ініціативи СЕМАТ, положень «Територіального порядку денного 2020» для країн ЄС;

- екологізація територіального планування з урахуванням принципів геопланувальної парадигми через впровадження інструменту ландшафтного (екологічно-орієнтованого) планування.

Висновки

Поряд зі значними напрацюваннями і досягненнями, зрілістю підходів і рішень, українська планувальна система потребує подолання ряду дефіцитів, а також перманентного наукового супроводу. Головним індикатором позитивних змін стане не лише справжня демократизація процесів управління територіями, а й відповіді на ті виклики, з якими громадяни України стикаються чи не щодня – конфлікти землекористування, субурбанізація, низька якість громадського простору, некерована та нерегламентована забудова центральної частини багатьох міст.

Прийняття Генеральної схеми планування території України стало свого часу проривним кроком і забезпечило цілісність відповідних робіт на всіх рівнях, їх кореляцію з європейськими імперативами. Нині вона потребує коригування, зокрема розвитку підходів щодо функціонального зонування, з ймовірною інтеграцією поняття функціональних регіонів різних рівнів і типів, переглядом заходів, досягненням тіснішого зв'язку з «Порядком денним територіального розвитку ЄС 2020».

Не менш важливою є повноцінна реалізація Генеральної схеми, що на даний час ускладнено на всіх рівнях, насамперед – на локальному. Практичну користь мало б і прийняття національної концепції просторового розвитку, оскільки відповідні аспекти, з об'єктивних причин, лише частково представлені у діючій Стратегії державного регіонального розвитку та її проекті до 2020 р.

Ще одним елементом досягнення збалансованості просторового розвитку в Україні є легітимізація ландшафтного планування та його інтеграція у документи територіального/просторового планування, що значно посилить врахування особливостей природної складової, значення культурної спадщини, виявлення потенційних конфліктів та переваг природно-антропогенної взаємодії.

Література

1. Алексеев Н., Дроздов А. Система карт ландшафтного планирования. Опыт, проблемы, предложения. – LAP Lambert Academic Publishing, 2011. – 197 с.
2. Богорад Д.И. Конструктивная география района. Основы районной планировки. – Москва: Мысль, 1965. – 407 с.
3. Глазычев В., Щедровицкий П. Россия. Пространственное развитие. – Центр стратегических исследований Приволжского федерального округа, 2005. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stra.teg.ru/library/32/1/print>
4. Кузнецов С.Г., Ананян Л.Л., Богак Л.М. Територіальне планування і розвиток міст. – Донецьк: Норд-Прес, 2008. – 335 с.
5. Куйбіда В.С., Білоконь Ю.М. Територіальне планування в Україні: європейські засади та національний досвід. – Київ: Логос, 2009. – С. 13.
6. Куйбіда В.С., Негода В.А., Толкованов В.В. Збірник «Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи». – Київ: Вид-во «Крамар», 2009. – 170 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Book_Reg_Rozv_ProstPlanuvan_final.pdf
7. Ландшафтное планирование: инструменты и опыт применения / А.Н.Антипов, В.В.Кравченко, Ю.М.Семёнов и др. – Иркутск: Изд-во Института географии СО РАН, 2005. – 191 с.
8. Ландшафтное планирование и охрана природы: немецко-русско-английский словарь-справочник / под ред. А.Н.Антипова. – Иркутск: Изд-во Института географии СО РАН, 2006. – С. 49.
9. Павленко В.Ф. Планирование территориального развития (территориальный аспект планирования). – Москва: Экономика, 1984. – 267 с.
10. Руденко Л.Г. Картографическое обоснование территориального планирования. – Киев: Наук. Думка, 1984. – 168 с.
11. Руденко Л.Г., Маруняк Є.О. Ландшафтне планування та його роль у вирішенні завдань сталого просторового розвитку України / Український географічний журнал. – 2012. – № 1. – С. 3-8.
12. Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Шашеро А.М. Методологічні засади геопланування регіону/ Український географічний журнал. – 2010 - №1. – С.23 - 31.
13. Топчієв О.Г., Шашеро А.М. Геопланування як напрям предметної та методологічної трансформації сучасної географії // Часопис соціально-економічної географії. Харків. націон. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2011.
14. Чистобаев А.И., Красовская О.В., Скатерщиков С.В. Территориальное планирование на уровне субъектов России: монография. – СПб.: СПбГУ, НИП «ЭНКО» – 2010. – С. 5.
15. An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations. Barka F. 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_barca_report_en.pdf
16. Bohme, K. Nordic Echoes of European Spatial Planning: Discursive Integration in Practice Stockholm: Nordregio 2002 (Nordregio Report 2002:8). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nordregio.se/Global/Publications/Publications%202002/R2002_8/Part1_p9.pdf
17. Comparative Spatial Planning Research. Academy for Spatial Research and Planning. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arl-net.de/commin>
18. EU Compendium of Spatial Planning Systems and Policies. Luxembourg. the Office for Official Publications of European Communities. 1997. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://commin.org/upload/Glossaries/European_Glossary/EU_compendium_No_28_of_1997.pdf
19. Finco A., Nijkamp P. "Planning for sustainable spatial development: Principles and application." Research Memorandum 1999 (1999): 30. – P. 2.
20. Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent CEMAT, 2000 – P. 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=4747>
21. Glossary of Environmental Terms for Urban and Regional Planners. W. Hulsman, B Locher, G. Schablitzki, J.Werner. Druckerei Fritz Perthel GmbH, Berlin, 1995. – 66 p.
22. Landscape 10. European Landscape Convention in Action, Experience before and after / European Federation of Landscape Architecture, 2011. – 72 p.
23. Landscape planning for sustainable municipal development / [BfN-AS Leipzig field office] – German Federal Agency for Nature Conservation, 2002. – P. 6.
24. Making Strategic Spatial Plans: Innovation in Europe / P.Healey, A. Khakee, A. Motte, B. Needhan. – London: Routledge, 2003. – P. 233.
25. National spatial development concept 2030. Summary. Ministry of Regional Development. – Warsaw. 2013. – P. 31.
26. Place-based territorially sensitive and integrated approach 2013. J.Zauchka, D. Swiatek, K. Stanczuk-Olejnik. Ministry of Regional Development. – Warsaw. 2013. – P. 7.
27. Territorial Agenda of the European Union 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu-territorial-agenda.eu/Reference%20Documents/Final%20TA2020.pdf>

28. The Planning System and Planning Terms in Germany. A Glossary. E. Pahl-Weber, D. Henckel. Published by ARL. –Hanover, Germany. 2008. – P. 246.

References

1. Alexeenko N., Drozdov A. (2011). *Map System of Landscape Planning. Experience, problems and suggestions*. - LAP Lambert Academic Publishing. (From Rus.).
2. Bogorad D.I. (1965). *Constructive geography of a region. Fundamentals of regional planning*. Moscow: Misl. (From Rus.).
3. Glazichev V., Shchedrovitsky P. (2005). Russia. Spatial development. - Center for Strategic Research of Volga Federal District: <http://stra.teg.ru/library/32/1/print> (From Rus.).
4. Kuznetsov S.G., Ananyan I.I., Bogak L.M. (2008). *Regional planning and city development*. Donetsk: Nord-Press. (From Ukr.).
5. Kuibida V.S., Belokon Yu.M. (2009). *Territorial Planning in Ukraine: European principles and national experience*. Kyiv: Logos. (From Ukr.).
6. Kuibida V.S., Negoda V.A., Tolkovanov V.V. (2009). Compilation "Regional development and spatial planning of territories: of Ukraine and other European Council member countries experience." Kyiv: Editor "Kramar: http://www.slg-coe.org.ua/wpcontent/uploads/2012/10/Book_Reg_Rozv_ProstPlanuvannya_final.pdf (From Ukr.).
7. *Landscape Planning: Tools and application experience*. A.N. Antipov, V.V. Kravchenko, Yu.M. Semenov et al. (2005). Irkutsk: Institute of Geography ND RAS publishing. (From Rus.).
8. *Landscape Planning and Conservation: German-Russian-English dictionary-reference*; edited by A.N. Antipov (2006). Irkutsk: Institute of Geography ND RAS publishing. (From Rus.).
9. Pavlenko V.F. (1984). *Territorial development planning (territorial planning aspect)*. Moscow: Economics. (From Rus.).
10. Rudenko L.G. (1984). *Cartographic fundamentals of spatial planning*. Kiev: Naukova Dumka. (From Rus.).
11. Rudenko L.G., Marunyak Ye.O. (2012). Landscape planning and its role in addressing the challenges of Ukraine sustainable spatial development. *Ukrainian Geographic journal*, 1. 3-8. (From Ukr.).
12. Topchiyev O.G., Malchikova D.S., Shashero A.M. (2010). Methodological principles of a region geoplanning. *Ukrainian Geographical Journal*, 1. 23 - 31. (From Ukr.).
13. Topchiyev O.G., Shashero A.M. (2011). Geoplanning as the direction of methodological and subject transformation in modern geography. *Journal of Social and Economic Geography*. V.N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv. (From Ukr.).
14. Chystobaev A.I., Krasovskaya A.V., Skatershchykov S.V. (2010). *Territorial Planning at the level of Russia's subjects: monograph*. SPb.: SPBSU, NPI "ENKO". (From Rus.).
15. Barka F. (2009). An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf
16. Bohme, K. (2002). Nordic Echoes of European Spatial Planning: Discursive Integration in Practice Stockholm: Nordregio 2002 (Nordregio Report 2002:8): http://www.nordregio.se/Global/Publications/Publications%202002/R2002_8/Part1_p9.pdf
17. Comparative Spatial Planning Research. Academy for Spatial Research and Planning: <http://www.arl-net.de/commin>
18. EU Compendium of Spatial Planning Systems and Policies. Luxembourg. the Office for Official Publications of European Communities. (1997): http://commin.org/upload/Glossaries/European_Glossary/EU_compendium_No_28_of_1997.pdf
19. Finco A., Nijkamp P. (1999). "Planning for sustainable spatial development: Principles and application." Research Memorandum 1999, 30. 2.
20. Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent CEMAT. (2000), 12: <http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=4747>
21. Glossary of Environmental Terms for Urban and Regional Planners. W. Hulsmann, B. Locher, G. Schablitzki, J. Werner (1995). Druckerei Fritz Perthel GmbH, Berlin.
22. Landscape 10. European Landscape Convention in Action, Experience before and after. European Federation of Landscape Architecture (2011).
23. Landscape planning for sustainable municipal development. BfN-AS Leipzig field office (2002). German Federal Agency for Nature Conservation, 6.
24. Making Strategic Spatial Plans: Innovation in Europe. P. Healey, A. Khakee, A. Motte, B. Needhan (2003). London: Routledge, 233.
25. National spatial development concept 2030. Summary (2013). Ministry of Regional Development. Warsaw, 31.
26. Place-based territorially sensitive and integrated approach 2013. J. Zaucha, D. Swiatek, K. Stanczuk-Olejnik (2013). Ministry of Regional Development. Warsaw, 7.
27. Territorial Agenda of the European Union 2020: <http://www.eu-territorial-agenda.eu/Reference%20Documents/Final%20TA2020.pdf>
28. The Planning System and Planning Terms in Germany. A Glossary. E. Pahl-Weber, D. Henckel (2008). Published by ARL. Hanover, Germany, 246.

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПІДХІД У ВИРІШЕННІ ГЕОЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГЕОПЛАНУВАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ

В статті на основі вивчення наявного досвіду вирішення геоecологічних проблем в процесі управління територіальним розвитком обґрунтовано необхідність переходу від галузевих підходів щодо підтримання геоecологічної рівноваги до територіальних моделей розробки і вирішення геоecологічних проблем.

In article on base of the study of the available experience of the decision geoecological problems in process of management territorial development is motivated need of the transition from branch approach for maintenances geoecological balance to territorial model of the development and decisions of the ecological problems.

Актуальність. На сучасному етапі суспільних перетворень відбувається перенесення «центру тяжіння» в рішенні багатьох завдань з державного на регіональний і локальний (місцевий) рівень, значно зростає роль окремих територій та територіальних громад у здійсненні узгоджених дій державних органів і органів місцевого самоврядування, реалізації соціальних прав і гарантій населення. Зауважимо, що суспільство в цілому, або конкретна територіальна громада у системі «суспільство-природа» виступає як підсистема, яка реально або потенційно керує всією системою в цілому. Таке розуміння ролі людства дає змогу говорити не просто про можливість управління геоecологічними питаннями а про необхідність цілеспрямованого їх вирішення, перш за все засобами територіального планування. У вітчизняній господарській практиці галузеве, централізовано-відомче планування та управління традиційно було пріоритетним, а територіальні аспекти суспільного розвитку розглядались як другорядні. Тим не менш, загострення багатьох протиріч у системі відносин між суспільством і природою свідчать про нагальну потребу у зміні пріоритетів.

Аналіз останніх публікацій. Питанням територіального планування присвячена значна кількість робіт в галузі містобудування і районної планіровки (районного планування), географії, регіоналістики, урбаністики, ландшафтної архітектури тощо. Серед тих, хто закладав концептуальні засади цього важливого науково-практичного напрямку М. Колосовський, М. Баранський, Є. Перцик, Ф. Лістенгурт, Г. Лаппо, Д. Богорад, В. Давидович, А. Ізраїлевич, В. Нудельман та багато інших фахівців. Значний внесок у розвиток теорії та практики регіонального планування здійснили архітектори-урбаністи В. Владіміров, І. Фомін, Ю. Білоконь тощо. Теоретичні та практичні надбання, отримані за період розробки регіональних проектів у період 50-х - 80-х рр. минулого століття, становлять важливий фундамент для здійснення сучасного планування. Разом із тим, набуття Україною незалежності вимагає перегляду концепції

його здійснення, оскільки попередня нормативно-методична база, яка формувалася в умовах існування СРСР, ґрунтувалася на засадах планово-регульованої економіки. Більшість сучасних дослідників питань територіального планування [6, 10, 13], територіального менеджменту [3], геоекологічної експертизи [11], ландшафтного планування [1, 7], оптимізації територіальної організації природокористування [5, 12] акцентують необхідність переходу до територіальних моделей вирішення геоекологічних проблем і завдань, пов'язаних за збереженням еколого-соціально-економічної рівноваги.

Метою даного дослідження є обґрунтування необхідності переходу від галузевих підходів щодо підтримання геоекологічної рівноваги до територіальних моделей розробки і вирішення геоекологічних проблем. *Ключовими завданнями* при цьому стали:

- вивчення вітчизняного досвіду щодо вирішення завдань охорони природи в процесі територіального планування;
- аналітичний огляд сучасних підходів щодо вирішення геоекологічних питань в територіальних схемах та планах, оціночних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. У СРСР управління територіальним плануванням здійснювалось централізовано, містобудування та районна планіровка (на перших етапах якої об'єктами були не території адміністративних одиниць, а промислові зони, райони, урбанізовані ареали) регулювалися системою регламентуючих документів (будівельні норми та різні інструкції), які забезпечували перш за все необхідну систему організації життя населення, умови життєдіяльності міст і поселень, просторову організацію населених місць. Як справедливо відзначено у роботі [6, с. 36] в радянських умовах ідеї раціонального підходу, які служили на Заході орієнтирами містобудування, стали засобами раціоналізації єдиного державного підходу. Командно-адміністративна система породила складно організовану, деталізовану за багатьма позиціями систему територіального планування, в якій домінував галузевий підхід. Особливо яскраво це проявлялось під час вирішення геоекологічних проблем і охорони навколишнього середовища засобами територіального планування.

У схемах та проектах районного планування (або планіровки) на всіх територіальних рівнях розділ «Охорона навколишнього середовища» був незамінним та обов'язковим [4, с.16-17], разом з тим, заходи з охорони довкілля, раціонального використання різноманітних ресурсів території розглядалися в галузевому контексті. Так, до основних екологічних завдань при проектуванні та плануванні було віднесено:

- захист повітряного басейну від забруднення при розміщенні промисловості;
- охорона водного басейну, ґрунтово-рослинного покриву, тваринного світу;
- покращення санітарно-епідеміологічного становища;
- охорона пам'яток історії і матеріальної культури;

- створення системи територій, що підлягають особливій охороні;
- складання комплексної схеми охорони навколишнього середовища району.

Зауважимо, що, як правило, своє вирішення ці завдання знаходили в розрізі конкретних міністерств і відомств, не маючи відображення на рівні розробки і впровадження моделей раціональної територіальної організації природокористування в системі «природа-суспільство», розроблених в контексті ідей еколого-соціально-економічної рівноваги. Зазначимо, що наслідки такого галузевого підходу спостерігаємо і зараз, коли, наприклад, маємо перелік об'єктів екологічної експертизи, до якого не включено території адміністративних регіонів як можливий та необхідний об'єкт експертизи.

Класик робіт з районного планування Є.Н. Перцик відмічає [10, с. 18], що в роботах з районного планування одним з основних недоліків виступає відомчий характер будівництва та проектування, що призводив до зневаги з боку відомств до важливості комплексних рішень щодо організації території, зміщення на другий план екологічних завдань, бажання досягати вузькогалузових цілей виходячи з кон'юнктурних роздумів на противагу комплексним рішенням. Цей же автор визначає кінцевий результат районного планування як раціональний розподіл території за видами використання (функціональне зонування).

Підкреслимо, що географи протягом тривалого часу активно працюють над моделями раціональної територіальної організації систем «природа-населення-господарство». Так, модель поляризованого ландшафту, розроблену Б.Б. Родоманом у 1970-х рр. [9] можна справедливо вважати однією з перших спроб віднайти способи територіального поєднання різних галузей господарства і, власне, здійснити функціональне зонування території. Ця модель була модифікована і деталізована О.Г. Топчієвим (1996) у модель раціональної територіальної організації природокористування [12], але з огляду на певні соціально-економічні та, що не менш важливо, ментальні особливості сучасного етапу розвитку українського суспільства, такі моделі і досі не знаходять свого достатнього відображення у практичній діяльності з організації та планування територій регіонів.

Цікавим є той факт, що у перехідних, кризових умовах існування суспільства, в моменти певної біфуркації розвитку, різко зростає значення суспільної свідомості, в тому числі екологічної, у визначення подальших шляхів еволюції суспільства. Незважаючи на нерозробленість термінології та методики вивчення такого віртуального об'єкту як екологічна свідомість, його значення вже не викликає сумнівів. Як відзначає О.Д. Арманд [2], суб'єктивний, ментальний момент необхідно вважати реальним і при цьому суттєвим фактором взаємовідносин в системі «природа - суспільство». Разом з тим, О.П. Литовка та ін. [8] вказують на інерційність господарського мислення, яка формується у стійкому середовищі як результат впливу умов довкілля на доцільність

використання збалансованих підходів до організації та управління регіоном. Таке акцентування проблематики врахування ментального фактору природокористування зумовлює необхідність зважати на ментальні особливості і стан сформованості екологічної свідомості окремих регіонів під час територіального планування.

Сучасні посібники з територіального управління, планування (Боков, Тимченко, Черваньов, Рудик, 2005) та геоекологічної експертизи (Позаченюк, Панкєєва, 2008) акцентують необхідність впровадження підходів до охорони навколишнього середовища і вирішення геоекологічних проблем під час територіального планування на регіональному рівні з позицій раціональної територіальної організації природокористування і в контексті ідей еколого-соціально-економічної рівноваги. Так, у роботі [11, с. 11] обґрунтовано доцільність та необхідність впровадження геоекологічної експертизи адміністративних територій поряд з екологічною експертизою законодавчо закріплених об'єктів (ст. 14 Закону України «Про екологічну експертизу»).

В.О. Боков та ін. [3, с. 136-137] пропонують формувати плани територіальної організації, в результаті впровадження б яких підтримувався динамічний баланс різноякісних екологічних (у тому числі агро- і урбопідсистем), господарських і соціальних (демографічних, культурних, інформаційних, наукових) підсистем, що забезпечує:

- екологічну рівновагу (наявність потенціального самовідновлення, збереження здатності до стійкості екосистем та ландшафтів);
- соціальну стабільність;
- економічну стійкість (забезпечення соціально та фізіологічно необхідного рівня життя, безпеки і незалежності країни).

Певною суспільно-географічною модифікацією ідеї еколого-соціально-економічної рівноваги (яка, нагадаємо, має бути в основі всіх територіальних планів, схем, проектів) можна вважати сформульований закон про єдиний еколого-економічний простір різноманітності [8, с. 72], згідно з яким необхідне біосферо сумісне різноманіття елементів, з яких складається система, причому еколого-економічні відношення і зв'язки між ними мають відповідати принципам збалансованого розвитку та стійкого стану, що формують внутрішньо системний процес динамічної рівноваги.

Отже, можна об'єктивно стверджувати, що у вітчизняній науці (як і в цілому на пострадянському просторі зі «спадком» адміністративно-командних методів планування) відбувається пошук можливостей *переходу від галузевих підходів щодо підтримання геоекологічної рівноваги до територіальних моделей* розробки і вирішення геоекологічних проблем. Наведені вище приклади свідчать про те, що практика регіонального управління та планування в Україні впритул підійшла до необхідності оцінки, аналізу та планування регіонів як цілісних «управлінських» природно-господарських територіальних систем.

Пошук методології, методики та інструментарію раціональної територіальної організації регіонів відображається у численних розробках в галузях географії, районного планування, містобудування й землевпорядкування. В межах прикладної географії чітко окреслюється геопланувальна парадигма (Топчієв О.Г., 2008). Акцентується [13], що саме геопланування дозволить обґрунтувати раціональну територіальну організацію в контексті забезпечення екологічної збалансованості території і виконання життєво необхідних виробничих функцій і, як наслідок, сприятиме підвищенню якості життя в регіоні.

Складові частини територіального планування були розроблені в різних галузях, що викликало відсутність загальновизнаної теоретичної бази й породило термінологічний різнобій. Так, в останні роки ХХ ст. у російській географічній літературі стало з'являтися поняття германського походження - ландшафтне планування. Зазначена вище термінологічна невизначеність зумовила використання поняття «ландшафтне планування» як узагальнюючого та певною мірою підсумкового етапу планування територій. Основні результати співпраці по російсько-германському проекту ландшафтного планування були викладені у численних статтях, монографіях, посібниках (наприклад, [1, 7]), виступах на конференціях тощо. Разом з тим не можна не визнати справедливості критики, яка присутня в окремих сучасних наукових публікаціях (Ісаченко А.Г., 2008) з приводу перенесення германської моделі ландшафтного планування на російські реалії. В публікації досить категорично стверджується [5, с. 12], що «...в целом ландшафтное планирование может быть охарактеризовано как преимущественно отраслевое по общему подходу и камерально-компилятивное – по методике».

Зауважимо, що ландшафтне планування визнане перш за все засобом екологічної організації території, а його базовою конструкцією особливо на макрорегіональному (адміністративна область) і мезорегіональному (адміністративний район) рівні є екологічний каркас території. Нам вважається, що у цьому змісті ландшафтний план безумовно є досить корисним інструментом забезпечення стабільності розвитку території регіону, але погодимось, що разом з тим він не дає можливостей в достатньо повному обсязі вирішити такі питання:

- ✓ планування ключової складової суспільної життєдіяльності – соціального каркасу регіону - "живого" економічного простору;
- ✓ планування рекреаційного і туристичного освоєння регіону як засобу реабілітації і консервації системи розселення депресивних районів;
- ✓ можливості трансформації регіональної мережі природно-заповідного фонду до середовищестабілізуючого природно-ландшафтного каркасу території;
- ✓ можливості легітимної операції регіональної діагностики території як однієї з базових процедур регіонального геопланування;
- ✓ надати можливості узгодити у рамках єдиної методики географічні, соціальні й соціобіологічні (біогеографічні) принципи геопланування.

Разом з тим акцентуємо, що інструментарій ландшафтного планування і ландшафтні принципи організації в окремих випадках (перш за все під час територіальної організації сільської місцевості) є найдоцільнішим способом раціональної територіальної організації регіону.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На сучасному етапі розвитку теорії, методології і методики суспільно-географічної науки можливим і необхідним є перехід від галузевих підходів щодо підтримання геоекологічної рівноваги до територіальних моделей розробки і вирішення геоекологічних проблем. Практика регіонального управління та планування в Україні впритул підійшла до необхідності оцінки, аналізу та планування регіонів як цілісних «управлінських» природно-господарських територіальних систем. Геопланування як комплексне територіальне планування регіонів на засадах ідей еколого-соціально-економічної рівноваги здатне вирішити більшість завдань щодо формування раціональної територіальної організації природокористування в системі «природа-суспільство». В перспективі, до предметного поля геопланування і найбільш актуальних напрямків науково-практичних розробок на регіональному рівні можна віднести:

1) систематизацію функціональних типів використання просторових, природних, трудових, виробничих ресурсів регіону, здійснення прогнозу розвитку цих складових суспільно-територіального комплексу області;

2) аналіз геопросторових відмінностей регіонів за специфічними поєднаннями видів економічної діяльності, ресурсними, демографічно-розселенськими ознаками та обґрунтування на цій основі схем раціонального поєднання всіх видів господарської діяльності;

3) оцінка загального рівня антропогенно-техногенних навантажень на природну підсистему регіону, представлення каркасу антропогенно-техногенних навантажень на територію, обґрунтування напрямків і методів зменшення антропогенно-техногенних навантажень;

4) обґрунтування природного каркасу екологічної безпеки у вигляді проектних карт-схем екологічної мережі на регіональному рівні.

Звичайно ж, це лише незначний перелік науково-практичних завдань геопланування як особливо актуального та необхідного напрямку діяльності географів, але, на нашу думку, їх практична реалізація повинна не тільки покращити умови існування людства на певній території, а й підвищити конструктивне значення географії, суспільної у тому числі.

1. Антипов А. Н. Ландшафтное планирование как инструмент управления природопользованием (на примере Байкальского региона) / А. Н. Антипов, Ю. М. Семенов // Известия РАН. Серия географическая. – 2006. – №5. – С. 82-91. 2. Арманд А. Д. Ментальность как фактор природопользования / А. Д. Арманд // Известия РАН. Серия географическая. – 2007. – №1. – С. 24-27. 3. Боков В. А. Пространственно-временной анализ в территориальном менеджменте. Часть 1. Учеб. пособие / [Боков В. А., Тимченко И. Е., Черванев И. Г., Рудык А. Н.]. – Симферополь: СПД Барановский А. Э., 2005. – 184 с. 4. Владимиров В. В. Рациональное использование территории и охрана окружающей среды в районной планировке /

- В. В. Владимиров. – М.: Знание, 1979. – 32 с. 5. Исаченко А. Г. Природопользование, ландшафтоведение и ландшафтное планирование / А. Г. Исаченко // Известия Русского географического общества. – 2008. – Т. 140. – Вып. 3. – С. 1-15. 6. Кузнецов С. Г. Територіальне планування і розвиток міст / С. Г. Кузнецов, І. І. Ананян, Л. М. Богак. – Донецьк: Норд-Прес, 2008. – 335 с. 7. Ландшафтное планирование: принципы, методы, европейский и российский опыт / Ред. - составит. А. Н. Антипов, А. В. Дроздов. – Иркутск: Изд-во Института географии СО РАН, 2002. – 141 с. 8. Литовка О. П. Экологическая неопределенность региональной экономики при заложении сбалансированных форм развития природно-антропогенных систем / О. П. Литовка, Л. А. Дедов, К. В. Павлов, М. М. Федоров // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 7. Геология. География. – 2005. – Вып. 1. – С. 64-74. 9. Родоман Б. Б. Поляризация ландшафта как средство сохранения биосферы и рекреационных ресурсов / Б. Б. Родоман // Ресурсы, среда, расселение. Сб. науч. трудов. – М.: Наука, 1974. – С. 150–162. 10. Перцик Е. Н. Районная планировка (территориальное планирование): учеб. пособие для студ. вузов / Евгений Перцик. – М. : Гардарики, 2006. – 398 с. 11. Позаченюк Е. А. Геоэкологическая экспертиза административных территорий. Большой Севастополь / Е. А. Позаченюк, Т. В. Панкеева. – Симферополь: Бизнес-Информ, 2008. – 296 с. 12. Топчієв О. Г. Екологічна безпека і раціональна територіальна організація суспільства / О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 1993. - №2. – С. 3-8. 13. Топчієв О. Г. Планування території – сучасний напрям конструктивної географії / О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 2008. - №1. – С. 54-57.

Конструктивно-географічні засади планування території агрогеосистем у Карпатському регіоні

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано Франківськ
email: prihodkon@ukr.net

Анотація. Викладені конструктивно-географічні засади планування структурно-функціональної організації території агрогеосистем на принципах їх регульованої реконструкції та оптимізації, а також формування адаптованих до ландшафтних умов біоінженерних систем.

Ключові слова: планування, агрогеосистема, реконструкція, оптимізація, екологічна безпека.

Вступ

Однією із важливих екологічних проблем у Карпатському регіоні є проблема планування структурно-функціональної організації території агрогеосистем (агроландшафтів) з метою запобігання/мінімізації виникнення екологічних ризиків, зокрема: розвитку водно-ерозійних процесів, деградації ґрунтів, зниження водоакumuлюючої ємності території та ін. [1]. Без належного планування території агрогеосистем і впровадження необхідних меліоративних заходів неможливо забезпечити екологічно безпечне функціонування агрогеосистем та територіальну екологічну безпеку.

Проблемні аспекти планування території (ландшафтного планування), яке передбачає опрацювання управлінських рішень щодо поліпшення стану геосистем та підвищення рівня їх екологічної безпеки розглядаються у працях К. А. Позаченюк [2, 3], Л. Г. Руденка [4], О. Г. Топчієва [5], К. Й. Кілінської [6]. Проте, у згаданих роботах недостатньо обґрунтовані підходи до планування і упорядкування території агрогеосистем, а також необхідні меліоративні заходи для формування екологічно безпечних агрогеосистем. Саме в такому аспекті виконувались викладені у роботі дослідження, що і складає їх актуальність. Метою дослідження є розроблення конструктивно-географічних засад планування і конструювання екологічно безпечних агрогеосистем у Карпатському регіоні.

Матеріали і методи

Методологія дослідження базується на системному, ландшафтному та геосистемному підходах, наукових положеннях конструктивної географії, геоєкології, ґрунтознавства. Використано методи: моделювання, дистанційного зондування землі, картографічний, аналізу фондових матеріалів, польових спостережень.

Результати і обговорення

Карпатський регіон (площа 5,66 млн. га в межах Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької областей) представлений унікальними гірськими, передгірними та рівнинними ландшафтами і характеризується значною різноманітністю природних ресурсів, використання яких, внаслідок їх унікальності, вимагає застосування принципів збалансованого ресурсокористування і вимог екологічної безпеки в нерозривній системі «невиснажливе використання – відтворення – збереження – охорона – резервування ресурсів».

Внаслідок пріоритетного сільськогосподарського освоєння рівнинних і передгірних територій та з причин необхідності створення сприятливих просторово-технологічних умов для використання техніки відбулися знеліснення і гомогенізація ландшафтів. Порушена генетична цілісність і структурно-функціональна організація природних геосистем, які функціонували раніше як саморегульовані з високим потенціалом стійкості геосистеми. З екологічних позицій такі зміни є недоцільними, оскільки тільки оптимальне поєднання природних, антропогенно модифікованих і антропогенних геосистем забезпечує біотичне та ландшафтне різноманіття, які є визначальними факторами стійкості, стабільності та екологічної безпеки геосистем та сформованого ними навколишнього середовища.

Природні (натуральні) лісові геосистеми, які переважали (займали 95 %) на території Карпатського регіону, перетворені господарською діяльністю людини на антропогенно модифіковані і антропогенні геосистеми. Найбільші зміни природних геосистем відбулися у рівнинних районах (фізико-географічні області: Волинська височинна, Мале Полісся, Розтоцько-Опільська горбогірна, Прут-Дністровська височинна, Закарпатська низовинна) і передгірних районах (фізико-географічні області: Передкарпатська височинна, Вулканічно-міжгірно-улоговинна). Ступінь сільськогосподарського освоєності території тут коливається в межах відповідно 63-76% і 53-62%. Загальна розораність території перевищує межу екологічної збалансованості, яка становить 30-35%. У рівнинних районах

розорано в середньому 54% території, у передгірних – 43%. Сільськогосподарська освоєність гірських районів (фізико-географічні області: Зовнішньо-Карпатська, Вододільно-Верховинська, Полонинсько-Чорногірська, Мармароська) становить в середньому 30% при загальній розораності території 12%.

Екологічно небезпечним є значне зменшення площі лісових геосистем, які є основним стабілізуючим компонентом навколишнього середовища. Лісистість рівнинних територій знижена до критичної і коливається в межах 4-18%, передгірних – 24-37%, гірських – 55-70%. Характерною особливістю передгірних і рівнинних територій є низька питома вага водоохоронних і протиерозійних лісів, що не відповідає ерозійному потенціалу території і густоті річкової мережі. Існуючі тут лісові геосистеми мають острівну форму, розміщені нерівномірно і, як правило, на верхніх частинах схилів та на вододілах. Береги річок практично безлісні. Жоден із водозборів не має цілісної системи лісових геосистем.

У сучасній структурі геосистем в інтенсивно освоєних рівнинних і передгірних районах внаслідок процесів денатуралізації переважають антропогенно модифіковані геосистеми – агрогеосистеми з низькою здатністю до саморегулювання і зовсім іншими, ніж у природних геосистемах процесами обміну речовини та енергії. Специфіка регіону полягає в тому, що природні і антропогенно модифіковані геосистеми надзвичайно вразливі до антропогенного впливу, а забезпечення їх стійкості, стабільності та екологічно безпечного функціонування – процес складний і тривалий, вимагає значних матеріальних затрат.

Порушення у процесі освоєння території і ведення аграрного виробництва балансу в структурі геосистем, формування великих полів, застосування на схилових землях прямолінійної організації території, відсутність протиерозійних заходів, недооцінка меліоративних функцій лісових геосистем та існуючих між геосистемами функціональних взаємозв'язків обумовили виникнення екологічних ризиків, основними з яких є:

- денатуралізація природного середовища (зменшення площі природних геосистем) і антропогенна перетвореність (модифікація) природних геосистем;
- розвиток негативних процесів (водна ерозія, зсуви, селі, руйнування берегів річок);
- дегуміфікація і зниження родючості ґрунтів;
- забруднення поверхневих вод, розвиток процесів евтрофікації, деградація водних геосистем;
- зміна гідрологічного режиму та зменшення водоакумулюючої ємності території і, як наслідок, зростання імовірності паводків, обміління річок у меженні періоди, зниження рівня підземних вод.

За останні 30 років площа еродованих земель в агрогеосистемах зросла із 595 до 711 тис. га, у тому числі ріллі – до 480 тис. га. Наслідком ерозії є зниження родючості ґрунтів. Кількість гумусу в ґрунтах зменшилась на 25-30%. З розміщених на схилах агрогеосистем талими і дощовими водами у річки та водойми змиваються ґрунт, добрива, пестициди, хвороботворні бактерії, що призводить до забруднення і погіршення якості поверхневих вод. Все це свідчить про те, що існуюча система ведення аграрного виробництва і заходи щодо охорони земельних ресурсів (ґрунтів) не зупинили розвитку негативних процесів. У зв'язку з цим назріла потреба перегляду сучасної концепції землекористування в аграрному секторі і впровадження альтернативного підходу, основним принципом якого є планування виробництва певної кількості і видів продукції відповідно до екологічно доцільної площі на тій чи іншій території агрогеосистем (сільськогосподарських угідь), особливо орних земель. Виникла необхідність розроблення та здійснення системи заходів, які побудовані на принципах збалансованого ресурсокористування, ренатуралізації, реконструкції та оптимізації агрогеосистем.

Реконструкція передбачає планування і конструювання агрогеосистем, наближених до природних геосистем зонального типу. Оптимізація здійснюється шляхом цілеспрямованого управління, яке забезпечує створення екологічно безпечних «конструкцій» агрогеосистем на основі раціональної організації території, формування складної (мозаїчної) просторової структури території. Реконструкція агрогеосистем та їх оптимізація забезпечується шляхом формування адаптованих до ландшафтних умов біоінженерних систем, які складають основу проектів землеустрою території сільських/селищних рад з наявними агрогеосистемами [7].

Проекти землеустрою є земельно-кадастровими документами, які визначають цільове використання земель, допустимі обсяги використання природних ресурсів. Згідно статті 20 Закону України «Про землеустрій» землеустрій території проводиться в обов'язковому порядку, незалежно від форм власності на землю. Роботи щодо розроблення проектів землеустрою на відповідній території організовують районні, сільські, селищні і міські ради (Земельний кодекс України, статті 10, 12). Без проектів землеустрою використання земель повинно бути заборонено.

Обґрунтовані в проекті землеустрою заходи, які передбачають пріоритетність вимог екологічної безпеки у використанні земель, забезпечення захисту земель від ерозії, збереження і підвищення родючості ґрунтів та інші заходи щодо запобігання негативного антропогенного впливу на земельні ділянки є обов'язковими елементами технологічного процесу виробництва і повинні здійснюватися всіма землекористувачами незалежно від форм власності. Ця вимога передбачена Земельним кодексом України (статті 10, 12, 20, 91), Законами України «Про землеустрій» (статті 19, 20), «Про охорону земель» (статті 3, 35), Водним кодексом України (статті 13, 80, 81) та іншими нормативними документами і рівноцінна тим, які ставляться перед промисловими підприємствами щодо попередження негативного впливу на навколишнє середовище внаслідок неправильного ведення технологічних процесів.

Приватизація і продаж земель, виділення їх для колективних сільськогосподарських підприємств, фермерських чи селянських господарств та інших землекористувачів повинні здійснюватися тільки на

основі проектів землеустрою території сільських/селищних рад, в яких обґрунтована специфіка та інтенсивність використання земель для ведення багатоукладного господарства (промислового, лісового, аграрного, водного), перспективні напрями розвитку поселень та інфраструктури (дороги, місця відпочинку та ін.), передбачена система необхідних меліоративних і природоохоронних заходів, що забезпечують збалансоване використання та охорону земельних, водних, лісових та інших природних ресурсів, а також збільшення площі лісових геосистем до оптимального рівня.

В агрогеосистемах діють природні механізми відновлення природних геосистем. Однак, цей процес (демутація) уже на початковій стадії постійно руйнується антропогенним регулюванням. Агрогеосистеми відрізняються від природних геосистем (лісових, лучних) відсутністю саморегулювання, самовідновлення і безперервного функціонування, переважанням вносу речовин над їх акумуляцією. На орних землях природний біологічний кругообіг елементів змінюється на штучний, істотно посилюється міграція речовин із корененаселеного шару ґрунту, що значно зменшує об'єм біологічного кругообігу і підвищує «відкритість» агрогеосистем порівняно з природними геосистемами.

У зв'язку з цим виникає необхідність створення в агрогеосистемах нової системи біологічної рівноваги і їх трансформації згідно принципів реконструкції та оптимізації геосистем. В агрогеосистемах повинні бути створені нові просторові структури з тим, щоб сформувати геосистеми, в яких відновлені функції: *економічна* – включає збереження і підтримання ресурсного потенціалу; *соціальна* – передбачає формування сприятливого для проживання і відпочинку людей середовища; *екологічна* – спрямована на відновлення механізмів біотичної регуляції, здатності до саморегулювання і самовідновлення.

Надзвичайно негативно на стан навколишнього середовища впливає формування значних за площею польових і лучних агрогеосистем і, як наслідок, утворення безлісних територій. Тому існуюча структура компонентів в агрогеосистемах повинна бути змінена з тим, щоб забезпечити оптимальне співвідношення між польовими, лучними, лісовими і водними геосистемами та їх раціональне просторове розміщення. Основними принципами при цьому є забезпечення різноманітності і мозаїчності структурних одиниць, насичення території морфологічними елементами екологічного призначення – геосистемами буферного типу. До них належать лісові, лучні і водні геосистеми, які мають високий ступінь замкнутості циклів кругообігу речовин і виконують роль біогеохімічних бар'єрів, ґрунтоводоохоронні, кліматорегулюючі та інші функції, підвищують видову різноманітність і водоакumuлюючу ємність території, сприяють відновленню процесів саморегулювання.

Підходи щодо оптимізації геосистем базуються на системних і структурно-функціональних принципах та адаптивній стратегії оптимізації порушених геосистем, суть якої полягає у гнучкій і корегованій системі діяльності людини, спрямованій на попередження, компенсацію або усунення порушень. Адаптивна стратегія передбачає використання природних процесів і адекватне реагування на зміни, які відбуваються після реалізації заходів щодо оптимізації. При цьому напрями і способи оптимізації агрогеосистем повинні забезпечувати формування таких територіальних комплексів, які б відповідали певним «природним еталонам» зонального типу.

Адаптивна стратегія планування і конструювання екологічно безпечних агрогеосистем базується на принципах адаптаціогенезу, системності і еволюціонізму, в основу яких покладені адаптивні землеробство, лісівництво, рослинництво і меліорація. Заходи і способи адаптивної стратегії – лісорозведення, травосіяння, водні меліорації – повинні забезпечити усунення або мінімізацію екологічних ризиків, зумовлених діяльністю людини. Тому регіональні і місцеві програми соціально-економічного розвитку повинні відповідати певним природоохоронним і екологічним вимогам, комплекс яких складає систему екологічних обмежень розвитку виробництв, способів та інтенсивності використання природно-ресурсного потенціалу.

Інструментом, що використовується для оптимізації організації території геосистем, є ландшафтне планування, яке передбачає опрацювання управлінських рішень щодо поліпшення стану геосистем та підвищення рівня їх екологічної безпеки [2-7].

Планування агрогеосистем – це процес моделювання і конструювання структурно-функціональної організації території нових екологічно безпечних агрогеосистем.

Мета планування агрогеосистем – конструювання екологічно безпечних агрогеосистем; забезпечення їх цілісності і стійкості, здатності до саморегулювання і самовідновлення; збереження і відновлення біотичного та ландшафтного різноманіття; відновлення і підвищення водоакumuлюючої ємності території.

Завдання планування агрогеосистем – зупинення деградації та зниження їх екологічного потенціалу.

При плануванні і конструюванні екологічно безпечних агрогеосистем особливо важливою є організація їх території, яка є першим етапом конструювання керованих систем, а також оптимізація співвідношення і просторового розміщення геосистем різного цільового і функціонального призначення, правильні режими їх використання.

Організація території агрогеосистем – це сукупність заходів, спрямованих на формування в їх межах таких умов, які забезпечують використання природно-ресурсного потенціалу в межах допустимих норм, відтворення і охорону ресурсів, підвищення стійкості агрогеосистем. Вона здійснюється шляхом цілеспрямованого управління процесами із врахуванням стану рівноваги між компонентами агрогеосистем та можливостей саморегулювання. Організація і планування території передбачають трансформацію існуючої структури угідь і створення найбільш раціональних

«конструкцій» агрогеосистем, наближених до тих природних територіальних комплексів (геосистем), на місці яких вони утворилися.

Природні територіальні комплекси, особливо в умовах розчленованого рельєфу, мають смугову структуру, тому і організація території в агрогеосистемах повинна максимально наближатись до розміщення цих структур у природі. Виходячи з цього, найбільш раціональною формою організації території в агрогеосистемах, яка забезпечує збереження природної структури ландшафту, є контурно-смугова. Вона передбачає диференційований підхід до використання земельних ресурсів і розмірів полів з урахуванням екологічних і технологічних особливостей земель, умов рельєфу і ґрунтів, а також розміщення лінійних елементів (меж полів, лісосмуг, доріг) по контуру, в напрямку горизонталей місцевості.

Важливе значення при плануванні і конструюванні агрогеосистем має покращення структури угідь. Зважаючи на високу еродованість території і від'ємний баланс гумусу в ґрунтах, частина земель повинна вилучатись із сільськогосподарського використання, що дасть змогу знизити рівень сільськогосподарської освоєності та розораності території, а також підвищити продуктивність угідь, забезпечивши цим самим виробництво такої ж кількості сільськогосподарської продукції на меншій площі.

Стійкість і стабільність агрогеосистем і, як наслідок, їх екологічна безпека досягаються за умови формування складної (мозаїчної) просторової структури, насичення території компонентами із високою біологічною продуктивністю та значним середовищевірним впливом. До таких компонентів відносяться лісові геосистеми. Вони є компонентом ландшафту, що сприяє підтриманню кількісних і якісних параметрів інших компонентів – вода, ґрунт, повітря – на оптимальному екологічному рівні.

З метою попередження виникнення і розвитку екологічних ризиків та забезпечення екологічної безпеки агрогеосистем проектується біоінженерні системи, які базуються на принципах «відновленого ландшафту» і розглядаються як сукупність впроваджуваних у межах агрогеосистем на території сільських/селищних рад організаційних і захисних (біологічних та інженерно-технічних) заходів, які створюють нову цілісність і забезпечують екологічну безпеку геосистем, комплексне водорегулювання, підвищення водоакумуючої ємності території, поліпшення гідрологічного режиму річок, зниження інтенсивності ерозійних процесів, відтворення біотичного та ландшафтного різноманіття, підвищення родючості ґрунтів, поліпшення умов функціонування агроценозів, а також підвищують естетичну і рекреаційну цінність території [7].

До складу біоінженерних систем входять підсистеми: організаційно-господарська, агромеліоративна, лукомеліоративна, лісомеліоративна і меліоративно-гідротехнічна.

Планування агрогеосистем передбачає перетворення їх у повнокомпонентні стійкі геосистеми, поєднання адаптивних технологій ведення сільськогосподарського виробництва з відповідною формою організації території – стабільною просторовою структурою (смуговою, контурно-смуговою), яка формується системою меліоративних елементів постійної дії. Основним чинником, який забезпечує формування в агрогеосистемах механізмів біотичної регуляції є лісові геосистеми. У зв'язку з цим виникає необхідність перебудови сучасного аграрного виробництва на еколого-адаптивних принципах, серед яких важливе місце належить первинній адаптації агрогеосистем – трансформації їх за допомогою лісових геосистем у лісоагрогеосистеми.

При плануванні і конструюванні агрогеосистем найбільш важливим заходом є організація території. Вона передбачає виділення класів і категорій земель, територіальну спеціалізацію виробництва відповідно до екологічної придатності земель, екологічного потенціалу і стійкості геокомпонентів до антропогенного впливу, а також формування смугової (контурно-смугової) просторової структури. Диференціацію земель на категорії і класи здійснюють на основі ландшафтних карт з виділеними висотними місцевостями і урочищами, карт крутизни схилів та еродованості ґрунтів, а також з урахуванням відповідності властивостей ґрунтів вимогам певних сільськогосподарських культур.

На схилах поля розміщують впоперек схилу по лініях, наближених до горизонталей (по контуру). Границі виділених категорій земель і контурних смуг-полів закріплюються на місцевості регулюючими поверхневий стік постійними елементами організації території (стокорегулюючі лісові смуги). При необхідності в межах смуг-полів проектуєть додаткові стокорегулюючі елементи (стокорегулюючі вали, залужені буферні смуги). Важливою умовою є забезпечення паралельності меж смуг-полів, внаслідок чого стокорегулюючі лісові смуги і стокорегулюючі вали, залужені буферні смуги повинні включати в себе всі необроблювані ділянки (кліни) і мати змінну ширину.

Особливо важливим при плануванні території агрогеосистем є досягнення в структурі угідь збалансованості між орними землями, луками, лісами і водними угіддями. Необхідна трансформація угідь, виходячи із заданих показників розораності, лукопосовищного використання і лісистості території. Оптимальним співвідношенням геосистем (польових, лучних, лісових) відповідно є: для гірських територій – 8-10 : 20-30 : 70-90; для передгірних – 30-40 : 25-35 : 30-50; для рівнинних – 40-50 : 25-30 : 20-30.

Важливим організаційно-господарським заходом є створення уздовж річок, навколо озер, водосховищ та інших водойм, передбачених Водним кодексом України (статті 87, 88), водоохоронних зон та прибережних захисних смуг. Землі, які входять до складу прибережних захисних смуг, відводяться під залуження або заліснення. На 70-100% території прибережних захисних смуг повинні створюватися лісові геосистеми різного цільового використання, зокрема і для одержання відновлюваного біотичного палива («енергетичні ліси»).

На відміну від інших елементів біоінженерних систем, лісові геосистеми, внаслідок властивих їм водоохоронних, водо регулюючих, протиерозійних, середовищевірних та інших функцій, мають ключове значення при конструюванні екологічно безпечних агрогеосистем. Вони є основним

просторово-організуючим і стабілізуєчим елементом, формують каркас (фактор постійної дії), з яким ув'язуються інші меліоративні елементи на водозборі.

Екологічна безпека агрогеосистем забезпечується при формуванні системи лісових геосистем – сукупності створених з урахуванням особливостей рельєфу, ґрунтів, умов формування поверхневого стоку, величини стокового навантаження та інтенсивності водно-ерозійних процесів різних за формою і функціональним призначенням лісових геосистем, об'єднаних в єдине ціле внаслідок причинно-наслідкових взаємозв'язків між ними.

До системи лісових геосистем входять :

- смугові насадження на території польових і лучних агрогеосистем (стокорегулюючі, полезахисні, прияржуні і прибалкові лісосмуги, улоговинно-смугові насадження), а також придорожні лісосмуги;
- сукупність різних за формою і призначенням лісових геосистем, створених на еродованих землях і землях водного фонду (на схилах більше 7°, ярах та балках, уздовж берегів річок і навколо водойм);
- існуючі природні й умовно природні лісові геосистеми.

Основним призначенням елементів, що входять до складу меліоративно-гідротехнічної підсистеми, є попередження утворення на схилах концентрованих потоків талих і дощових вод, затримання поверхневого стоку в межах водозбору з тим, щоб використати воду місцевого стоку для поповнення запасів підземних вод, зрошення та інших цілей. З цієї метою влаштовують гідротехнічні споруди: стокорегулюючі земляні вали, водойми-регулятори та ін.

Висновки

Планування структурно-функціональної організації території агрогеосистем є найбільш необхідним і найбільш важливим заходом. Удосконалення структури землекористування повинно базуватись на концепції еколого-господарського балансу території, згідно з якою землі, що зайняті геосистемами буферного типу (лісовими, лучними і водно-болотними геосистемами), розглядаються як землі «екологічного фонду», з яких формується природний каркас екологічної безпеки території.

При збереженні існуючих моделей планування територій агрогеосистем і ведення виробничо-господарської діяльності слід очікувати негативні зміни у навколишньому середовищі:

- 1) деградація і зниження родючості ґрунтів;
- 2) зменшення урожайності сільськогосподарських культур;
- 3) зменшення водності річок у меженні періоди, зниження рівня і запасів підземних вод
- 4) формування повеней і паводків;
- 5) втрата естетичної і туристично-рекреаційної цінності території;
- 6) погіршення середовища життєдіяльності людей.

Література

1. Приходько М. М. Екологічні ризики, екологічна безпека та управління ними в регіоні Українських Карпат і прилеглих територій / М. М. Приходько // Фізична географія та геоморфологія. – К.: Обрії, 2012. – Вип. 3 (67). – С. 28-40.
2. Позаченюк Е. А. Территориальное планирование / Е. А. Позаченюк. – Симферополь : Доля, 2003. – 383 с.
3. Позаченюк Е. А. Теоретические проблемы ландшафтного планирования / Е. А. Позаченюк // Актуальные проблемы ландшафтного планирования : материалы Всероссийской научно-практической конференции (13-15 октября 2011 г. Москва). – М. : Изд-во Московского ун-та, 2011. – С. 25-29.
4. Руденко Л. Г. Ландшафтне планування та його роль у вирішенні завдань сталого розвитку України / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк // Український географічний журнал. – К. : Академперіодика, 2012. – № 1. – С. 3-8.
5. Топчієв О. Г. Методологічні засади геопланування регіону / О. Г. Топчієв, А. М. Шашеро, Д. С. Мальчикова // Український географічний журнал. – К. : Академперіодика, 2010. – № 1. – С. 23-31.
6. Кілінська К. Й. Геоєкологічна концепція природокористування як основа реалізації природно-господарської різноманітності природно-господарських систем / К. Й. Кілінська // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. Наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – Вип. 614-615 : Географія. – С. 54-57.
7. Приходько М. М. Екологічна безпека природних і антропогенно модифікованих геосистем : монографія / М. М. Приходько. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2013. – 201 с.

Аннотация. Н. Н. Приходько. *Конструктивно-географические основы планирования территории агрогеосистем в Карпатском регионе.* Изложены конструктивно-географические основы планирования структурно-функциональной организации территории агрогеосистем на принципах их регулируемой реконструкции и оптимизации, а также формирования адаптированных к ландшафтным условиям биоинженерных систем.

Ключевые слова: планирование, агрогеосистема, реконструкция, оптимизация, экологическая безопасность.

Abstract. M. Prykhodko. *The basis of the constructive-geographical planning on the territory of Carpathian region.* The given article outlines the structural and geographical bases of functional planning and organization on the agrogeosystems' territory. The research territory deals with the principles of its regulation, reconstruction and optimization, the result contains forming the satisfied landscape conditions of bioengineering systems.

Keywords: planning, agrogeosystem, reconstruction, optimization, ecological safety.

Поступила в редакцию 25.01.2014 г.

1. Поняття просторового та ландшафтного планування, суспільне значення організації територій. Природничі засади просторового планування.

Під *просторовим (або територіальним) плануванням* прийнято розуміти сукупність дій, пов'язаних з підготовкою рішень по розміщенню населення, різних видів діяльності та об'єктів на територіях різного масштабу - від поселень та їх частин до груп країн або регіонів. У країнах Європи частіше застосовується термін "просторове планування", в Росії з тим самим значенням більш поширений термін "територіальне планування". Для діяльності, спрямованої на прийняття рішень з просторового розвитку в межах міст та інших поселень, застосовується частіше термін "містобудівне планування", для рішень по трансформації ландшафтів - "*ландшафтне планування*". Містобудівне і ландшафтне планування є розділами просторового планування. В якості складної організованої спільної діяльності різних рівнів влади та фахівців безлічі професій просторове планування існує всього близько століття, проте просторові рішення в тій чи іншій формі готувалися людьми і істотно раніше.

Ландшафтне планування - побудова такої просторової організації діяльності в конкретних ландшафтах, яка б забезпечувала стійке і раціональне природокористування і збереження основних функцій природних ландшафтів як системи підтримки життя.

2. Шляхи інтеграції природничих та гуманітарних наук для цілей просторового планування.

Інтеграція природничих і гуманітарних наук має велике значення для цілей просторового планування. Територіальне планування ґрунтується на з'ясуванні та аналізі територіальних і часових закономірностей у розміщенні природних, соціальних і економічних явищ і взаємодії між ними. Тому при обґрунтуванні раціональної організації території воно враховує її природничо-географічні, економічні, соціальні, архітектурно - та інженерно-будівельні чинники й умови.

3. Значення географічних знань для практики просторового та ландшафтного планування.

Географічні знання мають важливе значення у практиці просторового та ландшафтного планування, так як сучасне просторове планування неможливо без якісного інформаційного забезпечення в частині існуючої та проектної організації простору: характеристик рельєфу, якості ґрунтів, рослинності, водних об'єктів, доріг, меж земельних ділянок з описом прав на них, характеристик будівель і ін. З 1960-х рр. в Канаді, а потім і в інших країнах стали розвиватися *географічні інформаційні системи* (ГІС), призначені для збору, зберігання, аналізу та графічної візуалізації просторових даних і пов'язаної з ними інформації про представлених в ГІС об'єктах.

4. Просторове планування як вид діяльності: мета, завдання, основні напрями. Значення та співвідношення понять «геопланування», «планування територій», «просторове планування», «регіональне планування», «ландшафтне планування», «містобудівна діяльність».

Планування територій є цілеспрямованою діяльністю з формування стратегії розвитку території задля забезпечення створення та підтримання повноцінного життєвого середовища. Вона покликана забезпечити раціональне використання наявних ресурсів, зниження потенційних ризиків, посилення притаманних території переваг, урівноваження різноманітних економічних, соціальних, культурних, природоохоронних та інших потреб, сталий розвиток відповідної території.

Геопросторове планування території міста визначається як процес регулювання використання території.

Регіональне планування — особливий напрямок планування, метод обліку та реалізації регіональної політики при розробці планів соціально-економічного розвитку.

Під *просторовим (або територіальним) плануванням* прийнято розуміти сукупність дій, пов'язаних з підготовкою рішень по розміщенню населення, різних видів діяльності та об'єктів на територіях різного масштабу - від поселень та їх частин до груп країн або регіонів.

Ландшафтне планування - побудова такої просторової організації діяльності в конкретних ландшафтах, яка б забезпечувала стійке і раціональне природокористування і збереження основних функцій природних ландшафтів як системи підтримки життя.

Містобудування (містобудівна діяльність) - це цілеспрямована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища, яка включає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, планування, забудову та інше використання територій, проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, створення інженерної та транспортної інфраструктури.

5. Історія становлення просторового планування.

Країна	Орієнтовний період	Основні риси
Норвегія	початок XIX – початок XX ст.	Знаковий для створення єдиної системи 1924 р. – прийняття так званого «Будівельного акту», що охоплював усі міста і окремі сільські муніципалітети. З того часу планування стало суспільним інструментом упорядкованого використання земель та інфраструктури. Але вже на початку XIX ст. існували плани інфраструктури та детальні земельні плани.
Німеччина	друга половина XIX ст.	Прийняття будівельного закону, який вніс початок територіального планування на державному рівні. Згодом був доповнений з федеральною законодавчістю.
Нідерланди	початок XX ст.	Планування заклади «Акту про житлове господарство» (1901) стало обов'язковим для муніципалітетів. У 1931 р. після перегляду цього документу було затверджено просторове планування на регіональному рівні. І лише у 1960 р. була затверджена трирівнева система.
Великобританія	30-ті – 40-ві роки XX ст.	Розроблено концепцію планувальної системи, яка була вперше затверджена «Планувальним Актом» у 1948 р.
Швеція	кінець XIX – початок XX ст.	Першим законодавчим актом щодо регулювання будівельної діяльності став Будівельний уклад 1874 р., що зобов'язував міста розробляти і виконувати місцеві плани. Акт з планування міст був введений в дію у 1909 р. з метою законодавчого регулювання стосунків між муніципалітетами та власниками майна.
Польща	початок XX ст.	Спроби щодо стандартизації системи просторового планування пов'язані з набуттям незалежності у 1918 р. У 1928 р. запроваджені стандарти були затверджені указом президента «Про будівельні норми і розвиток житлової нерухомості».

6. Досвід просторового планування в Україні.

Україна, тривалий час перебуваючи у складі СРСР, успадкувала певні особливості радянського підходу до планування території. Як і в багатьох європейських країнах, усвідомлення важливості та легітимізація територіального планування відбулась в СРСР орієнтовно в 20-х рр. XX ст.

Саме тоді, і навіть дещо раніше, у 1915р. («дорадянський» період), була створена Комісія з вивчення природних продуктивних сил, очолена В.І.Вернадським.

Згодом було розроблено план ГОЕРЛО – перспективний план СРСР, в цілому по країні та для вісьми великих районів, що передбачав галузевий і територіальний розріз, проект електрифікації. Започатковано становлення єдиної системи планування і планових органів та методології територіальних економічних досліджень.

Водночас, вже для 30-х рр. окремі автори відмічають цілу низку негативних змін, серед яких зміцнення Держплану та прискорені темпи розпаду єдиної системи просторового планування, перенесення на макроекономічний рівень методів планування роботи капіталістичної фірми, що втратило актуальність, недоцільне застосування балансових розрахунків, поступова підміна народногосподарського підходу галузевим.

Крім того, Рада з розміщення продуктивних сил отримує замість ключових дорадчі функції. Безумовним випробуванням і для країни в цілому, і для системи територіального планування зокрема, стали воєнний та повоєнний період. Його основними рисами були переміщення підприємств і промислове будівництво на сході СРСР, обмеженість комплексного територіального планування, а також формування системи «закри- тих» міст («відомча урбанізація»), директивний характер управління, що не сприяє нормальному розвитку.

Згодом, 60-70-ті рр. стають періодом формування методології укладання одного з найбільш важливих, і, як видається, життєздатних планувальних документів – схеми районного планування, що тією чи іншою мірою відповідала сучасним схемам територіального планування, передбачаючи комплексний розвиток території з урахуванням природних і соціально-економічних умов. У цей же період і до 80-х рр. відбувся перехід до складання довгострокових комплексних схем розвитку та розміщення продуктивних сил і на їх основі – Генеральної схеми розміщення продуктивних сил, практичне втілення якої залишилось під знаком питання.

Водночас, «фактично знищується територіальне планування на низовому та серед- ньому рівнях», має місце «низька операційність та неузгодженість роботи планувально-прогнозних структур».

Загалом, відмежовуючись від інституційної (функціональної) складової та розглядаючи систему планування радянського періоду за формальною ознакою, заперечувати комплексність та різноманітність передбаченої документації неможливо.

До трьох рівнів управління відносились: Генеральна схема розвитку і розміщення продуктивних сил союзних республік, економічних районів, автономних республік, країв та областей СРСР; Єдина система розселення СРСР; схеми районного планування; генеральні плани міст; Територіальні комплекс- ні схеми охорони природи (ТерКСОП).

Ці документи доповнювались Цільовими комплексними програмами формування народногосподарських зон і територіально-виробничих комплексів, міжгалузевими балансами виробництва і розподілу продукції для союзних республік, великих економічних районів СРСР та одиниць адміністративно- територіального устрою країни, а також комплексними планами соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів управління.

Не можна не відзначити і розвинену методологію радянського планування, що мала багато конструктивних рис щодо оцінки ресурсів, формування виробничих зв'язків і навіть соціальної інфраструктури. Але варто підкреслити головне – значна частина розроблених документів залишалась недієвою, що пояснюється насамперед специфікою обмежень централізованої планової економіки СРСР.

Як справедливо зазначається щодо оцінки якості регіонального планування та районного планування в СРСР – «реалізація теоретичних ідей, закладених у зазначених документах, не була достатньо послідовною і про практичне їх впровадження можливо говорити лише в окремих випадках».

Крім того, суттєві відмінності ідеології, соціальних, економічних, екологічних стандартів так званих «капіталістичної» та «соціалістичної» систем відображались і в площині планувальної документації.

Так, уже у 1970 р. в рішеннях конференції СЕМАТ були визначені такі планувальні орієнтири: якість навколишнього середовища; збереження балансу між урбанізованими та аграрними регіонами; проблеми розвитку сільських районів;

специфічні проблеми, притаманні деяким окремим регіонам (прикордонні, гірські тощо); проблеми розвитку периферійних (депресивних) районів; розвиток мереж зв'язку і транспорту; участь населення у житті місцевих громад.

Згодом, у численних національних стратегіях просторового розвитку країн ЄС йдеться про якість простору, якість життя, різноманіття ландшафтів тощо. У радянському ж плануванні, аж до часів розпаду СРСР продовжують існувати ідеологеми планування народного господарства, галузей та економічних районів. Одним із позитивних прикладів актуалізації планування в СРСР є вже згадувані Територіальні комплексні схеми охорони природи (70-ті – 80-ті рр.), що позначило надзвичайно важливий природоохоронний акцент, пошук балансу між економічним розвитком та збереженням природного середовища. Отже, сучасна система територіального планування в Україні склалася під впливом ряду факторів і на сьогодні об'єднує досвід радянського, пост-радянського планування і деякі елементи європейських практик. Зокрема, були спроби інтеграції Керівних принципів та окремих рішень СЕМАТ.

7. Методичні основи оцінки природних умов та ресурсів території, впливу господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища.

Зазвичай процедура оцінювання природних умов та ресурсів складається з таких обов'язкових етапів:

- виділення об'єктів оцінки – природних комплексів, їхніх компонентів і властивостей;
- виділення суб'єкта, з позиції якого роблять оцінку;
- формулювання критеріїв оцінки, які визначені як масштабом і метою дослідження, так і властивостями суб'єкта;
- розробка параметрів оцінних шкал градацій. Шкали відображають оцінні відношення між суб'єктом та об'єктом. Кожний рівень є показником інтенсивності взаємодії властивості конкретного об'єкта зі станом суб'єкта.

Узагальнюючи існуючі підходи до економічної оцінки природних ресурсів, можна класифікувати їх на шість груп:

1. Витратний підхід. Природні ресурси оцінюють за розміром витрат на їх добування, освоєння та використання. Проте ресурс кращої якості і доступніший отримує нижчу оцінку при значно вищій його споживчій вартості, ніж гіршого ресурсу. Це серйозна вада затратного методу, оскільки його застосування не стимулює дотримання раціонального природокористування.

2. Результатний підхід. За його допомогою здійснюють економічну оцінку лише тих ресурсів, які дають дохід, котрий є грошовим вираженням первинної продукції від експлуатації природного ресурсу. Недоліки: економічну оцінку (вартість) мають тільки ті природні ресурси, які дають дохід. Проте дохід від використання певного ресурсу може бути й опосередкованим. Більше того, не для кожного виду ресурсу можна визначити вартість первинної продукції. Разом з тим рідкісний ресурс може бути надмірно використаним і за певних умов стати дефіцитним.

3. Витратно-ресурсний підхід ґрунтується на поєднанні витрат на освоєння природних ресурсів і доходу від їх викорис- тання. При цьому економічна оцінка буде значно вищою, а тому підвищиться її стимулювальна функція.

4. Рентний підхід. Використання теорії ренти під час оцінювання природних ресурсів вважають найдоцільнішим, оскільки: • «кращий» ресурс (використання якого дає вищий дохід при однакових витратах) одержує більшу вартість

- витрати на освоєння ресурсу зорієнтовані на деякий середній рівень і, отже, їх оцінка об'єктивніша;
- обґрунтована необхідність розрізняти власника ресурсу та його користувача для виникнення категорії рентних платежів; рентні оцінки враховують чинник обмеженості природного ресурсу.

5. Відтворювальний підхід. Це порівняно новий підхід, оскільки зумовлений необхідністю відтворення природних ресурсів та екологічною кризою. Суть його полягає в тому, що сукупність відновлювальних і не-відновлювальних природних ресурсів, які утворюються на певній території, що максимально наближена до природного рівня стану навколишнього природного середовища, розглядають як деякий стандарт, вихідний рівень.

Методи оцінки впливу господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища.

На даний час виділяють методи кількісної оцінки впливів інвестиційних проектів на довкілля та методи економічного аналізу вигід та витрат, в яких акцент робиться саме на економічну оцінку впливів проектів розвитку на довкілля. Еколого-економічна оцінка впливу проектів на навколишнє природне середовище базується на дослідженні в ньому змін та вимірі біофізичних параметрів. Для визначення кількісної величини найбільш можливих наслідків впливу проектів на довкілля використовується аналіз впливів на довкілля (АВД) (Environmental Impact Assessment, EIA, або імпакт-аналіз) - метод прийняття рішень.

Методи аналізу ймовірних позитивних чи негативних впливів проектів на довкілля активно розвиваються, особливо з розвитком обчислювальної техніки. Оцінка екологічних наслідків припускає співвідношення встановлених або прогнозованих показників з нормами стану окремих компонентів природи (в Україні ці норми не переглядались вже десятки років). Є 5 етапів оцінки екологічних наслідків від планованої господарської діяльності: природна, спеціальна природна, технологічна, економічна та соціальна. Визначено, що основними методами виконання АВД є наступні: індексні, матричні, моделювання, методи накладання карт, методи роботи з мережами та схемами та ін.

Індексні методи, на відміну від інших, досить зручні у використанні (навіть при неповній кількості даних), більш прості з математичної точки зору, їх можна також використовувати для оцінки надзвичайних ситуацій на гірничодобувних підприємствах. Вони поділяються на методи контрольних переліків та методи теорії багатоцільового використання.

8. Закономірності трансформації природних ландшафтів під впливом господарської діяльності людини;

В якому б ступені не був змінений ландшафт людиною, він все одно залишається частиною природи, природною системою і в ньому продовжують діяти природні закономірності. Людина не в змозі змінити об'єктивні закони функціонування і розвитку геосистем і змінювати якісні відмінності між ландшафтами тундри і пустель, рівнин та гір. У найбільш сильно зміненому ландшафті залишаються інваріантні природні риси, зумовлені невідчужимими для людини зональними закономірностями та азональним факторами і надають ландшафту якісну визначеність та стійкість.

Вплив людини на ландшафт слід розглядати як природний процес, в якому людина виступає як зовнішній чинник.

Загальна особливість всіх видів антропогенних ландшафтів є певна ступінь їх змінності, трансформованості в наслідок господарської діяльності. Це дає змогу говорити про поняття антропогенної трансформованості ландшафту.

Антропогенна трансформація – зміна природних систем під впливом господарської діяльності людини. Це інтегрована характеристика, яка враховує не лише зміни структури геосистеми в цілому, але й фізичні й хімічні забруднення компонентів ландшафтної системи, зміни видового складу. Антропогенна трансформація характеризує сукупний вплив різних видів навантажень на ландшафтну систему. Це результат взаємодії людини з навколишнім середовищем у рамках конкретних геосистем.

Антропогенна трансформація характеризує сукупний вплив різних видів навантажень на ландшафтну систему. Це результат взаємодії людини з навколишнім середовищем у рамках конкретних геосистем. В процесі трансформації ландшафт піддається певним змінам, які можуть бути класифіковані наступним чином:

- 1) за орієнтованістю впливу: прямі, опосередковані, зміни;
- 2) за глибиною змін: функціонування, динаміка, розвиток;
- 3) за зворотністю: зворотні, незворотні;
- 4) за направленістю: прогресивні, регресивні;
- 5) за ступенем відповідності поставленій меті: цілеспрямовані, побічні.

Загалом вплив техногенних об'єктів на навколишнє середовище можна поділити на такі групи:

1) за видами господарської діяльності, що здійснює вплив на геосистеми. Виділяють: сільськогосподарські, лісогосподарські, водогосподарські, транспортні, рекреаційні, промислові, селитебні.

2) за територією, яку охоплює вплив: локальні, лінійні, площинні.

3) за режимом та тривалістю дій: коротко часові, тривалі, епізодичні, періодичні, практично безперервні.

4) за характером дії на навколишнє середовище: механічні, гідроморфічні, теплові, фізичні, хімічні.

Основним наслідком впливу на ландшафти є формування антропогенних ландшафтів.

9. Основні проблеми просторового планування в Україні (географічний, екологічний, економічний, культурно-історичний аспекти)

Основними викликами у площині просторового розвитку України слід вважати:

- глобальні виклики (зміни клімату, загрози збереженню ландшафтного та біорізноманіття, вплив процесів глобалізації);
- специфіку геополітичного становища та цивілізаційного виміру;
- задекларовану необхідність інтеграції в європейський простір у таких сферах як законодавство, виробництво, торгівля, інвестиції, транспорт, охорона навколишнього середовища, входження в планувальний каркас;
- невідповідність рівня соціально-економічного розвитку і якості життя населення стандартам розвинених західноєвропейських і часто навіть східноєвропейських країн;
- тривале зниження чисельності населення внаслідок міграцій і природного скорочення, зниження якості людських ресурсів;

- виражену диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів, міст та сільської місцевості за більшістю показників;
- диспропорційність структури економіки, домінування первинного та вторинного секторів, відставання у розвитку сфери послуг;
- процеси урбанізації і субурбанізації, розвиток приміських зон великих міст;
- занепад значної частини сільських поселень і малих міст;
- технічну застарілість інфраструктури, виробничих фондів;
- високе антропогенне навантаження, надмірний вплив на навколишнє середовище - ресурсоемність, забруднення, виснаження компонентів середовища;
- підвищення чутливості ландшафтів до небезпечних природних явищ і процесів;
- проблеми розвитку комунікацій: транспорту і зв'язку;
- неефективне функціонування інституційної складової; недоліки системи територіального планування: недостатня репрезентація екологічної складової, застарілість документації, проблеми впровадження та узгодження з громадами.

10. Зарубіжний досвід просторового планування.

Країна	Орієнтовний період	Основні риси
Норвегія	початок XIX – початок XX ст.	Законови для створення єдиної системи 1924 р. – прийняття так званого «будівельного акту», що охоплював усі міста і окремі сільські муніципалітети. З того часу планування стало суспільним інструментом з порівняно повного використання земель та інфраструктури. Але вже на початку XIX ст. існували плани інфраструктури та детальні земельні плани.
Німеччина	друга половина XIX ст.	Прийняття будівельного закону, який визначав основи територіального планування на державному рівні. Згодом був доповнений у федеральному законодавстві.
Нідерланди	початок XX ст.	Планування закладено «Актом про житлове господарство» (1901) стало обов'язковим для муніципалітетів. У 1921 р. після перегляду цього документу було затверджено просторове планування на регіональному рівні. І лише у 1960 р. була затверджена трирівнева система.
Великобританія	30-ті – 40-ві роки XX ст.	Розроблено комплексно-планувальну систему, яка була вперше затверджена «Планувальним Актом» у 1948 р.
Швеція	кінець XIX – початок XX ст.	Першим законодавчим актом щодо регулювання будівельної діяльності став будівельний указ 1874 р., що зобов'язував міста розробити і виконувати міські плани. Акт з планування міст був введений в дію у 1909 р. з метою законодавчого регулювання стосунків між муніципалітетами та власниками майна.
Польща	початок XX ст.	Спроби щодо стандартизації системи просторового планування пов'язані з набуттям незалежності у 1918 р. У 1928 р. випрацьовані стандарти були затверджені указом президента «Про будівельні норми і розвиток житлової нерухомості».

11. Просторове планування у Європі. Соціально-економічна та просторова інтеграція в Європі. Європейська хартія регіонального / просторового планування (Торремоліноська Хартія): характеристика, фундаментальні цілі, конкретні цілі.

ШОСТА ЄВРОПЕЙСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ МІНІСТРІВ, ВІДПОВІДАЛЬНИХ ЗА РЕГІОНАЛЬНЕ/ ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ (СЕМАТ) РАДИ ЄВРОПИ (ТОРРЕМОЛІНОС, ІСПАНІЯ, 19-20 ТРАВНЯ 1983) НА ТЕМУ «ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ У ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНАХ»

Ця конференція стала особливою подією у зв'язку з тим, що на ній було прийнято Європейську Хартію регіонального/ просторового планування. В контексті реалізації програми майбутньої роботи міністри, відповідальні за регіональне/просторове планування, ще раз підтвердили принципи, проголошені на попередніх конференціях СЕМАТ, та висловили впевненість у великій значущості роботи щодо розробки Європейської стратегії регіонального планування, здійснюючи наголос на наступних коротко- і середньострокових завданнях: – завершення роботи над остаточною версією стратегії; – обговорення можливостей розробки стратегій регіонального/ просторового планування на національному та регіональних рівнях; – дослідження впливу окремих проектів на здійснення політики регіонального/просторового планування. Конференція також ухвалила резолюцію, в якій визначаються цілі, які у майбутньому мають бути враховані у кожній програмі регіонального/ просторового планування, а саме: - збалансований розвиток приморських регіонів; - інтегральне планування «наземних/ морських систем»; - планування розвитку морських територій: раціональний та прогресивний підходи; - контрольована урбанізація; - боротьба із забрудненням навколишнього середовища; - контроль за промисловою діяльністю; - раціональна організація туристичної діяльності. 20 А. Європейська хартія

регіонального/просторового планування (Торремоліноська Хартія) Регіональне/просторове планування є географічним відображенням економічної, соціальної, культурної та екологічної політики суспільства. Одночасно, це наукова дисципліна, управлінський механізм та програма, які було розроблено як міждисциплінарний та всебічний підхід, спрямований на збалансований регіональний розвиток та фізичну організацію простору відповідно до загальної стратегії. Європейський вимір Регіональне/просторове планування сприяє кращому просторовому плануванню в Європі та пошуку вирішення проблем, що виходять за національні кордони, а отже має на меті створення відчуття спільної ідентичності, з урахуванням відносин Північ-Південь та Схід-Захід. **Характеристика**

В центрі уваги регіонального/ просторового планування знаходяться людина та її добробут, а також взаємовідносини людини з навколишнім середовищем. Завданням регіонального/ просторового планування є забезпечення кожного громадянина таким середовищем та якістю життя, які сприяли б розвитку його особистості у спланованому в людському вимірі навколишньому світі. Регіональне/ просторове планування повинно бути демократичним, всебічним, функціональним та орієнтованим на довгу перспективу. Демократичність: планування має здійснюватись таким чином аби забезпечити участь громади та її політичних представників у цьому процесі, Всебічність: воно має забезпечувати координацію різноманітних секторальних програм та інтегрувати їх в єдиний інтегрований підхід, Функціональність: воно має враховувати існування регіональної свідомості, що базується на спільних цінностях, культурі та інтересах, які іноді перетинають адміністративні та територіальні кордони, а також брати до уваги існуючі інституційні домовленості між різними країнами, Орієнтованість на воно має аналізувати та враховувати довгу перспективу: довгострокові тенденції та шляхи розвитку економічних, соціальних, культурних, екологічних та пов'язаних з охороною навколишнього середовища явищ і видів діяльності. 21 Дія: Регіональне/ просторове планування має враховувати існування розмаїття індивідуальних та інституційних суб'єктів прийняття рішень, які впливають на організацію простору, вірогідність усіх прогностичних досліджень, ринкові умови, особливості управлінських систем та різноманітні соціально-економічні та еколого-кліматичні умови.

Фундаментальні цілі Регіональне/просторове планування одночасно переслідує чотири наступні цілі:

Збалансований соціально-економічний розвиток регіонів

Беручи до уваги економічні процеси, що впливають на Європу в цілому, специфічні регіональні ознаки та важливу роль моделей розвитку і мереж зв'язку, воно має контролювати зростання тих регіонів, які є перевантаженими або розвиваються занадто швидко, стимулювати розвиток відсталих регіонів та підтримувати чи створювати інфраструктуру, необхідну для пришвидшення економічного зростання відсталих регіонів і регіонів, що мають серйозні проблеми з безробіттям, зокрема шляхом впорядкування трудової міграції на загальноєвропейському рівні. Периферійні райони, що мають особливі потреби і структурний потенціал для соціально-економічного розвитку, повинні мати більш тісний зв'язок з промисловими та економічними центрами Європи.

Покращення якості життя

Регіональне/ просторове планування стимулює покращення якості життя, зокрема, у сферах побуту, праці, культури, дозвілля. Регіональне/ просторове планування сприяє

добробуту кожної людини шляхом створення робочих місць і надання економічних, соціальних та культурних послуг для забезпечення потреб різних верств населення у різних регіонах.

Відповідальний менеджмент природних ресурсів та захист навколишнього середовища
Сприяючи розвитку стратегій, що мінімізують конфлікт між зростаючим попитом на природні ресурси та потребою їх збереження, регіональне/ просторове планування спрямовується на запровадження відповідального менеджменту навколишнього середовища, земельних, ґрунтових, повітряних, водних, енергетичних ресурсів, фауни і флори, приділяючи особливу увагу збереженню природної, культурної та архітектурної спадщини.

Рациональне землекористування

З метою досягнення вищезазначених цілей, землекористування має відповідати місцезнаходженню, організації та розвитку великих міських та промислових комплексів, основним інфраструктурам, а також вимогам захисту 22 сільськогосподарських та лісових угідь. Будь-яка програма регіонального/ просторового планування має обов'язково доповнюватися програмою землекористування – лише таким чином можна досягти цілей, що становлять загальнодержавний інтерес.

Реалізація завдань регіонального/ просторового планування

Реалізація завдань регіонального/ просторового планування є по своїй суті політичним питанням. Велика кількість приватних та державних інституцій впливають своїми діями на розробку та зміну організації простору. Регіональне/ просторове планування відображає потяг до міждисциплінарної інтеграції, координації та співпраці між залученими до цього процесу сторонами.

Пошук узгодженості між різними секторами

Це прагнення до координації стосується більшою мірою розподілу населення, господарської діяльності, житла, комунальних служб та енерго- постачальників, транспорту, водопостачання та водоочищення, попередження забрудненості і переробки відходів, охорони навколишнього природного середовища, історичної та культурної спадщини, інших ресурсів.

Посилення координації та співпраці між різними рівнями прийняття рішень і стабілізації фінансових ресурсів

Різноманітні органи, що залучені до регіонального/ просторового планування, повинні мати повноваження приймати та втілювати в життя відповідні рішення, а також володіти необхідними фінансовими ресурсами. Аби забезпечити оптимальний рівень координації, узгодження між місцевими, регіональними, національними та європейським рівнями, в тому числі і в сфері транскордонної співпраці, діяльність цих органів повинна завжди враховувати усі заходи, що проводяться або заплановані на інших рівнях, а отже між цими органами має відбуватися постійний обмін інформацією.

На місцевому рівні: узгодження планів розвитку органів місцевого самоврядування з урахуванням основних пріоритетів регіонального та національного планування; На регіональному рівні: цей рівень є найкращим для впровадження програм регіонального/просторового планування, узгодження позицій органів державного управління та органів місцевого самоврядування, а також здійснення координації між регіональними владами сусідніх держав; На національному рівні: координація різних програм регіонального/ просторового планування і домовленостей щодо регіональної

допомоги, а також гармонізація пріоритетів політики національного та регіонального розвитку; На європейському рівні: координація програм регіонального/ просторового планування з метою досягнення цілей європейської 23 інтеграції та загального збалансованого розвитку територій.

Участь громади

Будь-яка програма регіонального/ просторового планування на усіх рівнях повинна базуватися на активній участі громадян. Важливо, щоб громадяни отримували чітку і зрозумілу інформацію про кожен з етапів процесу планування, що має бути невід'ємною частиною діяльності відповідних органів влади.

Зміцнення європейської співпраці

Європейська конференція міністрів, відповідальних за регіональне планування (CEMAT), є ідеальним політичним інструментом для активної співпраці на європейському рівні. – Вона розвиває співробітництво між Радою Європи та Європейським Союзом, а також відповідними міжурядовими організаціями. Конференція представляє регулярні доповіді щодо європейської співпраці у цій сфері на засіданнях Парламентської Асамблеї та Постійної конференції місцевих та регіональних влад Європи. – Крім інтенсифікації політичної співпраці між державами вона стимулює співпрацю у галузі планування, зокрема з таких питань, як довгострокове прогнозування, регіональна статистика, картографія і термінологія. Конференція повинна оволодіти науковими, адміністративними, технічними та фінансовими інструментами, необхідними для втілення її цілей, зокрема шляхом створення концепції європейського регіонального планування. Міністри просять усі органи влади та організації, що працюють у сфері регіонального планування, керуватись у своїй діяльності положеннями Хартії. Хартія може бути переглянута з метою її адаптації до потреб європейського суспільства. Міністри зобов'язуються рекомендувати своїм урядам прийняти до уваги викладені у Хартії принципи і цілі та будувати міжнародну співпрацю з огляду на досягнення європейської політики планування сталого просторового розвитку.

Конкретні цілі

Усі принципи, закладені у цій Хартії, було розроблено в рамках роботи Європейської конференції міністрів, відповідальних за регіональне/ просторове планування. Сільськогосподарські райони відіграють вирішальну роль в реалізації політики сталого розвитку. Важливо створити сприятливі життєві умови у сільській місцевості, які стосуються усіх економічних, соціальних, культурних та екологічних аспектів, а також розвитку інфраструктури. Одночасно необхідно розрізняти мало розвинені периферійні сільськогосподарські регіони і регіони, наближені до великих міських агломерацій. При розробці планів місцевого і регіонального розвитку необхідно брати до уваги питання збереження і управління природними ландшафтами. Збалансована міська структура вимагає систематичного виконання планів землекористування і застосування інструкцій з розвитку господарської діяльності заради покращення життєвих умов громадян. Особливу увагу слід приділити питанням покращення житлових умов, розвитку громадського транспорту та іншим заходам, спрямованим на стримування надлишкової міграції. Відновлення архітектурної спадщини, історичних пам'яток повинно бути невід'ємною частиною місцевих і державних програм планування. Розвиток прикордонних районів більш за все потребує узгодженості в діях держав, метою яких є відкритість кордонів та запровадження транскордонних консультацій і співпраці, а також спільне використання об'єктів інфраструктури.

Держави повинні сприяти прямим контактам між відповідними регіонами та громадами згідно з Європейською рамковою конвенцією щодо транскордонного співробітництва між місцевими владами та громадами. У прикордонних районах без попередніх консультацій з усіма зацікавленими державами не можна реалізовувати жодний проект, що може мати негативні наслідки для навколишнього середовища країн-сусідів. Просторовий менеджмент має приділяти особливу увагу збереженню та розвитку гірських районів, зважаючи на їх важливість для екологічного, економічного, соціального, культурного та сільськогосподарського секторів, їх цінність як депозитаріїв природних ресурсів, а також враховуючи велику кількість проблем, що існує у цих регіонах.

Регіони зі структурними проблемами їх розвитку, де умови життя і праці мало змінилися, зокрема з історичних причин, або ті, яких не торкнулися зміни економічного життя, потребують особливої допомоги, пов'язаної з відмінностями, що існують між умовами життя і праці різних держав.

Депресивні регіони.

Особливі програми мають бути розроблені для регіонів, де розвиток господарської діяльності значно загальмувався після промислової реструктуризації та морального і фізичного старіння 25 інфраструктури.

Приморські райони і острови.

Розвиток масового туризму і транспорту в Європі, а також індустріалізація приморських районів та островів вимагають особливих програм для цих регіонів для того, щоб забезпечити збалансований розвиток та скоординовану урбанізацію з урахуванням потреб захисту навколишнього середовища і регіональних особливостей. Особливу увагу слід приділити окремим питанням розвитку приморських районів, зокрема розвитку їх транспортної інфраструктури.

12. Європейські конференції міністрів, відповідальних за регіональне / просторове планування (CEMAT) Ради Європи, їх основні резолюції.

CEMAT – European Conference of Ministers responsible on spatial (regional) development (planning)

Европейская конференция министров, ответственных за пространственное (региональное) развитие (планирование) – институт, осуществляющий по линии [Совета Европы](#) разработку и обсуждение общих принципов, мер и политик пространственного развития. В сессиях конференции, помимо представителей организаций и органов, связанных в своей деятельности с вопросами пространственной организации территории, принимают участие представители Парламентской Ассамблеи, [Конгресса местных и региональных властей Европы](#), консультанты и т.д. Сессии проводятся с 1970 года; на сегодняшний день проведено 12 сессий. СЕМАТ приняты ряд важнейших для пространственного развития документов:

[Европейская хартия регионального / пространственного планирования \(Торремолинская Хартия\)](#),

[Европейская стратегия регионального планирования](#), и

[“Основополагающие принципы устойчивого пространственного развития европейского континента”](#).

Итог сессий конференции подводится выходом [резолюций СЕМАТ](#), содержащих резюме обсуждавшихся вопросов.

Основные вехи в деятельности СЕМАТ выглядят следующим образом:

Бонн (Германия), 1970 год. **I СЕМАТ**.

Торремолинос (Испания), 20 мая 1983 года. **VI сессия СЕМАТ**. Принятие “Европейской хартии регионального / пространственного планирования” (Торремолинская хартия).

Гаага (Голландия), 1985 год. **VII СЕМАТ**.

Валенса (Испания), 1987 год. Конференция лиц, ответственных за региональное планирование.

Лозанна (Швейцария), октябрь 1988 года. **VIII СЕМАТ**. Принятие первого проекта “Европейской стратегии регионального планирования” (Лозаннская стратегия).

Анкара (Турция), 1991 год. **IX СЕМАТ**.

Roubaix, октябрь 1992 года. Комитет высших должностных лиц СЕМАТ, заседание по теме: “Перспектива устойчивого развития и его значение для регионального / пространственного развития”.

Осло (Норвегия), 6-7 сентября 1994 год. **X СЕМАТ**. Ассамблея выдвигает предложения об обновлении “Европейской стратегии регионального планирования”, принятой в Лозанне.

Лимассол (Кипр), 16 - 17 октября 1997 года. **XI СЕМАТ**. Тема: “Устойчивое региональное / пространственное развитие в Европе и защита водных ресурсов”. Постановка задачи создания “Основополагающих принципов устойчивого пространственного развития европейского континента”.

Ганновер (Германия), 7-8 сентября 2000 года. **XII СЕМАТ**. Тема: “Стратегия регионального планирования и устойчивое развитие в Европе”. Принятие “Основополагающих принципов устойчивого пространственного развития европейского континента” (Ганноверский документ).

Любляна, Словения, 2003 год. Будущая **XIII сессия СЕМАТ**. Предполагаемая тема: “Реализация стратегий и моделей устойчивого пространственного развития европейского континента”.

13. Керівні принципи сталого просторового розвитку Європи (СЕМАТ) .

Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту

Рекомендація Rec (2002) 1 Комітету міністрів передбачає такі Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту:

- важливий внесок у здійснення стратегії соціальної єдності, затвердженої главами держав та урядів держав — членів Ради Європи на Другому саміті Організації в 1997 р.;
- документ, що містить політичні орієнтири, які враховують відповідну роботу Ради Європи та її органів, зокрема її Парламентської Асамблеї та Конгресу місцевих і регіональних влад Європи в галузі просторового планування в масштабах усього континенту, і здатні посилити процес європейської інтеграції шляхом транскордонного, міжрегіонального та міждержавного співробітництва;
- послідовна стратегія комплексного і збалансованого на рівні регіонів розвитку Європейського континенту, яка, ґрунтуючись на принципах суб- сидіарності та взаємності, посилює конкурентоспроможність, співробітництво і солідарність місцевих і регіональних органів влади через кордони, забезпечуючи, таким чином, демократичну стабільність у Європі.

Комітет міністрів рекомендує державам — членам Ради Європи використовувати Керівні принципи як базовий документ для вжиття заходів щодо облаштування та розвитку територій, виконувати їх відповідним чином у проектах з облаштування території й під час подальшої роботи зі створення урядових та адміністративних регіональних служб, які забезпечували б більш високий рівень територіальної інтеграції різних частин Європи.

Керівні принципи складаються з шести розділів і стосуються основних європейських документів, які мають відношення до просторового планування.

Зміст Керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту

- Внесок Керівних принципів у реалізацію політики Ради Європи з досягнення соціальної єдності.
- Програми просторового розвитку в Європі: нові проблеми і перспективи континентального масштабу.
- Міжконтинентальні відносини як стратегічний елемент європейської політики просторового розвитку.
- Культурне різноманіття.
- Великі європейські простори як основа майбутньої взаємодопомоги і співробітництва.
- Інтеграція «старих» і «нових» держав — членів Ради Європи.
- Особлива роль приватного сектору в просторовому розвитку.
- Принципи політики планування для сталого просторового розвитку в Європі.
- Забезпечення територіальної єдності за допомогою більш збалансованого соціального та економічного розвитку регіонів і підвищення їх конкурентоспроможності.
- Стимулювання розвитку, спричиненого виконанням міських функцій, і поліпшення взаємовідносин міста і села.
- Створення більш збалансованих умов транспортного доступу.
- Розвиток доступу до інформації та знань.
- Зменшення збитків, завданих навколишньому середовищу.
- Примноження цінності і захист природних ресурсів і природної спадщини.
- Примноження культурної спадщини як фактор розвитку.
- Розвиток енергоресурсів в умовах безпеки.
- Заохочення високоякісного сталого туризму.
- Обмеження впливу природних катастроф.
- Заходи з просторового розвитку для різних типів європейських регіонів.
- Культурні ландшафти.
- Міські території.
- Сільські території.
- Гори.
- Прибережні та острівні регіони.
- Єврокоридори.
- Заплави і заливні луки.
- Колишні промислові та військові зони.
- Прикордонні регіони.
- Зміцнення співпраці між державами — членами Ради Європи та участь регіонів, муніципалітетів і громадян.

- Можливості просторового планування, орієнтованого на розвиток в Європі.
- Розвиток загальноєвропейського співробітництва на основі Керівних принципів.
- Горизонтальне співробітництво.
- Вертикальне співробітництво.
- Повноправна участь громадськості у процесах просторового планування.

Нижче перелічені основні європейські правові документи, що мають відношення до територіального планування:

- Європейська культурна конвенція (Париж, Франція, 19 грудня 1954 р.);
- Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Берн, Швейцарія, 19 вересня 1979 р.);
- Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадрид, Іспанія, 2 травня 1980 р.) та додаткові протоколи до неї;
- Флорентійська хартія про охорону історичних парків і садів (Ікомос-Іфла, 1981 р.);
- Європейська хартія регіонального/просторового планування (Тор ремолінос, Іспанія, 20 травня 1983 р.);
- Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (Гренада, Іспанія, 3 жовтня 1985 р.);
- Європейська хартія місцевого самоврядування (Страсбург, Франція, 14 жовтня 1985 р.);
- Конвенція про захист Альп (Зальцбург, Австрія, 1991 р.);
- Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (Валлетта, Мальта, 16 січня 1992 р.);
- проект Європейської хартії регіонального самоврядування, 5 червня 1997 р.;
- Балтійський порядок денний на XXI століття (Нюборг, Данія, червень 1998 р.);
- Європейська перспектива просторового розвитку (ESDP) (Потсдам, Німеччина, травень 1999 р.);
- Європейська ландшафтна конвенція (Флоренція, Італія, 20 жовтня 1997 р.).

У Керівних принципах враховуються, виходячи з концепції сталого розвитку, потреби всіх жителів європейських регіонів, і при цьому забезпечуються основні права та перспективи розвитку прийдешніх поколінь. Ці принципи спрямовані на те, щоб перспективи економічного і соціального розвитку цієї території гармонійно поєднувалися з її екологічними та культурними реаліями, а також на те, щоб сприяти тривалому, повномасштабному і збалансованому просторовому розвитку. Враховуючи це, здійснення цих принципів вимагає тісної взаємодії між роботою з регіонального планування та політикою в різних галузях діяльності, яка через ухвалені рішення впливає на територіальні структури в Європі.

У Керівних принципах також враховано співпрацю у глобальних масштабах, що здійснюється в рамках Комісії сталого розвитку ООН. Рада Європи презентувала Керівні принципи на Всесвітньому саміті ООН зі сталого розвитку, який відбувся в Йоганнесбурзі у 2002 р., як внесок у здійснення Програми ООН у рамках Порядку денного на XXI століття, прийнятого в Ріо-де-Жанейро, а також в якості початку міжконтинентального діалогу.

14. Ключові положення міжнародного досвіду у сфері просторового планування.

15. Значення ландшафту в організації території. Освоєння території і формування структури культурного ландшафту.

Культурним ландшафтом називається такий ландшафт, в якому безпосереднє додаток до нього людського праці товариства так змінило співвідношення і взаємодію предметів та явищ природи, що ландшафт придбав нові, якісно інші, особливості порівняно з тим самим, природно, своїм станом».

Виходячи з усього сказаного вище, можна сформулювати наступні основні принципи організації території культурного ландшафту:

- культурний ландшафт не повинен бути одноманітним;
- в культурному ландшафті не повинно бути антропогенних пусток, занедбаних земель, кар'єрів, звалищ і інших незручних земель;
- з усіх видів використання земель пріоритет треба віддати зеленого покриву;
- у деяких ландшафтах для підтримки природної рівноваги доцільно екстенсивне «приспособительное» використання земель;
- у проектах організації території ландшафту повинно бути відведено місце для так званих охоронюваних територій, вищими категоріями яких є заповідники і національні парки;
- раціональна планувальна структура культурного ландшафту повинна супроводжуватися його зовнішнім благоустроєм;
- найважливішою умовою науково обґрунтованої організації території ландшафту є облік горизонтальних зв'язків між його морфологічними підрозділами;
- раціональне розміщення угідь і правильний режим їх використання та охорони необхідно поєднувати із заходами по підвищенню їх потенціалу.

16. Методологічні основи ландшафтного планування. Досвід впровадження ландшафтного планування в Україні.

Після проголошення незалежності постала необхідність вирішити низку нагальних завдань, пов'язаних зі зміною методологічних підходів та створенням власної системи планувальної документації. Тут мали бути враховані складності зміни форм власності, перебудови господарських зв'язків, брак фінансових ресурсів, і, безумовно, процеси докорінних змін державного управління загалом.

Правові засади територіального планування в Україні формуються в полі дії понад ста законодавчих актів (Конституція, кодекси, закони, Постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів, накази Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства). Водночас, незважаючи на те, що розробники планувальної документації зазвичай враховують вимоги численних законодавчих актів «міжвідомчої регламентації», на практиці розроблення програм згідно з ними часто відбувається без (з неповним) урахуванням планувальних схем.

В цілому законодавчу базу в сфері територіального планування та містобудівної діяльності можна вважати сформованою, хоча проблеми узгодження окремих законів, прийнятих в різні часові періоди, уніфікації вимог та формулювань, розмежування повноважень суб'єктів процесу залишаються актуальними (наприклад, закони «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність», «Про регулювання містобудівної діяльності»).

Основним документом, що регулює відносини у сфері містобудування та територіального планування, є Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» (2011 р.). Закон визначає три рівні планування: національний, регіональний і локальний. Національному рівню відповідає Генеральна схема

територіального планування в Україні (Закон 2001 р., зі змінами 2012 р.), а також схеми планування окремих частин держави.

Планування територій на регіональному рівні здійснюється шляхом розроблення схем планування території АР Крим, областей і районів, на місцевому рівні – шляхом розроблення та затвердження генеральних планів населених пунктів, планів зонування територій і детальних планів територій.

Зміст планувальних документів визначено законодавчо, Державними будівельними нормами України і представлено картами і пояснювальними текстами. Нинішня система планування України має достатньо розроблене правове та інституційне підґрунтя, ґрунтується на значному досвіді планувальних робіт, але неодмінно потребує безперервного процесу її вдосконалення та науково-консультативної підтримки документів, що розробляються.

Такі кроки дозволять зробити інтеграцію європейських підходів не формальною, а дієвою, крім того, збагатять її національною специфікою. Так, сучасною методологічною основою, запропонованою в Україні, є геопланувальна парадигма, відповідно до якої планування територій розглядається як «цілісний та інтегрований науковий напрям географічних досліджень, що охоплює певні різновиди планувальних робіт за їх змістом та масштабом» та ґрунтується на «сучасних концепціях територіальної організації суспільства, природних каркасів екологічної безпеки територій, систем розселення, територіальних систем виробничої та соціальної інфраструктури, територіальних систем виробництва та обслуговування, територіальних рекреаційних систем, якості життя населення».

Серед багатьох переваг парадигми – і запропоноване в її межах поняття «операційних територіальних одиниць», що певною мірою створює потенціал для сприйняття в Україні європейського «place-based approach».

Так само значимим є впровадження в українські територіальні плани інструменту ландшафтного планування, про який йшлося вище, роль якого ми вважаємо дещо ширшою, ніж представлено у понятійно-концептуальній схемі геопланування.

Мають бути виділені, серед інших, такі принципи сучасного просторового планування: системності й комплексності; багатокomпонентності та ієрархічності; збалансованості соціальної, економічної, екологічної складових; гнучкості та динамічності; унікальності; децентралізації та адресної відповідальності; суспільної екологічності (або екологічної дружності); доступності та відкритості планувальних процесів і даних; діалогу та залучення всіх зацікавлених сторін; зовнішньої інтегрованості та відповідності парадигмі суспільного розвитку.

17. Сучасні процеси і тенденції у світовій та європейській практиці просторового та ландшафтного планування.

Найсучаснішою складовою європейської просторової політики, що й досі дискутується в управлінських та наукових колах, є підхід, що базується на понятті місця («place-based approach»). Вперше репрезентований у звіті Ф.Барка «Порядок денний для реформованої політики єдності» у 2009 р. підхід набув популярності, увійшовши до «Територіального порядку денного 2020» ЄС, окремі національні політики та був апробований на прикладі проектів регіонального і локального рівнів, зокрема і функціональних регіонів у Польщі, ФРН, Латвії, Норвегії, Швеції, Бельгії, Фінляндії.

Головні акценти нової політики, зроблені у звіті, на перший погляд не містять новизни, особливо для географічної науки – це «специфіка, відповідно до місця, природних та інституційних ресурсів, а також індивідуальних вподобань та знань; роль, яку відіграють матеріальні та нематеріальні зв'язки між місцями; зумовлена цим необхідність заходів, відповідних певним місцям».

До основних напрямів вдосконалення національного територіального планування можна віднести такі:

- узгодження затверджених законодавчих актів, особливо спрямованих на координацію стратегічного і територіального планування, різних аспектів міжвідомчої взаємодії;
- прискорення процесів розроблення та оновлення містобудівної документації з метою повного забезпечення актуальними схемами областей, районів, елементів поселенської мережі України;
- забезпечення моніторингу та практичного виконання рішень містобудівної документації;
- забезпечення наповнення та ведення містобудівного кадастру;
- підтримка ідеологічної та методологічної актуальності розробок відповідно до ініціатив Європейської перспективи просторового розвитку, Європейської ініціативи СЕМАТ, положень «Територіального порядку денного 2020» для країн ЄС;
- екологізація територіального планування з урахуванням принципів геопланувальної парадигми через впровадження інструменту ландшафтного (екологічно-орієнтованого) планування.

18. Особливості просторового та ландшафтного планування у країнах Західної Європи .

Розглянемо найбільш вдалі приклади ландшафтного планування у країнах Західної Європи:

Велика Британія: основний принцип ландшафтного планування – захист приватної власності, що ставить охорону природу на другий план. На національному рівні ландшафтне планування виконує регулюючу природоохоронну, фінансову та екологічно-правову роль. На регіональному рівні ландшафтного планування як такого немає. На локальному рівні ландшафтне планування виконується в муніципалітетах (проводиться тільки в сільській місцевості, у містах немає). Ландшафтним плануванням займаються приватні фірми, окремі галузі економіки тощо.

Нідерланди: ландшафтне планування (ЛП) спрямоване на захист морського узбережжя. Завдання ландшафтного планування розподілені між трьома планувальними інструментами: територіальним плануванням, екологічно орієнтованим плануванням і управлінням водними ресурсами. Найтісніший зв'язок із територіальним плануванням. Головну роль в ЛП грає суспільство. Існує три рівні ЛП: національний, регіональний, локальний, всі вони взаємопов'язані і взаємоузгоджуються при прийнятті ландшафтних планів. ЛП створюються відповідно до національної програми територіального планування, яке розділено на 4 базові категорії: «зелений курс» - природоохоронний; жовтий курс – присвячений інтенсивному сільському господарству; «блакитний курс» - створює економічні та екологічні потреби; «коричневий» курс – інтегрує сільське господарство та інші плани розвитку. У Нідерландах немає закону про охорону природи, тому ландшафтне планування тут відіграє основну екологічну функцію.

Франція: розвиненої системи ландшафтного планування на національному рівні ще нема, тому проекти ландшафтного планування здійснюються у кожному конкретному випадку (хоча такі проекти виконуються дуже часто). Головну роль відіграють комуни, на рівні яких розробляються «плани пріоритетних ліній використання» і плани землекористування. В екологічно орієнтованому плануванні головну роль відіграє принцип добровільності. Однак центральні органи фінансово стимулюють реалізацію ландшафтних планів. На загальнодержавному рівні розробляється «екологічний план», які визначає концепції у відношенні окремих компонентів природи. В якості ландшафтних планів розглядаються загальні державні плани і плани провінційних корпорацій, які призначені управляти розвитком ландшафтів. У зв'язку із естетичним розумінням ландшафту, в першу чергу покращення ландшафтів розуміється як покращення пейзажних характеристик.

Іспанія: ландшафт розглядається не як естетична категорія, а як культурна та екологічна цінність. Системи ландшафтного планування як такої немає, однак ландшафтне планування здійснюється за допомогою інших інструментів. Це територіальне планування, яке здійснюється за секторами та рівнями і національний природоохоронний рамочний план. Деякі регіони мають власні плани територіального екологічного розвитку. В компетенції регіонів знаходиться планування використання ресурсів. Ядром цих планів являється зонування території з позиції охорони видів і біотопів, а також ландшафтна організація території. Такі плани також передбачають рекреаційні моменти, а також розвиток туристичної інфраструктури в умовах підтримання у належному стані природних комплексів.

Німеччина: ландшафтне планування має давні традиції. В 1976 році ландшафтне планування юридично закріплено як планувальний інструмент захисту ландшафту і догляду за ним. Цей інструмент існує в практиці не лише на федеральному, а й на регіональному рівні. Основні завдання ландшафтного планування полягають у виявленні та оцінці функцій і властивостей ландшафту, а також в розробці додатків по стійкому збереженні ґрунтів, повітря і клімату, рослин та тварин, естетичних якостей ландшафту.

Окрім цього, ландшафтне планування активно впроваджується у Словаччині, Чехії, Австрії та ін.

19. Ландшафтне планування в Німеччині. Ландшафтна програма, ландшафтний рамковий план, ландшафтний план.

Задачи и функции ландшафтного планирования

В Германии ландшафтное планирование рассматривает ландшафт в широком смысле. Оно занимается не только природно-территориальными условиями, но и использованием территории человеком, учитывая при этом различные взгляды на ландшафт так же, как и связанное с ними представление о ценностях. Таким образом, понимание ландшафта соответствует положениям Европейской ландшафтной конвенции Совета Европы. Конвенция определяет ландшафт как „восприимчивую человеком как таковую территорию, характер которой является результатом действия и взаимодействия природных и/или антропогенных факторов“ (статья 1а). Первая часть этого опреде-

ления особое внимание уделяет доступу к ландшафту через восприятие человека, который находится под влиянием как индивидуальных, так и социальных факторов. Ландшафт в этом контексте можно понимать как „объект восприятия“. Вторая часть подчеркивает физическую и пространственную размерность ландшафтов, которая определяется природными факторами и деятельностью человека. Обе они находятся в тесной связи, их нельзя рассматривать отдельно друг от друга.

Также как в Европейской ландшафтной конвенции, в поле зрения ландшафтного планирования в Германии находятся не только „красивые“ или „нуждающиеся в охране“ ландшафты, но и вся территория, то есть и незаселенные, и заселенные зоны. В качестве отраслевого планирования охраны

природы задача ландшафтного планирования, поставленная Федеральным законом об охране природы, - обеспечить охрану, уход, развитие и восстановление природы и ландшафта и таким образом содействовать осуществлению природоохранных целей в целом. Этими целями являются длительное сохранение: 1) биологического разнообразия, 2) производительности и функций природной среды, включая регенеративные способности и возможности неистощительного использования природных ресурсов, 3) разнообразия, своеобразия и красоты, а также рекреационной ценности природы и ландшафта. По существу ландшафтное планирование представляет собой экологически ориентированное планирование землепользования. Как охрана природы в целом, оно занимается не только охраной видов и биотопов, как и обликом ландшафта, но и охраной почв, воды, воздуха, климата, обеспечением возможностей длительного использования ландшафта человеком.

Ландшафтное планирование - это территориально-концептуальное отраслевое планирование охраны природы. Наряду с этим, оно вносит природоохранный вклад в общее территориальное планирование (городское, региональное), как и в другие отраслевые планы, например, в области транспорта или водного, сельского и лесного хозяйств. Часто ландшафтное планирование является значительной основой для экологических оценок (оценки воздействия на окружающую среду, стратегической экологической оценки планов и программ), которые следует проводить для таких планов. Если имеется актуальный широкомасштабный ландшафтный план, то он в качестве информационной и оценочной основы может значительно сокращать инвентаризационные расходы других отраслевых планов, оказывающих воздействие на территорию и окружающую среду.

Территориально-административные уровни ландшафтного планирования

Ландшафтное планирование проводится на четырех территориально-административных уровнях: на уровне 16 немецких федеральных земель, на региональном уровне, на общинном уровне, а также на уровне частей общины.

Уровень федеральной земли. На этом уровне ландшафтный план называется *ландшафтной программой*. В ландшафтной программе представлены основные цели федеральной земли, например, относительно особо значимых и ценных территорий или сети биотопов. Из-за масштаба (как правило, от 1:100 000 до 1:300 000) точность положений, привязанных к местности, низкая.

Региональный уровень. Региональный план составляют, как правило, для более крупных частей федеральной земли. Масштаб так называемого

рамочного ландшафтного плана – преимущественно от 1:50 000 до 1:100 000.

Общинный уровень. На местном уровне природоохранные цели и мероприятия конкретизируются в *общинном ландшафтном плане*. Его составляют для всей территории общины в основном в масштабе 1:10 000 (от 1:5 000 до 1:50 000, прежде всего для более крупных городов).

Для частей общины, в особенности для тех, которые имеют план застройки или нуждаются в нем, ландшафтное планирование предоставляет информацию в соответствующих планах озеленения; масштаб планирования – 1:500 – 1:2 000 (рис.1).

При этом планы более низкого уровня должны учитывать цели и требования планов более высоких уровней и конкретизировать их для своей территории планирования. Благодаря этому, насколько возможно, достигается согласованное планирование на уровне федеральных земель и определенная когерентность (взаимосвязь содержания) между общинными ландшафтными планами. Кроме того, ландшафтная программа и рамочный ландшафтный план, рассматривающие обширные территории, необходимы для разработки концепции развития экологической сети или сохранения сплошных ландшафтных территорий.

Обязательность и процедура ландшафтного планирования, как и ее соотношение к общему территориальному планированию, различны в федеральных землях Германии. В некоторых из них выделение отдельно ландшафтного планирования является обязательным. В большинстве земель - это только предписания, включенные в общее территориальное планирование (территориальное планирование на земельном и региональном уровнях, общинное перспективное строительное планирование). А в отдельных федеральных землях территориальные и перспективные строительные планы наряду с этим выполняют функцию ландшафтного планирования, т. е. ее предписания изначально включаются в территориальный или перспективный строительный план без выделения самостоятельного ландшафтного плана. Во всех федеральных землях ландшафтная программа, рамочный ландшафтный план и ландшафтный план являются обязательными только для официальных учреждений, предписания плана озеленения обязательны также для частных лиц.

20. Сучасна система просторового планування в Україні. Законодавчі основи та нормативно-методична база просторового планування.

Просторове планування території - це цілеспрямована діяльність з формування стратегії розвитку території задля забезпечення створення та підтримання повноцінного життєвого середовища. Вона покликана забезпечити раціональне використання наявних ресурсів, зниження потенційних ризиків, посилення притаманних території переваг, урівноваження різноманітних економічних, соціальних, культурних, природоохоронних та інших потреб, сталий розвиток відповідної території. Просторове планування території України здійснюється на трьох рівнях: державному, регіональному та місцевому. На державному рівні просторове планування території України представлене Генеральною схемою планування території України та Схемами планування окремих частин території України. **Генеральна схема планування території України** розроблена у 2002 році колективом авторів і містить в собі графічні матеріали, пояснювальну записку та табличні матеріали. Пояснювальна записка містить 8 розділів, які підкріплюються 27 картами. *Схеми планування окремих частин території України* включають принципові рішення з функціонального зонування території, за видами переважного використання, планувальної організації території, розміщення соціальних та промислових об'єктів, захисту населених пунктів від небезпечних процесів та охорону навколишнього середовища. *На регіональному рівні* складені схеми планування території АР Крим та областей, схеми планування окремих районів. Схеми планування районів здійснює передусім центральне або регіональні відділення «Діпроміста». Такі схеми поки-що в Україні має незначна кількість районів. *На місцевому рівні* складені Генеральні плани населених пунктів, Плани зонування території та Детальні плани

районів. Генеральний план населеного пункту є основним видом містобудівної документації на місцевому рівні, призначеної для обґрунтування довгострокової стратегії планування забудови території населеного пункту. Він розробляється і затверджується в інтересах відповідної територіальної громади із урахуванням державних, громадських та приватних інтересів. Генеральний план складається з текстових і графічних матеріалів. До складу текстових матеріалів включається: пояснювальна записка, основні положення генерального плану. Графічні матеріали містять десять схем обумовлених державними будівельними нормами України, крім того можуть міститися додаткові схеми.

Просторове планування території України здійснюється відповідно до наступних нормативно-правових документів:

- Закон України «Про основи містобудування» (1992), «Про регулювання містобудівної діяльності» (2011).
- Закон України «Про планування та забудову території» (2011).
- Закон України «Про Генеральну схему планування території України» (2002).
- Закон України «Про архітектурну діяльність».
- Кодекс України про надра.
- Повітряний Кодекс України.
- Земельний Кодекс України.
- Водний Кодекс України.
- Лісовий Кодекс України.
- Закон України «Про землеустрій».
- Закон України «Про охорону культурної спадщини».
- Закон України «Про природно-заповідний фонд».
- Закон України «Про оцінку земель».
- Державні будівельні норми (ДБН) та багато інших.

21. Просторове планування територій на державному рівні. Основні закони у сфері просторового планування територій. Генеральна схема планування території України. Цілі та завдання Генеральної схеми. Моніторинг реалізації Генеральної схеми планування території України та можливості її коригування. Закон України «Про Генеральну схему планування території України».

21. Під просторовим (або територіальним) плануванням прийнято розуміти сукупність дій, пов'язаних з підготовкою рішень по розміщенню населення, різних видів діяльності та об'єктів на територіях різного масштабу - від поселень та їх частин до груп країн або регіонів. Планування територій на державному рівні здійснюється шляхом розроблення відповідно до закону Генеральної схеми планування території України, схем планування окремих частин території України, а також внесення змін до них. 2. Містобудівна документація на державному рівні підлягає експертизі. Планування територій є складовою частиною містобудівної діяльності і регулюється, насамперед, Законом України «Про основи містобудування» № 2780-ХІІ від 16 листопада 1992 року та Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» № 3038-VI від 17 лютого 2011 року. Генеральна схема планування території України є містобудівною документацією, що визначає концептуальні вирішення планування та використання території України. Генеральна схема планування території України розроблена на виконання Закону України "Про планування і забудову територій", прийнятого Верховною Радою України 20 квітня 2000 року. Генеральна схема

планування території України складається з графічних матеріалів, пояснювальної записки і табличних матеріалів. В Генеральній схемі планування території України проведено:- виявлення законодавчих вимог щодо планування території країни;-аналіз стану використання території України та функціонування систем розселення; аналіз санітарно-епідеміологічного та екологічного стану території, рівня природно техногенної безпеки; визначення передумов використання території країни; аналіз намірів та потреб використання окремих територій, визначених у загальнодержавних програмах соціального, економічного розвитку, інших державних програмах, схемах розвитку галузей економіки; визначення територій за видами переважного використання та територій пріоритетного розвитку, які вимагають державної підтримки; визначення пріоритетних напрямків вдосконалення систем розселення, сталого розвитку населених пунктів, соціальної та інженерно - транспортної інфраструктури; обґрунтування комплексу заходів по реалізації Генеральної схеми. Генеральна схема планування території України - визначає пріоритети та концептуальні вирішення планування і використання території країни, вдосконалення систем розселення та забезпечення сталого розвитку населених пунктів, розвитку виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, формування національної екологічної мережі. Генеральну схему розроблено відповідно до законів України та інших нормативно-правових актів з питань використання територій з урахуванням економічних, географічних, історичних, екологічних, демографічних особливостей регіонів.

Моніторинг 2010 року Динаміка основних показників, що характеризують розвиток економіки, соціальної сфери, інженерної та транспортної інфраструктури відображають кризову ситуацію в економіці, яка досягла свого піку у 2009 рр. Загалом, економіка України характеризувалась помірними структурними трансформаціями, що відповідали загальносвітовим тенденціям. Відбулось істотне зниження частки первинного сектору економіки та значний ріст третинного сектору, особливо тих видів діяльності, що формують ринкову інфраструктуру – фінансова діяльність та операції з нерухомістю. Продовжується зростання в структурі господарства країни питомої ваги оптової та роздрібної торгівлі. Найінтенсивніші структурні зрушення відбулись в господарстві Київської (разом з м. Київ) області. Достатньо значними структурними зрушеннями характеризується економіка Івано-Франківської області. Найнижчими темпами структурних трансформацій характеризуються економіка Луганської, Донецької, Полтавської областей та АР Крим. Всі інші регіони держави характеризуються невисокими та середніми темпами структурних трансформацій в економіці. Це гостро ставить проблему активізації економічного зростання більшості регіонів держави у відповідності з наявним в них потенціалом та особливостями стадійно-еволюційного розвитку. Дієвим шляхом підвищення економічного потенціалу регіонів є розробка містобудівної документації на регіональному та місцевому рівні, у складі якої необхідно приділити більшу увагу інвестиційно-привабливим територіям. Надто загрозливими вбачаються тенденції депопуляції населення у північних областях України (насамперед, у Чернігівській та Сумській). Мінрегіонбуду та МНС України необхідно розробити концепцію комплексної реабілітації північних районів України, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Переважна більшість міжобласних та міжрайонних систем розселення зазнали втрати чисельності жителів. Не відбулося суттєвих змін у розподілі населення між окремими міжобласними системами розселення. Активно продовжує розвиватися транспортна система.

Головною проблемою розвитку транспортної інфраструктури є недостатні темпи розбудови транспортних коридорів передбачених Генеральною схемою.

22. Законодавча і нормативна база просторового планування в Україні. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України».

22. Законодавча і нормативна база планування територій Основні положення законодавчої і нормативної бази планування і розвитку територій. Стаття 6 Закону України «Про основи містобудування» визначає, що законодавство України про містобудування складається з Конституції України цього Закону, законів України "Про регулювання містобудівної діяльності" "Про архітектурну діяльність" та інших нормативно-правових актів, що видаються на їх виконання. Крім того, Стаття 3. Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», встановлює, що Відносини у сфері містобудівної діяльності регулюються Конституцією України, Цивільним, Господарським і Земельним кодексами України, цим Законом, законами України "Про Генеральну схему планування території України" "Про основи містобудування" "Про архітектурну діяльність" "Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду" "Про землеустрій" іншими нормативно-правовими актами. Закон України «Про основи містобудування» визначає правові, економічні, соціальні і організаційні основи містобудівної діяльності в Україні і спрямований на формування повноцінного житлового середовища при забезпеченні охорони навколишнього природного оточення, раціонального природокористування і збереження культурної спадщини. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» встановлює правові та організаційні основи містобудівної діяльності і спрямований на забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів. Окрім цих законів, планувальні рекомендації і обмеження встановлюються і на підставі інших законодавчих актів і положень: Земельний Кодекс України, відповідно до якого здійснюються повноваження органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин, встановлення і зміна цільового використання земель, визначення і використання земель для житлової і суспільної забудови, а також реалізуються всі права територіальної громади на власність, використання і розпорядження землею населеного пункту; «Про охорону атмосферного повітря» «Про природно-заповідний фонд України» «Про курорти» «Про охорону навколишнього природного середовища» «Про охорону культурної спадщини» «Про пожежну безпеку» "Про екологічну експертизу" "Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку" "Про природні монополії" "Про охорону праці.

Закон України "Про державне прогнозування і розробку програм економічного та соціального розвитку України" передбачає середньо- та короткострокові періоди регулювання. У ньому також зазначається, що за потреби можуть бути розроблені програмні та прогнозні документи на більш тривалий період. На практиці поки що все обмежується програмним регулюванням на рівні держави і регіонів тривалістю в один рік.

Законодавчим підґрунтям формування системи стратегічного прогнозування та планування соціального й економічного розвитку регіонів України є Положення ст. 143 Конституції України, Закони України "Про місцеві державні адміністрації" та "Про місцеве самоврядування в Україні", в яких особлива увага звертається на

необхідність розробки програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідної території, а також зазначений Закон України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України".

23. Схеми просторового планування окремих частин території України. Проекти містобудівного розвитку транскордонних регіонів.

23.Схеми планування окремих частин території України розробляються у розвиток рішень Генеральної схеми планування території України і містять принципові рішення з функціонального зонування території регіону за видами переважного використання, планувальної організації території, взаємопов'язаного комплексного розміщення основних об'єктів промисловості, транспорту та інженерної інфраструктури, захисту населених пунктів від небезпечних геологічних і гідрогеологічних процесів, охорони навколишнього природного середовища, охорони нерухомих об'єктів культурної спадщини, формування національної екологічної мережі.

Схеми планування окремих частин території України можуть розроблятися за рішенням Кабінету Міністрів України для кількох областей, узбережжя Чорного та Азовського морів, гірських територій Карпат, транскордонних регіонів, територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, та інших територій з підвищеним техногенним навантаженням і ризиком виникнення надзвичайних ситуацій. Склад та зміст містобудівної документації з планування окремих частин території України визначається положеннями ДБН Б.1.1-13:2012 "Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівнях".

Схема планування окремої частини території України складається з графічних матеріалів, які відображають розташування території у планувальній структурі території України, сучасне використання території, її комплексну оцінку та розроблені проектні рішення, а також текстових матеріалів, у яких висвітлюється результати проведеного аналізу та пропозиції щодо планувальної структури, функціонального зонування і розвитку території. **Проекти містобудівного розвитку транскордонних регіонів**

Транскордонний регіон - це територія щонайменше двох різних країн, що мають спільний державний кордон, між якими встановились тісні виробничі і соціально-економічні зв'язки. Про об'єктивний процес формування транскордонного регіону свідчить рівень розвитку різного роду зв'язків (виробничих, соціально-економічних тощо), які здійснюються між двома територіями різних країн, що мають спільний державний кордон. Україна має сухопутний кордон із сімома країнами. Із 27 адміністративно-територіальних одиниць 19 є прикордонними. На території таких прикордонних областей, як Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Луганська, Одеська, Сумська, Харківська, Чернівецька, Чернігівська створено вісім єврорегіонів - Буг, Верхній Прут, Дніпро, Карпатський, Нижній Дунай, Слобожанщина, Донбас та Ярославна. Вивчається питання щодо створення єврорегіонів Азов на території Автономної Республіки Крим, Запорізької та Донецької областей і Дністер на території Вінницької області. Особливістю транскордонного співробітництва України є те, що воно відбувається як на кордоні України з країнами Європейського Союзу, так і на кордонах з Російською Федерацією, Республікою Білорусь та Республікою Молдова. Програмою передбачається створення комплексної системи розвитку транскордонного співробітництва, з урахуванням якої здійснюватиметься державна підтримка реалізації проектів транскордонного співробітництва. **Приклади** У результаті реалізації великомасштабних інфраструктурних проектів у рамках виконання програм прикордонного

співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства на 2007-2013 роки передбачається забезпечити: розвиток прикордонної інфраструктури Луцького, Львівського та Мостиського прикордонних загонів відповідно до стандартів Європейського Союзу; розбудову, облаштування та реконструкцію восьми пунктів пропуску через державний кордон у Волинській, Львівській, Закарпатській, Чернівецькій областях; створення системи екологічної безпеки та попередження населення про можливі повені у Чернівецькій області; інвентаризацію, оцінку, запобігання виникненню антропогенних джерел забруднення в нижніх водах р. Дунай в Одеській області.

24. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів». Закони України «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та стратегічне планування в Україні».

Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів", прийнятий в 2006 р., визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій.

Законом передбачається запровадження нової моделі стимулювання розвитку регіонів, визначені її засади, а саме:

- збалансування загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів розвитку через визначення науково обґрунтованих пріоритетних напрямів розвитку регіонів;

- програмно-цільовий підхід до розв'язання проблем регіонального соціально-економічного розвитку;

- створення сприятливого інвестиційного середовища в регіонах;

- максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до споживачів цих послуг;

- концентрація на конкурсній основі коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також інших ресурсів з метою досягнення найбільш ефективного їх використання для цілей регіонального розвитку;

- співробітництво та взаємна відповідальність центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових і громадських організацій та інших суб'єктів у виконанні завдань регіонального розвитку;

- реалізація партнерських стосунків між центральним Урядом та місцевими органами самоврядування щодо спільного вирішення завдань регіонального розвитку на основі відповідних угод;

- визначення чітких критеріїв, за якими територіям надаватиметься статус депресивних, та інструментів державної та регіональної підтримки їх розвитку.

Реалізація зазначеного Закону здійснюватиметься шляхом:

- 1) запровадження договірних засад у відносинах між Урядом та органами місцевого самоврядування через підписання *Угод щодо регіонального розвитку* щодо реалізації в регіонах спільних заходів, визначених державною стратегією регіонального розвитку та регіональними стратегіями розвитку;

- 2) забезпечення державного стимулювання розвитку депресивних територій шляхом розроблення та виконання *Програм подолання депресивного стану територій* і надання цільової державної підтримки для розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, формування інфраструктури підприємництва,

фінансування програм перекваліфікації працівників, розвиток соціально-культурної сфери та охорони довкілля.

На фінансування усіх програм подолання депресивності територій протягом року в державному бюджеті повинна передбачатися сума не менше ніж 0,2 відсотка дохідної частини державного бюджету за відповідний період.

Практичне запровадження зазначених інструментів стимулювання розвитку регіонів вимагає розроблення й затвердження низки методичних документів. Зокрема, у 2007 р. постановою Уряду затверджено ***Порядок підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку***. Цей документ визначає процедуру ініціювання, підготовки та підписання угоди щодо регіонального розвитку, а також проведення моніторингу її виконання. Затверджено також ***Типову угоду щодо регіонального розвитку*** - важливий методичний документ, що визначає структуру, обов'язкові компоненти й форму угоди.

Для практичного запровадження програм подолання депресивності територій у 2006 р. затверджено ***Порядок здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів і міст республіканського в Автономній Республіці Крим і обласного значення для визнання територій депресивними***. Цим документом передбачено щороку здійснювати моніторинг соціально-економічного розвитку територій в розрізі низових адміністративних районів і міст на підставі даних державних статистичних спостережень з метою підготовки пропозицій щодо визнання території депресивною.

Таким чином, основа законодавчо-нормативної бази для застосування зазначених інструментів стимулювання розвитку регіонів сформована, хоча багато практичних питань потребуватимуть уточнення в процесі запровадження. Головною передумовою ефективного запровадження цих механізмів є забезпечення відповідальності центральних і місцевих органів влади за виконання домовленостей.

Згідно з **Законом України «про державні цільові програми»** (далі – Закон), державною цільовою програмою визнається комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням. метою розроблення державних цільових програм є сприяння реалізації державної політики на пріоритетних напрямках розвитку держави, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць; забезпечення концентрації фінансових, матеріально-технічних, інших ресурсів, виробничого та науково-технічного потенціалу, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій для розв'язання найважливіших проблем.

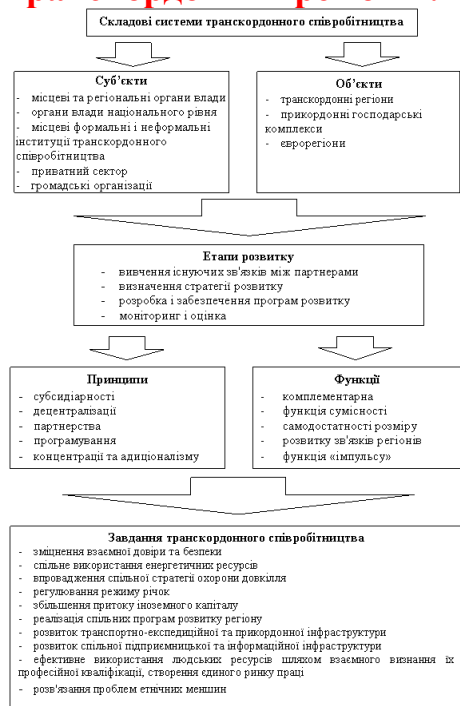
Національним господарством на сьогоднішній день розробляються та реалізуються різноманітні за своїм характером цільові програми, які класифікуються за різними ознаками. так, наприклад, згідно з Законом України «про державні цільові програми», вони поділяються на: загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля – це програми, які охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади; інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної

підтримки. Крім цього, в Законі надана наступна класифікація державних цільових програм: Економічні, Наукові, Науково-технічні, Соціальні, Національно-культурні, Екологічні, Оборонні, Правоохоронні

Закон України "Про державне прогнозування і розробку програм економічного та соціального розвитку України" передбачає середньо- та короткострокові періоди регулювання. У ньому також зазначається, що за потреби можуть бути розроблені програмні та прогнозні документи на більш тривалий період. На практиці поки що все обмежується програмним регулюванням на рівні держави і регіонів тривалістю в один рік.

Законодавчим підґрунтям формування системи стратегічного прогнозування та планування соціального й економічного розвитку регіонів України є Положення ст. 143 Конституції України, Закони України "Про місцеві державні адміністрації" та "Про місцеве самоврядування в Україні", в яких особлива увага звертається на необхідність розробки програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідної території, а також зазначений Закон України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України".

25. Міжнародне співробітництво у сфері просторового планування транскордонних регіонів.

Сучасна концепція транскордонного співробітництва в сфері регіонального розвитку, насамперед, передбачає переосмислення уявлень про адміністративно-територіальний устрій країни, про жителів прикордонних територій, про розвиток цих територій, властивих їм проблемах та ін. Жителі прикордонних регіонів найчастіше виявляються в досить невідповідному положенні, випробовуючи на собі всі тяготи обмежень, пов'язаних з пересуванням людей, товарів, ідей та послуг. До того ж, перебуваючи на периферії країни, вони відчують традиційну неухважність до них з боку центральної влади та стають заручниками регіональних диспропорцій розвитку. Для самостійного ж вирішення своїх проблем у таких регіонів немає ні коштів, ні можливостей. Як результат, багато регіонів перетворюються в депресивні, відсталі території.

На міжнародному рівні для вирішення цих проблем, а також для вирівнювання рівня розвитку європейських регіонів, стирання границь між ними, з метою створення

єдиної терпимої та процвітаючої Європи в 1980 році була прийнята Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво [6] між територіальними громадами або владою, спрямована на більше тісне співробітництво між прикордонними регіонами в сфері економіки, екології, науки, культури.

Прикладами інституцій для проведення консультацій щодо співробітництва є: Робоча Спільнота Кантонів і Регіонів Західних Альп (СОТЯАО), Союз Гір Джура (СТТ), Рада Леманського Озера, Піренейська Робоча Спільнота (та низка інших інституціалізованих форм аж до єврорегіонів). У реальності - це консультаційні органи, але оскільки члени приймають рішення одноголосно, то механізм їх діяльності нагадує діяльність міжнародних організацій із питань співробітництва. У майбутньому це може спричинити до того, що транскордонне співробітництво вийде за рамки консультацій, що є предметом турбот і переживань усіх партнерів як на внутрішніх, так і на зовнішніх кордонах ЄС.

26. Методологія та проблеми планування просторового розвитку територій областей. Схема планування території своєї області. Конфлікти у природокористуванні у межах області, району.

Загалом методика просторового планування в Україні відбувається за принципом "зверху – вниз", коли регіональні документи розробляють центральні інститути і після їх розроблення виконують галузеві плани та планування на нижчих рівнях. Тобто домінує державно-управлінська форма розроблення планів, коли їх складають на замовлення органів центральні установи і пропонують громадам. У більшості європейських країн виконавцями планування є місцеві товариства і бюро, тобто ці повноваження делегує держава (регіони) громадам, але фінансує держава.

Наявний в Україні підхід зумовлює незацікавленість місцевих громад і влади до таких документів, їх зорієнтованість на вузьке коло користувачів. Такі роботи виконують і реалізують різні структури, важко узгодити інтереси громад і загальні інтереси регіону, оскільки документ подано "зверху". У практиці просторового планування України не диференційовано завдання різних рівнів планування. Так, Концепція схеми планування Львівської області містить значну частину роботи, яка виходить за межі Концепції в європейському її трактуванні. У практиці європейських країн такі матеріали є значно конкретнішими і зорієнтовані на практичні завдання управління територією.

Для практики просторового планування на внутрішньообласному рівні в Україні існують такі проблеми: брак вихідних даних і потрібної для обґрунтування рішень інформації (тематичних карт, статистичних та інших відомостей, зорієнтованих на задачі просторового планування); відсутність галузевого (фахового) планування, яке б орієнтувалося на задачі розроблення регіональних планів; відстороненість мешканців (територіальних громад) від регіонального планування, відсутність механізмів заохочення їх до участі в цьому процесі; відсутність досконалих методик аналізу проблем і конфліктів у системі; мало наукових досліджень, які стосуються задач просторового розвитку регіонів України та їх окремих територіальних підсистем.

Схема планування території Львівщини, котра розраховувалася на термін до 2031 року (попередня розроблялась до 2015 року, але, мабуть, застаріла). Зокрема, планувальний розвиток території області поділений на відповідні райони: північно-західний, північно-східний, центральний, карпатський та прикарпатський.

Передбачається збільшення кількості зайнятих у господарстві в 1,8 рази, а пріоритет надається невиробничій сфері, питома вага якої збільшиться до 65% від загальної кількості зайнятих.

Домінуючу роль у промисловості має відігравати машинобудування (зайнятість тут збільшиться до 32% від загальної кількості). Передбачається збільшення обсягів виробництва зернових культур - в 1,5 рази, цукрових буряків - в 2,5 рази, м'яса - приблизно у 1,5 рази. А також збільшення оздоровчо-лікувальних та рекреаційних комплексів у 2,5 рази (з 33 тисяч до 82 тисяч місць).

Крім того окреслені невідкладні заходи інженерної підготовки території, зокрема, протиповеневих захисних дамб у кількості 63 км, реконструкція таких захисних дамб довжиною 211 км, берегоукріплення та ін. Передбачено будівництво автомобільної дороги Краковець - Львів - Броди, будівництво західного та східного напівкільця об'їзної дороги міста Львова, будівництво міжнародної автомобільної дороги Рава-Руська - Львів.

А також будівництво об'їзних доріг навколо ряду населених пунктів. Також планується будівництво 8 пунктів пропуску на кордоні з Польщею. Розробка цієї Схеми для обласного бюджету коштувала приблизно 2 млн. грн. План просторового розвитку нашого району, нагадаємо, коштував району 60 тисяч гривень. Яким чином обласний узгоджується із районним? Судячи зі всього, жодним. Миколаївський район має свою специфіку і, зрозуміло, не машинобудування буде у нас основною галуззю. Наявність великих запасів будівельної сировини визначає і наші пріоритети. Окрім них, у районі є ще торф та поклади газу. Саме із ним пов'язане ще одне рішення облради, яка, наразі, не дала погодження на продаж з аукціону права експлуатації Гірського родовища. Замовником виступає Кабінет Міністрів.

І таки продасть на аукціоні, бо в бюджеті грошей катма. Спростовуючи розповсюджену думку, що використовуватимуть вже наявні свердловини, повідомляємо, що ті із різних причин не підходять для видобутку газу (малий дебет, багато води і т.п.). Буріння нової свердловини потребує інвестицій не менше, мільйона доларів США. Без гарантії, що газ піде в промислових обсягах. Що отримає село? Оскільки половина родовища знаходиться на території Дрогобицького району, маємо надію, що буритимуть і у нас. А це - і дороги, і якась допомога. При сприятливому результаті будуватимуть відвідний газопровід. Знову ж таки - податки, робочі місця.

Періодично в області виникають конфлікти з приводу добування гравію та щебеню у прикарпатських річках. Суб'єкти підприємницької діяльності звернулись до обласної ради з клопотанням погодити перелік об'єктів руслоочисних та руслорегулювальних споруд на Чорному Черемоші (с. Красник Верховинського району), на Лімниці (с. Мединя Галицького та с. Вістова Калуського районів), на Дністрі (м. Галич), а також на Черемоші (села Горішнє Залуччя та Долішнє Залуччя в Снятинському районі). Клопотання сформульовано так, нібито підприємці збираються займатись благородною справою: очищати русла річок, щоб захистити населені пункти від повеней та паводків.

Інший блок питань стосувався видачі погоджень про надання в користування ділянок надр з метою геологічного вивчення та дослідно-промислової розробки нафти, природного газу, конденсату. Зокрема, Державна служба геології та надр України планує шляхом продажу на аукціоні надати дозволи на користування надрами на п'яти ділянках: Ясенська площа (36,1 квадратних кілометрів у межах сіл Сливки, Ясеня Рожнятівського району), Ілемківська площа (18,6 кв. км в Рожнятівському районі),

Ліщинська площа (111,3 кв. км у межах Львівської області й сіл Долинян і Приозерного Рогатинського району), Ділівська площа (5 кв. км поблизу села Глибокого Богородчанського району), Південно-Сулятицька площа (118 кв. км у межах Львівської області, с. Великої Тур'ї Долинського району та с. Болохова Калуського району).

Андрій Троценко звернув увагу на те, що в підготовлених проектах рішень не позначено 100-метрової природно-захисної зони річок, зокрема це стосується Лімниці.

27. Просторове та ландшафтне планування на місцевому рівні.

Нормативні документи, що регламентують виконання робіт з планування територій на місцевому рівні. Державні будівельні норми і стандарти

Закони «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про архітектурну діяльність», Державні будівельні норми. ДБН 360-92** «Планування та забудова міських і сільських поселень», Земельний кодекс України.

Просторове планування

Просторове планування територій на місцевому рівні реалізується через розроблення та затвердження генеральних планів населених пунктів, детальних планів територій, проектів забудови, ухвалення та реалізацію відповідних рішень про дотримання містобудівної документації.

Генеральний план населеного пункту – основний містобудівний документ, що розробляється на всю територію населеного пункту, визначає принципові рішення щодо її розвитку, планування, забудови й іншого використання та затверджується в інтересах відповідної територіальної громади з урахуванням державних, громадських і приватних інтересів.

Склад, зміст, порядок розроблення та оновлення містобудівної документації на місцевому рівні визначаються центральним органом виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури.

Загальна доступність матеріалів Генерального плану населеного пункту забезпечується шляхом його розміщення на веб-сайті органу місцевого самоврядування та у місцевих періодичних друкованих засобах масової інформації, а також у загальнодоступному місці у приміщенні такого органу, крім частини, що становить державну таємницю та належить до інформації з обмеженим доступом відповідно до законодавства.

Правовою основою розробки третього базового виду планувальних документів на місцевому рівні (щорічних програм соціально-економічного розвитку та культурного розвитку території) є закон України «про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р. № 1602.

Для прикладу зазначимо, що жодна область України у процесі підготовки регіональної стратегії не спиралась на положення Генеральної схеми планування території України, хоча у ній наведено пріоритети та концептуальні вирішення планування і використання території країни, розвитку виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, а також визначено території, розвиток яких потребує державної підтримки з метою забезпечення ефективного використання територій, що мають особливу господарську, екологічну, наукову, естетичну цінність.

Ландшафтне планування

На локальному (місцевому) територіальному рівні проводяться ландшафтно-архітектурні розробки і обґрунтування проектів планування населених місць,

промислових зон і природоохоронних територій, детального планування забудови центрів, житлових і промислових районів міст, розробляються плани і проекти землеустрою. Роботи ведуться в масштабах 1:25 000 - 1:2 000. На цьому рівні операційними одиницями є місцевості, урочища і підурочища, або мікро- та мезогеохори. Головний інструмент ландшафтного планування – *ландшафтний план*.

Програма розроблення містобудівної документації розробляється відповідно до Законів України „Про основи містобудування”, „Про регулювання містобудівної діяльності”, вимог статті 32 Закону України “Про охорону культурної спадщини” та постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 318 “Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць”.

Планування територій на місцевому рівні здійснюється шляхом розроблення та затвердження генеральних планів населених пунктів, планів зонування територій і детальних планів територій.

Для населених пунктів, занесених до Списку історичних населених місць України, розробляється історико-архітектурний опорний план, в якому зазначається інформація про об'єкти культурної спадщини.

Б. МІСТОБУДІВНІ нормативні документи (НД)

Б 1. Містобудівна документація та інформаційне забезпечення

Б 1.1 Система містобудівної документації (СМБД)

Б 2. Планування та забудова територій і населених пунктів

ДБН

1. ДБН Б.1.1-4-2009. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження містобудівного обґрунтування

ДБН Б.1.1-4-2002. Система градостроительной документации.

2. ДБН Б.1.1-5:2007 Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження РОЗДІЛУ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ (ЦИВІЛЬНОЇ ОБОРОНИ) У МІСТОБУДІВНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ

3. ДБН Б.1.1-6:2007 Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження СХЕМ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ РАЙОНУ

4. ДБН Б.1.1-7:2007 Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження СХЕМ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ СІЛЬРАДИ

5. ДБН Б.1.1-9:2009. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження генеральних планів сільських населених пунктів

6. ДБН Б.1.1-11:2011 Склад і зміст схем планування території Автономної Республіки Крим та областей України

7. ДБН Б.1.1-13:2012 Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівнях

8. ДБН Б.1.1-14:2012 Склад та зміст детального плану території (чинний з 1.10.12)

9. ДБН Б.1.1-15:2012 Склад і зміст генерального плану населеного пункту

10. ДБН Б.1.1-16:2013. Склад та зміст містобудівного кадастру

ДСТУ

1. ДСТУ-Н Б Б.1.1-8:2009 Настанова щодо складу, змісту, порядку розроблення, погодження та затвердження детального плану територій

2. ДСТУ-Н Б Б.1.1-10:2010 Настанова з виконання розділів "Охорона навколишнього природного середовища" у складі містобудівної документації

3. ДСТУ-Н Б Б.1.1-12:2011 Настанова про склад та зміст плану зонування території (зонінг)
4. ДСТУ Б Б.1.1-17:2013 Умовні позначення графічних документів містобудівної документації
5. ДСТУ-Н Б Б.1.1-18:2013 Настанова щодо формування та супроводження містобудівного кадастру
6. ДСТУ-Н Б Б.1.1-19:2013 Настанова з виконання розділу інженерно-технічних заходів цивільного захисту у містобудівній документації на мирний час
7. ДСТУ 1.5-2003. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів
8. ДБН Б.1.1-6:2007 Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження схем планування території району
9. ДБН Б.1.1-7:2007 Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження схем планування території сільради
10. ДБН Б.1.1-9:2009 Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження генеральних планів сільських населених пунктів
11. ВСН 3-84 Состав, порядок разработки, согласования и утверждения проектно-сметной документации зелёных зон городов
12. ВСН 38-82 Инструкция о составе, порядке разработки, согласования и утверждения схем и проектов районной планировки, планировки и застройки городов, посёлков и сельских населённых пунктов

Б. МІСТОБУДІВНІ нормативні документи (НД)

Б 1. Містобудівна документація та інформаційне забезпечення

Б 2. **Планування та забудова територій і населених пунктів**

Б 2.1. Регіональне планування і розміщення об'єктів містобудування

Б 2.2. Планування і забудова міст, селищ і функціональних територій

Б 2.4. Планування і забудова сільських поселень

1. ДБН Б 2.2-1:2008 Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій **КЛАДОВИЩА, КРЕМАТОРІЇ ТА КОЛУМБАРІЇ НОРМИ ПРОЕКТУВАННЯ**
2. ДБН Б.2.2-2-2008. Планування та забудова міст і функціональних територій. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури
3. ДБН Б.2.2-3:2012 "Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту" (чинний з 1.10.12)
4. * ДБН Б.2.2-5:2011 "Благоустрій територій"
5. ДБН Б.2.4-1-94. Планування та забудова сільських поселень
6. ДБН Б.2.4-3-95. Генеральні плани сільськогосподарських підприємств
7. ДБН Б.2.4-4-97. Планування і забудова малих сільськогосподарських підприємств та селянських (фермерських) господарств

Закон «Про регулювання містобудівної діяльності»

Із прийняттям Верховною радою Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" від 17.02.2011 (надалі - Закон), головним розробником якого було Міністерство регіонального будівництва, втратив чинність Закон України "Про планування і забудову територій" від 20.04.2000 р. №1699-III. Новий Закон

спрямований на максимальне спрощення дозвільних процедур у будівництві, регулювання об'єктів будівництва за складністю архітектурно-будівельного рішення та/або інженерного обладнання, що поділяється на I, II, III, IV і V категорії складності.

Із прийняттям Верховною радою Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" від 17.02.2011 (надалі - Закон), головним розробником якого було Міністерство регіонального будівництва, втратив чинність Закон України "Про планування і забудову територій" від 20.04.2000 р. №1699-III. Новий Закон спрямований на максимальне спрощення дозвільних процедур у будівництві, регулювання об'єктів будівництва за складністю архітектурно-будівельного рішення та/або інженерного обладнання, що поділяється на I, II, III, IV і V категорії складності.

Відповідно до категорії складності передбачені відповідні дозвільні документи для здійснення будівництва цих об'єктів та прийняття в експлуатацію. Так, відповідно до статті 34 даного Закону право на виконання будівельних робіт щодо об'єктів будівництва, що належать до I-III категорії складності набувається на підставі зареєстрованої інспекцією державного архітектурно-будівельного контролю за місцем розташування об'єкта будівництва декларації про початок виконання будівельних робіт. Стосовно об'єктів будівництва, що належать до IV і V категорії складності, право на їх здійснення набувається на підставі дозволу на виконання будівельних робіт.

Також, Законом передбачена норма стосовно спрощеного порядку прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів. А саме прийняття в експлуатацію збудованих до 31.12.2009, індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, прибудов до них, громадських будинків I та II категорій складності, які збудовані без дозволу на виконання будівельних робіт і заяви про прийняття в експлуатацію яких подаються до 31 грудня 2012 року, здійснюється безоплатно інспекціями державного архітектурно-будівельного контролю за результатами технічного обстеження будівельних конструкцій та інженерних мереж таких об'єктів за наявності документа, що посвідчує право власності чи користування земельною ділянкою, на якій розміщений такий об'єкт, протягом 30 днів з дня подання заяви. Порядок прийняття в експлуатацію таких об'єктів і проведення технічного обстеження будівельних конструкцій та інженерних мереж визначається центральним органом виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури.

Також згідно Закону висновок архітектурно-містобудівної ради матиме лише рекомендаційний характер і не затримуватиме подальше проведення експертизи проектної документації. Замість того, щоб чекати дозволу на початок будівельних робіт, достатньо буде подати відповідну декларацію інспекції, яка в десятиденний термін перевіряє декларацію на повноту даних, реєструє її та видає сертифікат, а якщо не видано дозвіл або відмову в його видачі, право на виконання будівельних робіт виникає на 11 день, а дозвіл вважається виданим - принцип мовчазної згоди.

Закон значною мірою впливає на сферу регулювання законів нормативних актів щодо прав та повноважень органів місцевого самоврядування. Так, Закон обмежує права місцевого самоврядування, передаючи компетенцію щодо розпорядження землею до виконавчих комітетів. Тією ж мірою встановлюється обмежений механізм громадських слухань, предметом яких на практиці є майже нездійсненні речі, наприклад, генеральні плани населених пунктів, плани зонування та детальні плани територій, не говорячи про те, що ще навіть в Києві не має генерального плану.

У розділі 5, частині 2 Закону «Перехідні положення» стверджується, що Закон та інші нормативно-правові акти, прийняті до набрання чинності цим Законом, діють у частині, що не суперечить цьому Закону. Відповідно це положення можна тлумачити в розрізі верховенства Закону над усіма іншими нормативно-правовими актами, що не відповідають положенням Конституції України – яка, в свою чергу, має найвищу юридичну силу.

Також звертаємо увагу на положення про безстроковість генеральних планів, які тепер "вибірково" можуть залишатися замороженими. Відповідно, замість строкового документу, який через певний період може бути замінений більш досконалим, Законом прийнято - той, що майже неможливо відмінити чи замінити. До речі, норми старого закону більш детально описують як процес створення генпланів, так і склад цих документів.

Ще одним нововведенням є ліквідація експертизи, яка тепер є обов'язковою лише для проектів з залученням державних коштів та може бути призначена у випадках визначеними Кабінетом Міністрів України. А для інших будівельників експертиза не проводиться і знесення історичних пам'яток чи інших важливих об'єктів – не буде контролюватися.

У новому Законі відсутні положення щодо обов'язкового повідомлення в пресі про початок робіт з планування територій областей/районів, можливість участі громади/окремого громадянина у підготовці технічних завдань з розробки цих схем, повідомлення громадськості про розгляд вже готових схем, форми й порядок урахування пропозицій громадян, тощо. Відсутність норми про те, що порушення порядку розроблення схем планування може бути підставою їх оскарження в суді дає більшу можливість для зловживань.

Вважаємо важливим у новому Законі скорочення дозвільної процедури. Відтепер проектування та будівництво об'єктів здійснюється власниками або користувачами земельних ділянок у такому порядку:

- 1) отримання замовником або проектувальником вихідних даних;
- 2) розроблення проектної документації та проведення у випадках, передбачених статтею 31 цього Закону, її експертизи;
- 3) затвердження проектної документації;
- 4) виконання підготовчих та будівельних робіт;
- 5) прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів.

Так для спрощення процедури забудови земельної ділянки її власникам, які мають на меті побудувати житловий будинок садибного типу, достатньо отримати будівельний паспорт без проведення експертизи, затвердження на міській раді чи громадському обговоренні. Забудова присадибних, дачних і садових земельних ділянок може здійснюватися на підставі будівельного паспорта забудови земельної ділянки.

Згідно Закону будівельний паспорт визначає комплекс містобудівних та архітектурних вимог до розміщення і будівництва індивідуального (садибного) житлового будинку, садового, дачного будинку не вище двох поверхів (без урахування мансардного поверху) з площею до 300 квадратних метрів, господарських будівель і споруд, гаражів, елементів.

В Законі визначено, положення щодо скорочення часу дозвільних процедур до 2-х місяців і визначення відповідальності чиновників за тяганину і неправомірні рішення.

Важливим моментом цього Закону є введення поняття зонінгу, що означає, що в місті розробляється генеральний план, де визначаються транспортні магістралі та цільове призначення землі, і визначається призначення кожної ділянки та її можливість приєднання до інженерних мереж - тобто описується кожна ділянка. Зонінг впливає на гармонійний розвиток міста. План зонування території розробляється на основі генерального плану населеного пункту (у його складі або як окремий документ), плану земельно-господарського устрою та містобудівного кадастру з метою визначення умов та обмежень використання території для містобудівних потреб у межах визначених зон. Відповідно до статті 24 цього Закону у разі відсутності плану зонування або детального плану території, затвердженого відповідно до вимог цього Закону, передача (надання) земельних ділянок із земель державної або комунальної власності у власність чи користування фізичним та юридичним особам для містобудівних потреб забороняється.

Детальний план території розглядається і затверджується виконавчим органом сільської, селищної, міської ради протягом 30 днів з дня його подання, а за відсутності затвердженого в установленому цим Законом порядку плану зонування території – відповідною сільською, селищною, міською радою.

Підсумовуючи вищевикладене вважаємо, що новий Закон надає можливість планувати нове будівництво і отримувати дозволи набагато швидше та менш затратно, що надасть більшої можливості для входження нових інвестицій в галузь, та дозволить швидке відновлення і прискорений розвиток галузі. Але згідно Закону скасовуються громадські слухання та ліквідується проведення експертизи, що є не менш важливим для проектування. Місцеві Ради усунуті від підготовки генплану і тепер усі важливі рішення приймаються виконавчими комітетами або держадміністрацією. Тобто Законом відібрано в представницьких органів їх виняткових повноважень — землевідведення і затвердження містобудівних проектів; але в протигагу Закон відкриває ширші можливості, що є позитивним кроком до більш прозорого та спрощеного будівельними процедурами будівництва в Україні, хоча реалізація нових ідей Закону залишаються бажаними.

Закон «Про архітектурну діяльність»

Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 2004 р. визначає правові та організаційні принципи здійснення цієї діяльності і спрямований на досягнення естетичної виразності, економічної доцільності і надійності будинків, споруд та їх комплексів.

ДБН 360-92 «Планування та забудова міських і сільських поселень»**

Норми державних норм на будівництво, викладених в ДБН 360-92, регламентують містобудівні планування і забудови сільських та міських поселень. Ці правила поширюються на проектування новостворених, реконструкцію і планомірну перебудову існуючих мегаполісів і селищ міського типу.

Ці положення ДБН 360-92 обов'язкові для виконання всіма державними органами управління, регіонального і місцевого самоврядування, **організацій усіх видів власності**, громадських спілок цивільних осіб, які здійснюють функції проектування, будівельних робіт і благоустрою місцевості в міських і сільських селищах.

Положення загального порядку

Складання проекту міських і сільських забудов ґрунтується на законах, які мають значення для містобудування, і на районних програмах щодо вирішення

головних екологічних, соціальних та економічних завдань. Поселення проектується в єдиній системі розселення країни з урахуванням території адміністративних центрів, соціальних і економічно сформованих районів і природних умов.

В основу розташування планування населених пунктів та їх забудови покладена концепція, що дозволяє окремим групам населення розвиватися в соціальному і економічному плані і забезпечує реалізацію прав людини відповідно до Конституції.

Розвиток поселень спирається на усталену і діючу систему міст і сіл, нові населені пункти проектується в зв'язку з будівництвом підприємств, видобутком копалин або при відселенні та евакуації людей з проблемних в екологічному плані місць або зони катастроф.

Дачні селища і садові товариства мають у своєму розпорядженні на тих землях, які не використовуються в перспективі для **розширення міських територій**. Довгострокове проектування міських новобудов передбачає створення багатофункціональних природних зон для розташування міського господарства. При плануванні міст і селищ проектується зелені зони для відпочинку населення та забезпечення озонового обміну навколишнього середовища.

Проектування міст і селищ згідно ДБН 360-92

Функціональне планування міст

Територія населеного пункту ділиться на різновиди територій за способом використання населенням:

- селитебну зону;
- виробничу частину;
- рекреаційно-ландшафтну зону.

До сельбищної території в своєму складі містить весь житловий комплекс спільно з громадським сектором, лікарнями, навчальними закладами, будівлями міського управління, ринками, релігійними організаціями. Всі вуличні та транспортні мережі між зазначеними будівлями також відносять до цієї зони. Зелені зони у вигляді садів, парків, скверів та інших озеленювальних територій відносять до сельбищної території.

Виробнича частина міста розміщує підприємства промисловості і виробничі об'єкти, прирівняні до них. Наукові інститути з досвідченими цехами і майданчиками складають частину виробничої зони. Сюди відносять і зелені зони, призначені для захисту від господарської діяльності цехів, складські комплекси і окремі комунальні об'єкти, підприємства оборонного комплексу. Мережа транспортного сполучення в районі промислової зони відносять до виробничих районів. Дозволено розміщення поза виробничої зони невеликих промислових підприємств, робота яких не передбачає виділення в навколишню атмосферу шкідливих домішок і не створює сильного шуму.

До складу рекреаційно-ландшафтної зони входять:

- водні території та озеленені простори в межах міста;
- зелені зони і різні частини природного ландшафту;
- лісопарки, парки, міські зелені зони, ліси;
- охоронювані сільськогосподарські ландшафти, угіддя;
- заміські зони тривалого і короткочасного відпочинку;
- курорти в лікувальній зоні.

Удосконалення планування міської структури прив'язують до місць розташування історико-архітектурних пам'яток, охоронних зон архітектурних пам'яток.

Розташування громадських міських центрів

У зонах основних структурно-планувальних ділянок міста розташовують території для будівництва закладів культури і побуту і об'єктів громадського центру різних напрямків. Кількість будівель такого типу визначається, виходячи з величини селища і потреби населення в тих чи інших послугах. На число громадських будівель і, відповідно, величину планованої території, **впливають історичні переваги**, планувальна структура, рельєфні особливості і роль селища в системі переселення.

Міський громадський центр розглядають як взаємопов'язану систему центрів великих районів планування, промислових зон та інших структур. У кожній планувальній системі виділяють певну систему вулиць, площ, автомагістралей і пішохідних доріжок. На розмір площі громадського центру впливає кількість населення, адміністративне значення району, плани розвитку території, природні умови.

До складу загальноміського центру, відповідно до ДБН 360-92, включаються об'єкти функціонування в охороні здоров'я, культурної та освітньої діяльності, які вимагають розташування в інших областях.

Найбільш важливими є **багатофункціональні центри та комплекси**, сформовані з декількох установ і будівель. Їх розташовують в будівлі міського громадського центру і наділяють відповідними функціями. Іноді їх проектують на в'їздах у великі міста або ставлять на центральних осях інших функціональних районів.

Спеціалізовані центри, спортивні, оздоровчі, навчальні та наукові, які не потребують для пристрою багато місця, будують в будь-якому районі міста. Ті з них, які розташовуються на великій території, планують на в'їздах в місто або на перетині центральних осей двох і більше районів міста.

Планування сільських селищ відповідно до ДБН 360-92

Територія сільського селища за функціями **поділяється на дві зони**:

- споруди сільбищно типу;
- виробничий район.

До сільбищної території сільського селища складається з приміщень житлового типу, оточеними функціональними будівлями, що забезпечують різноманітну людську життєдіяльність. До них відносять установи, що обслуговують підприємства, зелені парки, сквери для відпочинку, бульвари, вулиці, стоянки машин, водойми.

До складу виробничої зони за нормами ДБН 360-92 входять ділянки з розташованими на них підприємствами з **переробки продукції** сільського виробництва, автомайстерні і бази сільськогосподарської техніки, її ремонту та обслуговування. До них відносять склади і комунальні будівлі, ділянки індивідуальних і фермерських господарств.

Реконструкція селищних територій

Іноді потрібно **перепланування сільських селищ**, в такому випадку дії передбачають за нормами ДБН 360-92:

- підвищення санітарно-гігієнічного стану життя людей шляхом упорядкування раніше застосовувався функціонування, виносу підприємств по переробці сільських продуктів за межу селища в виробничу зону, переміщення великих транспортних шляхів в обхід поселення;
- збереження існуючої мережі вулиць, компактне удосконалення розташування пішохідних і автомобільних шляхів;

- заміна і ліквідація руйнується житлового фонду при збереженні придатних для життя і суспільних функцій капітальних будівель;
- забезпечення виробничої діяльності всіх форм сільській власності, оренда, особисте подвір'я, в тому числі і для жителів будинків без присадибних ділянок;
- забезпечення підвищення побутового і культурного рівня за рахунок зведення нових відсутніх громадських будівель;
- збільшення території сільської селища за рахунок залучення до заселення околичних земель, непридатних для використання в сільськогосподарському виробництві;
- прокладка нових мереж інженерної та технічної комунікації, здійснення додаткового озеленення та благоустрою території селища.

Громадський сільський центр по нормам ДБН 360-92

З огляду на функціональні особливості сільського селища, громадський центр відносять до ведучого структурному елементу суспільного і культурного життя. До його складу входять **керівники будівлі** і приміщення культурно-побутових послуг і площа масових заходів та гулянь.

Рекомендована норма площі громадського центру без оточуючих паркових зон і спортивних майданчиків великої протяжності відповідно до таблиць в ДБН 360-92 на одного жителя селища складає 8 м² в маленьких селах і 12 м² в великих містах. Громадський центр розбивають на зональні функціональні ділянки в залежності від призначення різних приміщень і будівель.

Площа відкритого місця для гулянь і масових заходів **проектується з урахуванням 700- 800 м²** на одного селищної жителя. У великих селищах, де суспільно-побутовий центр має не тільки внутрішнє значення, а й районне, будівлі громадського центру з'єднують з іншими організаціями, з огляду на пішохідні шляхи в напрямку виробництва і культурних потреб.

Загальні вимоги до сільбищної території

Планування житлової забудови

Проектувальне рішення житлової зони проводять в залежності від величини поселення і його структури, використовуючи взаємозв'язок з іншими ділянками селищ. До складу сільбищної території входять і взаємопов'язане працюють громадські зони, місця докладання нешкідливою для оточення роботи, озеленені ділянки загального користування, автомобільні та пішохідні шляхи.

Розрахунок розміру сільбищної зони селища ведеться в залежності від чисельності жителів, з умовою надання кожній родині окремого житла. Визначення розміру житлової території здійснюється на основі планових показників підвищення кількості жителів конкретного населеного пункту, **враховуючи розміри і поверховість** стандартних будинків в цій місцевості. Для правильного планування беруть до уваги житла громадян, побудовані на особисті заощадження кожного городянина.

Проектування нового житлового фонду ведеться на вільних нових територіях, які не використовуються для виробничої і сільській діяльності, так і в районах реконструкції старих будівель. Планування сільбищної зони виробляють з урахуванням клімату, віддаленості від центру міста, розміщення пам'ятників старовини і архітектури, поверховості існуючих будівель, рельєфу місцевості.

Розміщення садибних будівель рекомендується робити в найбільш придатною для забудови зоні селища з урахуванням планового розвитку населеного пункту. Це

слід робити в межах міста, на вільній території, включаючи під забудову ділянки, що вважалися раніше непридатними. Для розміщення приватних садиб добре **підходять зони реконструкції** житлового фонду. На резервних територіях і зонах входять в межі міста планують будівництво приватних будинків з присадибною ділянкою.

Проектування будівель на територіях і правила реконструкції житлових зон

У межах сельбищної території виділяють первинний елемент житлової структури, що отримав найменування житлового кварталу. Він відрізняється обмеженням по площі за допомогою автомобільних або пішохідних вулиць, природними перешкодами, площею близько 40 гектар з повним набором громадських будівель місцевого значення.

Квартали з неповним набором громадських і культурно-побутових будівель формуються в маленьких містах і населених пунктах і в умовах складних рельєфних проявів. Якщо проводиться садибна забудова кварталу, то площа кварталу з неповним громадським облаштуванням може бути збільшена. **Розміщення дитячих садків і шкіл** в сусідніх кварталах вимагає проектування безпечних пішохідних переходів через магістральні перетину.

Другою складовою житлової зони є житловий район, цей структурний елемент має проектну площу від 80 до 400 гектар. У його розташуванні формується житловий квартал, розміщуються підприємства і установи з радіусом дії до півтора кілометрів. Кордоном району служать великі магістралі і дороги суспільного значення, можуть застосовуватися природні рельєфні перешкоди. Райони в стадії проектування формуються як відокремлені самостійні одиниці.

Ще одним елементом селитебної структури є житловий масив, по площі **перевищує 400 гектар**, в який входить декілька житлових районів. Такі структурні елементи сельбищної зони характерні для великих міст і мегаполісів. Вони формуються як єдиний організм з розміщенням всіх громадських і виробничих зон для міського користування. У складі житлових масивів будують кілька районів, які працюють в зв'язці один з одним.

Площа і тип структурних елементів визначається умовами розташування містобудівних поселень. У великих містах селитебна територія складається з житлових масивів і житлових районів, які можуть не входити в ці елементи.

Проведення садибної забудови за правилами ДБН 360-92

Плануючи селитебну зону садибної забудови, слід розділяти елементи структурного підрозділу, які встановлюються в залежності від величини селища або міста, необхідного рівня комфорту і економічного розташування. **Структурними підрозділами** сельбищної території при виконанні садибної забудови прийнято вважати:

- на ділянках до 10 гектар виділяють групи житлових будівель без громадського користування;
- на території до 50 гектар у своєму розпорядженні житлові квартали з неповним забезпеченням громадського благоустрою;
- повне обслуговування районного значення мають у своєму розпорядженні в житлових районах з площею більше 50 гектар.

На площі, що відводиться під забудову садибами, проектують структурні елементи, пов'язані з планувальною забудовою населеного пункту і повноцінною системою громадських будівель. Район формується окремими житловими будинками з присадибними ділянками, які передбачають розташування господарських будівель або

з їх відсутністю. Такі райони містять житлові будинки, **які не перевищують висоти в 4 поверху**. Розміри житла і його висотність визначається в залежності від місцевих умов забудови, розмірів ділянки, благоустрою навколишньої території, проходження трас інженерного обладнання та інших нормативів відповідно до ДБН 360-92.

Площа земельної ділянки, що надається жителям для зведення будинків, регулюється в залежності від норм місцевих органів влади або самоврядування і відповідно до кодексу земельного законодавства. У разі існуючої забудови приватний ділянку зберігається в старих розмірах, якщо це не завадить проведенню реконструкції житлової зони населеного пункту.

У площа ділянки для садибної забудови входить розмір житлових будинків і побутових будівель. Фронтальну ширину по вулиці приймають в залежності від планування району, рельєфу, типів побудованих або планованих будинків і гаражів. Враховують умова комфортного проживання і **норми розривів** між будинками і сараями по ДБН 360-92. Обов'язково дотримуються прийнятий відступ від червоної лінії.

Розрахункова щільність населення приймається відповідно до величини дворового ділянки. Найчастіше застосовують двоповерхову блокувальну килимову забудову на площі ділянки в межах 200 - 340 м². Іноді застосовують інші схеми забудови, дворядні або гніздові.

Ділянки з нахилом більше 20% вимагають террасного типу забудови, що передбачає влаштування спеціальних проїздів для проходу пожежних машин і карет швидкої допомоги. Між проїздами не повинно бути відстань більше 100 м.

Громадські споруди для загального користування мають у своєму розпорядженні в структурі садибної забудови на територіях, добре доступних для всіх жителів, на спеціальних ділянках. Їх зводять **в складі комплексних будівель** або у вигляді окремо розташованих споруд. Дозволено розміщення їх безпосередньо в житловому будинку з обов'язковим збереженням санітарних норм, розташованих в таблицях ДБН 360-92.

Райони садибного будівництва забезпечуються не тільки вуличними проходами і проїздами, а й внутрішньоквартальними проїздами. Проїзд з одностороннім рухом має ширину 3, м, а двосторонній рух забезпечується шириною вулиці в 5,5 м. Тупики мають довжину трохи більше 150 м, в кінці передбачаються майданчики для розвороту або кільцеві об'їзди.

В озеленувальних посадках уздовж вулиці розміщують плодові і декоративні дерева. Якщо ширина вулиці менше 12 м, тоді посадки і озеленення здійснюють за допомогою палісадників приватної садиби. У кожній групі будинків з трьох - чотирьох елементів розташовують дитячі майданчики для ігор з озелененням.

У міських житлових будівлях зводять будинки, що встановлюються окремо або прибудовують до них. Розміщення будівель господарського призначення або для вирощування худоби та птиці забороняється в межах червоної лінії ділянки. Будують їх з дотриманням **місцевих норм і правил забудови**.

Протипожежні відстані між двома житловими будинками або господарськими будівлями залежать від ступеня вогнестійкості будинку і від видалення горючих ємностей з газом або рідиною на приватних присадибних ділянках. У додатках ДБН 360-92 є спеціальні таблиці для визначення цієї відстані.

Використання норм і правил ДБН 360-92 дозволить будувати зручні і красиві міста і населені пункти, які виконують функції забезпечення всіх потреб місцевих жителів.

Земельний кодекс України

Земельний кодекс України прийнято 25 жовтня 2001 р. Завданням Кодексу є регулювання земельних відносин з метою забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, а також створення умов для раціонального використання й охорони земель, збереження та відтворення родючості ґрунтів, поліпшення природного середовища.

Земельний кодекс регулює такі питання, як повноваження державних органів влади і органів місцевого самоврядування у галузі земельних відносин, склад та цільове призначення земель України відповідно до їх категорій, види прав на землю, набуття та реалізація цих прав, гарантії та способи захисту прав на земельні ділянки, відповідальність за порушення цих прав, порядок вирішення земельних спорів, зміст і порядок охорони земель, спрямованої на їх раціональне використання, порядок встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних утворень, землеустрій, контроль за використанням та охороною земель, державний земельний кадастр, підстави і порядок відповідальності за порушення земельного законодавства.

Кодекс визначає такі принципи земельного законодавства:

поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва;

забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави;

невтручання держави у здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом;

забезпечення раціонального використання та охорони земель;

забезпечення гарантій прав на землю;

пріоритету екологічної безпеки.

Земельні відносини — це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею.

Суб'єктами земельних відносин є фізичні та юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади.

Об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї).

Земельні відносини регулюються Конституцією України, Земельним кодексом України, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами.

Відповідно до призначення землі поділяються на такі категорії:

землі сільськогосподарського призначення, тобто надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності. До земель сільськогосподарського призначення належать: сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища); несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги, землі під господарськими будинками тощо);

землі житлової та громадської забудови, тобто ділянки в межах населених пунктів, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування;

землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, тобто ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, які мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, і яким надано статус території та об'єктів природно-заповідного фонду;

землі оздоровчого призначення, тобто землі, що мають природні лікувальні властивості, які можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей;

землі рекреаційного призначення — це землі, призначені для організованого масового відпочинку і туризму та проведення спортивних заходів: території будинків відпочинку, турбаз, парків, зелених зон навколо населених пунктів тощо;

землі історико-культурного призначення — це землі історико-культурних заповідників, архітектурних пам'яток, меморіальних кладовищ, історичних садиб, городищ, курганів тощо;

землі лісового фонду, тобто землі, вкриті лісом або надані для потреб лісового господарства;

землі водного фонду, тобто землі, зайняті морями, річками, озерами, водоймами, болотами, водогосподарськими спорудами, а також землі, виділені по берегах водойм під прибережні захисні смуги;

землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Віднесення земель до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень. Зміна цільового призначення земель проводиться органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування, які приймають рішення про передачу цих земель у власність або надання у користування, вилучення (викуп) земель, про створення об'єктів природоохоронного та історико-культурного призначення.

28. Закон України «Про основи містобудування».

Вводиться в дію Постановою ВР N 2781-ХІІ (2781-12) від 16.11.92

В Законі України «Про основи містобудування» наведено визначення: Містобудування (містобудівна діяльність) - це цілеспрямована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища, яка включає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, планування, забудову та інше використання територій, проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, створення інженерної та транспортної інфраструктури».

В Законі України «Про основи містобудування» зазначено, що містобудівна документація є основою для:

- вирішення питань раціонального використання територій, регулювання розселення;
- підготовки обґрунтованих пропозицій щодо встановлення та зміни меж населених пунктів;

- підготовки вихідних даних для розробки землепорядної документації;
- вирішення питань щодо розташування та проектування нового будівництва, здійснення реконструкції, реставрації, капітального ремонту об'єктів містобудування та упорядкування територій;
- вирішення питань щодо вилучення (викупу), передачі (надання) земельних ділянок у власність чи користування громадян та юридичних осіб.

В той же час Закон України «Про основи містобудування» в ст.11 зазначає, що «до компетенції обласних і районних рад у сфері містобудування належить забезпечення розроблення та затвердження схем планування територій», а «до компетенції обласної ради» додатково «належить затвердження відповідної містобудівної документації». Яка саме документація мається на увазі під словом «відповідної», Закон не визначає. При цьому в ст.12 цього ж Закону міститься перелік повноважень сільських, селищних, міських рад у сфері містобудування, серед яких «затвердження генеральних планів населених пунктів, планів зонування територій, а за відсутності затверджених планів зонування територій – детальних планів територій». Таким чином, можна припустити, що «на долю» компетенції обласної ради, яка згадується в ст.11, залишається затвердження схем планування територій на державному та регіональному рівні.

29. Особливості просторового планування сільських територій. Встановлення меж сільських населених пунктів. Загальні вимоги щодо планування та забудови сільських поселень. Планувальна організація території сільських рад. Вибір території для будівництва. Планування сільського населеного пункту. Ландшафтно-рекреаційна організація, озеленення і благоустрій. Організація мереж культурно-побутового обслуговування.

Земельний кодекс України (ЗКУ). Науково-практичний коментар.

Стаття 173. Межі районів, сіл, селищ, міст, районів у містах

1. Межа району, села, селища, міста, району у місті - це умовна замкнена лінія на поверхні землі, що відокремлює територію району, села, селища, міста, району у місті від інших територій.

2. Межі району, села, селища, міста, району у місті встановлюються і змінюються за проектами землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць.

Проекти землеустрою щодо зміни меж населених пунктів розробляються з урахуванням генеральних планів населених пунктів.

3. Включення земельних ділянок у межі району, села, селища, міста, району у місті не тягне за собою припинення права власності і права користування цими ділянками, якщо не буде проведено їх вилучення (вкуп) відповідно до цього Кодексу.

ДБН Б.2.4-1-94. Планування і забудова сільських поселень

1. При розвитку та реконструкцій існуючих і проектування нових сільських поселених пунктів України належить дотримуватись Державних будівельних норм з питань планування і забудови сільських поселень.

2. Реконструкція і розвиток сільських населених пунктів повинні здійснюватися у відповідності з затвердженими проектами;

3. Основним напрямком перевлаштування сільських населених пунктів є їх розвиток і реконструкція. Будівництво селища допускається ,як виняток, через виселення сіл із зон затоплення або у зв'язку з промисловою розробкою корисних копалин на його території, а також відселення із зони екологічних катастроф та стихійних лих.

4. Сільські населенні пункти за чисельністю населення поділяються на групи:

Групи	Чисельність, тис. чол.
Значні	від 3,0 до 5,0 г більше
Великі	від 0,5 до 3,0
Середні	більше 0, до 0,5
Малі	до 0,2

5. За територіальною ознакою згідно з законодавством ,виділяються такі групи: село, селище, хутір.

Село - єдине компактне місце проживання людей, зайнятих переважно всільському господарстві та інших територіально розосереджених галузях, забезпечене об'єктами соціального та виробничого призначення.

Селище – велике або значне сільське поселення, що є адміністративно – господарським центром.

Хутір - відокремлене від села , самостійне сільське поселення, що має назву, в якому проживає сім'я або кілька селянських сімей, які займаються переважно сільським господарством.

Перспективи розвитку кожного сільського населеного пункту незалежно від чисельності жителів, визначаються місцем, яке він займає, у системі розселення, територіальної організації виробництва і соціальної інфраструктури. При цьому враховуються плани розвитку сільськогосподарських та інших підприємств, їх виробнича спеціалізація, рішення проектів землеустрою, територіального розвитку сільських районів і іншої містобудівної документації.

7. В містобудівній документації для сільських населених пунктів необхідно передбачити заходи щодо охорони навколишнього природного середовища, поліпшення санітарно – гігієнічних умов проживання населення, раціонального використання і органічного включення до забудови пам'яток історії і культури, садово – паркового мистецтва, території і об'єктів природи заповідного фонду з упровадженням для них необхідних охоронних зон, по регулюванню кількості поверхів у будинках і висоти споруд, враховуючи культурно - етнічні ознаки і прогресивні історичні традиції формування поселень.

Концепція територіального розвитку населених пунктів та планувальної організації території сільських Рад розроблюється в проекті схеми генерального плану відповідної території, який в умовах приватизації землі повинен бути первинним і обов'язковим містобудівним документом.

В межах сільського адміністративного району розрізняють системи розселення трьох типів: районну, кущову і первинну.

Кущова система розселення формується в значних сільських адміністративних районах за наявності на їх території додаткових міських поселень або великих сіл з розвинутими промисловими і обслуговуючими функціями.

Первинні системи розселення формуються на основі спільності повсякденних виробничих, трудових, культурно - побутових, транспортних та інших зв'язків між поселеннями. Центром у них вважаються села – центри сільських або селищних Рад. Межі первинних систем розселення повинні співпадати з межами сільських Рад.

На території сільської Ради виділяються такі функціональні зони:

- сільськогосподарського використання;
- виробнича;
- території комунального призначення;
- сільбищна;
- рекреації об'єктів природно заповідного фонду та історико – культурної спадщини.

При розміщенні сільськогосподарських виробничих об'єктів, а також фермерських та індивідуальних господарств слід керуватися санітарними вимогами та нормами.

При розробці загальної концепції соціального і територіального розвитку сільських населених пунктів у межах базової адміністративно – територіальної одиниці – сільської (селищної) Ради.

- намічаються заходи щодо удосконалення розселення і організації системи культурно – побутового обслуговування, розвитку транспортних та інженерних комунікацій з розрахунком місткості, потужності і обґрунтуванням розміщення відповідних об'єктів;
- прогнозується проектна кількість населення;
- вносяться пропозиції щодо організації перебудови сільських населених пунктів, першочергові завдання і необхідні обсяги містобудівної документації на першу чергу будівництва;
- визначаються перспективи розвитку і раціональне розміщення виробничих підприємств і об'єктів агропромислового комплексу, а також фермерських господарств;
- передбачаються заходи щодо охорони навколишнього середовища, пам'яток історії, культури;
- чисельність населення, яке прогнозується на перехідний період, повинна визначатися методами експертної оцінки з урахуванням тенденції розвитку і місця населеного пункту в системі розселення.

Територію до розвитку та реконструкції існуючих і будівництва нових населених пунктів належить вибирати на підставі Державного земельного кадастру, а також Містобудівного кадастру населених пунктів. Першочерговому освоєнню підлягають вільні від забудови землі, що знаходяться у межах населеного пункту. При розміщенні нового будівництва необхідно передбачити:

- максимальне використання існуючого будівельного фонду і земельних насаджень;
- дбайливе використання землі, створення умов, що виключають забруднення ґрунту, повітряного басейну, джерел водопостачання;

- дотримання санітарно – захисних, зооветеринарних і протипожежних вимог;
- створення умов для раціональної організації сільськогосподарського виробництва, в тому числі фермерських господарств;
- організація зручного зв'язку між сільбищною і виробничою зонами населеного пункту, а також фермерських господарств з зовнішніми магістралями;
- можливості раціонального розміщення місць прикладання праці, проживання і відпочинку населення;
- можливість забезпечення населених пунктів, а також фермерських господарств на перспективу достатньої кількості води, що відповідає нормам.

Розміщення об'єктів виробничого, житлового цивільного і комунального будівництва не допускається:

- на площі промислового залягання корисних копалин;
- у небезпечних зонах відвалів породи вугільних і сланцевих шахт, а також збагачувальних фабрик;
- в зонах активних карстових явищ;
- в зонах радіоактивного забруднення, визначених діючим законодавством;
- в зонах зсувів, селевих потоків та снігових лавин, що загрожують експлуатації будівель і споруд;
- в першому поясі зони санітарної охорони джерел водопостачання;
- в першій зоні округів санітарної охорони курортів, якщо об'єкт, що проектується, не пов'язаний з експлуатації курорту;
- на ділянках зелених зон міст і селищ сільського типу, де знаходяться ліси, лісопарки й зелені насадження, які виконують і санітарно – гігієнічні функції, або є місцями відпочинку населення;
- на ділянках закритих кладовищ;
- на ділянках, забруднених органічними і радіоактивними відходами, до закінчення строків, що встановлені органами санітарно – епідеміологічної служби;
- на землях заповідників і в межах, які встановлюються навколо охоронних зон;
- в зонах охорони пам'яток історії і культури.

При виборі території для забудови необхідно забезпечувати збереження природного середовища, передбачати заходи щодо запобігання ерозійним процесам, забрудненню ґрунтів і водних джерел. Майданчик для будівництва повинен мати достатні розміри.

Вибір території для будівництва повинен бути підтверджений техніко - економічними розрахунками шляхом порівняння варіантів можливого розміщення будівництва, що намічається з урахуванням раціонального використання земельних ділянок відшкодування землекористувачами збитків, що спричиняються залученням земельних ділянок і витрат сільськогосподарського виробництва, пов'язаних з вилученням сільськогосподарських угідь.

Територія сільського населеного пункту в залежності від функціонального призначення ділиться на сільбищу і виробничу зони. При формуванні функціональних зон сільського поселення необхідно керуватись основними положеннями Державного земельного і Містобудівного кадастрів населених пунктів.

Сельбищна зона включає громадський центр, територію житлової забудови, вулиці, бульвари, проїзди, майданчики для стоянки автомобілів, парки, сквери, водоймища.

Виробнича зона включає ділянки підприємств для виробництва і переробки сільськогосподарської та іншої продукції, ремонту, технічного обслуговування і зберігання сільськогосподарської техніки і автотранспорту, комунально- складські та інші об'єкти, дороги, проїзди і майданчики для стоянки автомобілів, інші території.

Склад і розміри функціональних зон визначаються не тільки потребами поселення, але і його положенням в внутрішньогосподарчій груповій системі населених місць.

В сельбищній зоні розміщується житлова забудова, громадський центр селища, озеленені площі для гри дітей і відпочинку дорослих біля житла, ділянки для індивідуальних садів городів, для господарчо-побутового обладнання, вулиці, проїзди та майданчики для стоянки автомашин.

Громадські центри великих селищ, а також кущових селищ та районних центрів в ряді випадків мають великий територіальний розвиток і отримують значення зони з своїм режимом планування і забудови.

Для сельбищної зони сільських населених пунктів характерний специфічний для сільського житла прямий зв'язок з земельною ділянкою. Це обумовлює невисоку щільність, типи і поверховість будинків, обрис сільської житлової забудови, в якій переважають природні елементи.

В той же час підвищення рівня інженерного благоустрою, розвиток мереж водо- і газопостачання, каналізації пов'язано з ущільненням сучасної сільської забудови в порівнянні з традиційною, а компактний план сельбищної зони найбільш раціональний.

Громадський центр селища – це комплекс будівель і споруд культурно - побутового призначення, адміністративних органів, навчально-виховних установ. Склад та місткість громадських будівель залежить в першу чергу від чисельності населення, що обслуговується причому не тільки даного селища, але і жителів тяжіючих до нього населених місць.

Дитячі ясла – сад будуються в селищах з населенням не менше 200 чоловік, нормативний радіус обслуговування – 300м. Ділянки дитячих дошкільних закладів розміщують в кращих в гігієнічному відношенні центральних місцях жилої території, в віддалені від виробничої зони, доріг, скотопрогонів і господарчих будівель.

Загальноосвітні школи також будують в селищах з населенням не менше 200 жителів. Радіус обслуговування школи – 500м. Ділянки розташовують в житловому масиві, причому відстань від будівлі школи до червоної лінії забудови має бути не менше 25м. Для учнів з малих поселень при середніх школах передбачаються інтернати.

Будівлі лікувальних установ – фельдшерсько-акушерські пункти, амбулаторії – розміщують в селах, поліклініки і лікарні – в міжгосподарських і районних центрах на групу населених місць чисельністю не менше 10 тис. чол. Медичні установи розташовують в сельбищній зоні або на окремій ділянці за межами поселення.

В будівлях сільських клубів зосереджується культурне життя і спілкування людей. Часто будівля клубу – сама примітна в селищі не тільки своїми розмірами, але і в силу привабливості зовнішнього вигляду, виразності архітектури.

Фізкультурно – спортивні споруди села включають відкриті площадки

(ігрові поля, бігові доріжки і інше) і зальні споруди (спортивні зали і басейни). В структурі сільських спортивних споруд слід передбачати місця для глядачів.

Архітектура сільських адміністративних будівель, в яких знаходяться сільська Рада, правління господарства, дільниця міліції, відображує їх громадсько-політичне значення в житті села. В склад приміщень адміністративних будівель часто включають пошту та ощадну касу.

Підприємства торгівлі, громадського харчування і побутового обслуговування часто концентрують в одному місці або навіть в одній будівлі. Для них доцільно вибирати ділянку, рівновіддалену для всіх жителів села, а в більших по площі або протяжності (більше 1... 1,5 км) поселеннях передбачають кілька окремих будівель.

Комунальні підприємства – баню, пральню, пожежне депо – розташовують поблизу котельні, на межі сельбищної території.

Громадські будівлі і споруди часто кооперують між собою – наприклад загальносільські і шкільні спортивні споруди. Клуб, адміністративна будівля, торгівельно-побутові підприємства і інші часто утворюють громадський центр поселення. Розміри сільських населених пунктів, як правильно, дозволяють забезпечити пішохідну доступність центру для всього населення.

ЛАНДШАФТНО-РЕКРЕАЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ, ОЗЕЛЕНЕННЯ І БЛАГОУСТРІЙ

Територіальна організація рекреації

4.1. На території сільських Рад і сільських поселень необхідно передбачати систему озеленення територій та інших відкритих просторів, що можуть бути використані для тривалого і короткочасного відпочинку населення. Зони тривалого відпочинку належить розміщувати за межами населених пунктів в найсприятливіших умовах.

4.2. Розміщення зон відпочинку сільського населення належить передбачати відповідно до порядку використання рекреаційних земель на ландшафтно-рекреаційних територіях населених

пунктів (внутрішньоселищні), території сільських Рад і в системах розселення (міжселенні).

4.3. Розрахункова кількість одночасних відвідувачів території парків, лісопарків, лісів, зелених зон належить приймати не більше, чол/га:

для парків зон відпочинку	70
для лісопарків (лугопарків, гідропарків)	10
для лісів	1-3

ПРИМІТКА. При кількості одночасних відвідувачів 10-15 чол/га необхідно передбачати дорожньо-стежкову мережу для організації руху, а також ґрунтовозахисні насадження, при кількості одночасних відвідувачів 50 чол/га і більше - заходи щодо перетворення лісового ландшафту на парковий.

4.4. На територіях з високим ступенем збереження природних ландшафтів, що мають естетичну і пізнавальну цінність, належить створювати національні природні парки. Архітектурно-просторова організація національних природних парків повинна пе-

передбачати використання їх території з науковими, культурно-освітніми і рекреаційними цілями з виділенням заповідно-рекреаційної, заповідної, рекреаційної і господарської зон.

4.5. Розміщення зон масового короткочасного відпочинку належить передбачати з урахуванням пішохідної доступності. Розміри територій зон відпочинку належить приймати із розрахунку

500-1000 кв.м на одного відвідувача. Площу ділянки зони масового короткочасного відпочинку належить приймати не менше 50 га. Зони відпочинку належить розміщувати на відстані не

меншу 500 м від санаторіїв, таборів відпочинку школярів, дошкільних санаторно-оздоровчих установ, садівницьких товариств, автомобільних доріг спільної мережі і залізниці, а від будинків відпочинку - не менше 300 м.

4.6. Розміри території пляжів, що розміщуються в курортних зонах і зонах відпочинку, належить приймати на одного відвідувача не менше, кв.м:

Морських	5
річкових і озерних	8
морських, річкових і озерних (для дітей)	4

Розміри річкових і озерних пляжів, що розміщуються на землях, придатних для сільськогосподарського використання, належить приймати із розрахунку 5 кв.м на одного відвідувача. Мінімальну протяжність берегової смуги пляжу на одного відвідувача належить приймати не менше, м:

для морських пляжів	0,2
річкових і озерних	0,25

Розраховувати кількість одночасних відвідувачів на пляжах належить з урахуванням коефіцієнтів одночасного завантаження пляжів:

Санаторіїв	0,6-0,8
установ відпочинку і туризму	0,7-0,9
таборів відпочинку школярів	0,5-0,9
спільного користування для місцевого населення	0,2
тих, що відпочивають без путівок	0,5

4.7. Зона короткочасного відпочинку на території сільських населених пунктів включає території лісопарків, що прилягають до них, парків, скверів, бульварів. Громадські центри сільських населених пунктів належить формувати у комплексі з зонами короткочасного відпочинку.

4.8. Парки культури та відпочинку формуються переважно у центральних селах сільських Рад і розраховуються на жителів даного села або групи сіл (за наявністю достатньої площі).

4.9. Найменша величина площі парку чи загальноселищного саду повинна складати 0,2 га (без фізкультурно-спортивних споруд), сквера-0,5 га. Під зелені насадження парку, саду чи скверу повинно відводитись не менше 70% території (без фізкультурно-спортивних споруд).

4.10. В умовах реконструкції сільських населених пунктів, завершення забудови і благоустрою їх громадських центрів необхідно передбачати улаштування окремих скверів або парку у складі культурного комплексу на території громадського центру. Рекреаційне навантаження ландшафту зон короткочасного відпочинку належить приймати за табл.1, додаток 3.

Система озеленення поселень

4.11. Зелені насадження на території сільських Рад і населених пунктів підрозділяються на такі категорії:

- спільного користування (на території парку, скверу, бульварів);
- обмеженого користування (на територіях безсадибної житлової забудови, виробничої зони, ділянок установ громадського призначення, приквартирних і присадибних ділянок);
- спеціального призначення (санітарно-захисні, в тому числі шумо-, вітро-, і снігозахисні, протиерозійні, меліоративні).

4.12. Норма площі зелених насаджень спільного користування на одного сільського жителя складає, кв.м:

для північного і західного регіонів України	12
для Лісостепової зони	13
для Степової зони	14
для Південного берегу Криму	17*

ПРИМІТКИ:

1. Для сіл, що прилягають до лісових масивів, площу зелених насаджень спільного користування належить зменшувати до 5-6 кв.м на одного жителя.

2. При визначенні площі зелених насаджень спільного користування враховується тільки площа зелених насаджень парків і скверів; при цьому не враховуються величини площ дзеркала

водоймищ, смуги пляжу, ділянок установ і підприємств обслуговування (крім зелених насаджень культурно-освітніх установ).

3. Площі зелених смуг на вулицях, проїздах і майданчиках до складу зелених насаджень спільного користування не включаються.

4.13. Відстань від будинків і споруд до дерев і чагарників належить приймати за табл. 4.1.

4.14. Бульвари слід передбачати поза транспортними магістралями у напрямку масових потоків пішохідного руху. Ширина бульварів з однією повздовжньою пішохідною доріжкою приймається не менше 10 м. Зелені насадження на вулицях, дорогах і майданах населених пунктів повинні забезпечувати захист населення від шуму, пилу, вітрів, відпрацьованих автомобільних газів та надмірної інсоляції, а також безпеку руху транспорту і пішохідів.

Таблиця 4.1

Споруди	Відстань до осі, м	
	сто вбура дерева	чагарн ика
Від зовнішніх стін будівель та споруд, меж сусідніх ділянок	5,0	1,5
Від краю тротуарів і садових доріжок	0,7	0,5
Від бровки земляного полотна доріг	5,0	4,0
Від щогол і опор освітлювальної мережі	4,0	-
Від підосви схилів, терас та ін.	1,0	0,5
Від підосви або внутрішньої грані підпірних стінок	3,0	1,0
Від підземних мереж:		

газопроводу, каналізації	1,5	-
теплопроводів(від стінок каналу) і трубопроводів теплових мереж з безканальною прокладкою	2,0	1,0
водопроводів, дренажів	2,0	-
силових кабелів і кабелів зв'язку	2,0	0,7

* Містобудівне районування слід приймати у відповідності зДБН 360-92*.

ПРИМІТКА. Наведені нормативи стосуються дерев з діаметром крони не більше 5 м і повинні бути відповідно збільшені для дерев з кроною більшого діаметра, при цьому дерева не повинні заважати проїзду і роботі пожежних автомобілів.

4.15. Для озеленення вулиць вживаються такі способи посадок:

- однорядкова посадка дерев в ямках на тротуарі (через неможливість влаштування газонових смуг на вузькому тротуарі або при наявності підземних комунікацій під газоною смугою);

- рядкова посадка дерев на газонових смугах уздовж проїзної частини вулиць з чергуванням чагарників;

- бульвари з рядковою посадкою дерев і чагарників;

- ділянки і смуги газонів, квітників, окремих груп дерев і чагарників.

4.16. Озеленення майданів здійснюється у вигляді газонів, сумісних рядкових посадок дерев з груповими або рядковими посадками чагарників. Відстань між осями стовбурів дерев з ряд-

ковою посадкою повинна бути не менше 5 м. При посадці саджанців дерев, що повільно ростуть, відстань між деревами може бути зменшена з урахуванням наступного розрідження.

4.17. Ширину смуг зелених насаджень належить приймати не менше вказаної у табл. 4.2.

Таблиця 4.2(рекомендована)

Смуги	Найменша ширина смуги, м
Газон з рядковою посадкою дерев або дерев в одному рядку з чагарниками	
однорядкова посадка	2,0
дворядкова посадка	5,0
Газон з однорядковою посадкою чагарників	
високих (більше 1,8	1,2
середнього розміру (від 1,2 до 1,8м)	1,0
низьких (до 1,2 м)	0,8
Газон з груповою або куртиною посадкою дерев	4,5
Газон з груповою або куртиною посадкою чагарників	3,0
Газон	1,0

4.18. На території санітарно-захисної зони завширшки 100 м і більше з боку сельбищної території належить передбачати смугу деревно-чагарникових насаджень завширшки не менше 50 м, а з

шириною зони до 100 м - не менше 20 м.

4.19. Вздовж межі території виробничої зони, а також для ізоляції окремих виробничих комплексів один від одного належить передбачати улаштування зелених смуг завширшки не менше 5 м.

4.20. Зелені насадження для захисту водозабірних споруд з підземних джерел необхідно розміщувати на межі першого поясу зони санітарної охорони на відстані не менше 30 м від підземного джерела і водозабірних споруд.

4.21. Шумозахисні зелені насадження слід передбачати у вигляді смуг як з боку джерела шуму, так і з боку об'єктів, що захищаються від шуму (у комплексі з іншими заходами).

Благоустрій сільських населених пунктів

4.22. Зовнішній благоустрій - це комплекс заходів з ландшафтної, архітектурно-просторової та естетичної організації території населеного пункту, що забезпечують комфортні умови для

праці, побуту й відпочинку жителів. Вони включають в себе вирішення та розміщення малих архітектурних форм, формування системи зелених насаджень (у тому числі декоративне озеленення й квіткове оформлення, геопластику рельєфу - брукування майданів і майданчиків, улаштування підпірних стінок, сходів, пандусів, створення штучного рельєфу) та ін.

4.23. Розміщення всіх елементів візуально-просторової інформації повинно бути підпорядковане об'ємно-просторовому вирішенню забудови з урахуванням масштабності й архітектурно-художньої композиції та здійснюватися за межами червоних ліній або бокової видимості вулиці. Перед фасадами стендів улаштовується оглядовий майданчик завширшки до 5 м.

4.24. Місця відпочинку для відвідувачів громадських закладів передбачаються на рекреаційних майданчиках перед входами в будівлю або у сквері, що розміщується в межах головної площі.

Орієнтовний розмір майданчиків відпочинку - 30-50 кв.м.

4.25. Загальна площа брукування (плити, асфальт) у громадському центрі не повинна перевищувати 1,1 кв.м на одного жителя, включаючи розподільні майданчики із твердим покриттям перед входами до громадських будівель і виходами з них. Ці майданчики влаштовуються з розрахунку 0,15-0,3 кв.м на одного відвідувача.

4.26. Господарські подвір'я передбачені при Будинку культури (клубі), торговому комплексі, готелі, школі, комбінаті побутового обслуговування, гуртожитку. На них улаштовуються спеціальні майданчики з контейнерами для сміття і навісом від дощу. Господарські подвір'я повинні мати тверде покриття з мінімальним ухилом 4-5% для скиду води та розворотний майданчик для транспорту.

4.27. Зовнішній благоустрій ділянок садибної забудови включає у себе влаштування огорож, проїздів, доріжок, майданчиків відпочинку, дитячих і господарських майданчиків, декоративне

озеленення та квіткове оформлення. Воно здійснюється господарями садиб у відповідності із загальними архітектурно-планувальними й санітарно-гігієнічними вимогами.

4.28. Майданчики для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку проектуються із розрахунку 0,5-0,6 кв.м на одного жителя. Майданчики для активного відпочинку дітей середнього та

старшого шкільного віку проектуються із розрахунку не менше 0,8-1,2 кв.м на одного жителя.

Розміри майданчиків для відпочинку дорослих і для настільних ігор приймаються із розрахунку не менше 0,05 кв.м на одного жителя, але всього не більше 100 кв.м. Вони обладнуються лавками, столами, альтанками, перголами, світильниками, урнами.

4.29. У внутрішньоквартальному просторі секційної житлової забудови слід влаштовувати господарські майданчики різного призначення не далі ніж за 100 м від найвіддаленішого входу до

житлового будинку. До майданчиків для сміттєзбірників передбачають під'їзди завширшки 3-5 м з розворотним майданчиком для транспорту. Розмір господарських майданчиків різного призначення приймають (в кв.м на 1000 жителів) не менше:

30 для сміттєзбірників або у межах 15-20 кв.м;

100 для чищення меблів, одягу, килимів та ін., або в межах 10-20 кв.м;

150 для сушіння білизни, або в межах 20-80 кв.м.

Допускається суміщення майданчиків для чищення одягу й килимів з майданчиками для сміттєзбірників. Майданчики повинні мати тверде покриття. Майданчики для відпочинку і для заняття спортом не допускається розміщувати поряд із господарськими.

4.30. При в'їзді в сільський населений пункт встановлюється дорожний знак із назвою цього населеного пункту. В'їзний знак встановлюється на відстані не менше 3 м від краю обочини дороги на розширенні або за кюветом на придорожній смузі. При установці декоративного знаку влаштовується майданчик розміром 10 x 15 кв.м із плиточним брукуванням, лавками та квітником.

На підходах до майданчика влаштовуються перехідно-швидкісні смуги для розгону й гальмування автотранспорту, а також спеціальний майданчик для короткочасної зупинки транспорту.

4.31. На автобусних зупинках у сільських населених пунктах споруджуються автопавільйони напівзакритого типу з майданчиком для відпочинку площею не менше 30-40 кв.м, на якому розміщуються 2-3 лавки, урна для сміття, декоративна ваза, криниця або фонтанчик для пиття.

Якщо автобусна зупинка розташована за межами населеного пункту, то її обладнують надвірним туалетом, який розміщують із підвітряного боку не ближче 15 м від автопавільйону та відокремлюють від нього смугою зелених насаджень.

4.32. Для попередження раптового виходу дітей на проїзну частину вулиць перед ділянками дитячих закладів слід передбачати огорожі заввишки до 1м. Конструкція огорожі приймається

відповідно з ГОСТ (на проектування огорож).

4.33. Велодоріжки з покриттям тротуарного типу передбачаються для одностороннього руху зі смугами зелених насаджень або смугами безпеки завширшки не менше 0,8 м.

4.34. Під'їзди до будинків проектуються завширшки не менше 3,5 м. Звичайно вони суміщуються із тротуарами. Біля торгових і побутових будівель повинні влаштовуватись майданчики розміром не менше 12 x 5,5 м.

4.35. Водорозбірні колонки і криниці розміщуються вздовж житлових вулиць через кожні 200 м із відступом від червоної лінії на 2,5-3 м на майданчиках розміром 2,5 x 3 м із твердим покриттям та ухилом не більше 4-5%.

У формуванні структури сельбищної території в цілому, житлових районів і мікрорайонів надзвичайно велике значення має система культурно-побутового обслуговування населення.

Організація громадського обслуговування створює умови для раціонального забезпечення потреб населення у різних видах послуг.

Для того, щоб ці підприємства (заклади) обслуговування були доступні всьому населенню міста, вони повинні бути рівномірно розміщені по всій території міста, а також необхідна організація структурної системи розміщення культурно-побутових закладів і органічний взаємозв'язок з планувальною структурою міста.

Чим частіше відвідується ці заклади тим ближче вони повинні бути до споживача, і навпаки, заклади, які відвідуються порівняно рідко, можуть мати більший радіус обслуговування. Система обслуговування повинна охоплювати як сельбищну так і промислову зони міста, і його околиці (передмістя).

У практиці проектування сучасних населених місць добре зарекомендувала себе так звана *ступінчата система обслуговування*.

Згідно з цією системою обслуговування культурно-побутові заклади залежно від місця їх розташування в місті умовно поділяються на ступені.

Зміст ступінчатої системи обслуговування полягає у тому, щоб створити послідовну низку закладів, які обслуговуючи визначений контингент населення, відповідно закріплюють б структурне членування міської території. Організація обслуговування населення за ступінчатою системою і структура території міста залежать від його величини.

Адміністративно-господарські і громадські споруди на території міста розташовують залежно від їх значення; заклади загальноміського значення в основному розташовують у центральній частині міста а заклади районного значення і мікрорайонного значення – у районах, які вони обслуговують.

Рис.5 - Схема триступінчастої побудови системи культурно-побутового обслуговування житлового району:

1 - центр житлового району; 2 - центр мікрорайону; 3 - блок обслуговування групи будинків; 4 - радіус обслуговування.

Рис. 6. - схема побудови системи культурно-побутового обслуговування у житловому районі на 60 тис. жителів:

1 - заклади періодичного обслуговування; 2 - заклади щоденного обслуговування; 3 - заклади первинного обслуговування; 4 - кінотеатр; 5 - універмаг

Об'єкти мережі установ і підприємств культурно-обслуговування охоплюють:

- навчально – виховні установи;
- установи культури, мистецтва та культові споруди;
- установи охорони здоров'я, спортивні та фізкультурно – оздоровчі, масового відпочинку і туризму;
- підприємства торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування та комунального господарства.

Сукупність мереж установ і підприємств обслуговування утворює єдину систему обслуговування, яка є важливим елементом соціальної інфраструктури міських і сільських поселень.

Основною вимогою до розміщення цих установ та підприємств

обслуговування в поселеннях є створення зручних умов для одержання населенням необхідного виду, рівня та якості послуг.

Це потребує вирішення містобудівних завдань розміщення одного чи комплексу установ та підприємств обслуговування з урахуванням величини міста.

Об'єкти обслуговування залежно від характеру, кількості та рівня розвитку їх послуг, частоти звернення населення до них поділяються на установи і підприємства *повсякденного*, *періодичного* ..... *та епізодичного* обслуговування.

До об'єктів з *повсякденним* обслуговування належать установи і підприємства, якими населення користується *щоденно*. До них належать: дитячі ясла і садки, школи, продовольчі й промтоварні магазини, їдальні, кафе, аптеки, ательє побутового обслуговування (ремонтні майстерні, приймальні пункти). Це – установи мікрорайону, радіус обслуговування їх приймається в межах 350...500 м. Повсякденне обслуговування населення всередині мікрорайону здійснюють також установи груп житлових будинків з радіусом обслуговування до 200 м.

До установ *періодичного* попиту належать будинки культури, клуби, кінотеатри, бібліотеки, торговельні центри, ресторани, установи зв'язку (пошта, телеграф), поліклініки, пологові будинки і районні лікарні, спортивні центри (спортивні зали, плавальні басейни, спортивні тренувальні майданчики). Це – установи житлового району, радіус обслуговування їх становить 1000...1200 м, що дозволяє дійти до них пішки за 15...20 хв, не користуючись послугами транспорту.

До установ *епізодичного* попиту належать: адміністративні й господарські заклади, палаци культури, музеї, виставки, театри, цирки, концертні зали, великі кінотеатри, міські спортивні центри (стадіони, плавальні басейни, водні станції), міські торговельні центри, спеціалізовані лікарні й медичні центри, наукові й навчальні центри. Всі ці заклади мають загальноміське, обласне, а іноді й республіканське значення. Під'їзд до них здійснюється засобами масового транспорту.

29. Особливості просторового планування міст. Генеральний план міста Києва. Планувальні зони, їх характеристика.

Містобудівне і ландшафтне планування є розділами просторового планування. В якості складної організованої спільної діяльності різних рівнів влади та фахівців безлічі професій просторове планування існує всього близько століття, проте просторові рішення в тій чи іншій формі готувалися людьми і істотно раніше. Вже за кілька тисячоліть до нової ери початку будівництва значних споруд (укріплень, доріг, палаців, храмів, гребель), розміщення міських кварталів для різних станів, виділенню полів для обробки або пасовищ нерідко передувало прийняття усвідомлених рішень, що впливають з актуальних завдань (харчування, оборона, зовнішні зв'язки, комфорт, умови для будівництва) та оцінки ландшафтів.

Тому зараз існують *Генеральні або комплексні сплани* розвитку міських територій, розраховані на довгостроковий період, почали поширюватися в Європі та США з середини XIX ст., Коли помітно прискорилося зростання міст. До найбільш відомих ранніх зразків відносяться план оновлення Парижа (план Османа) 1860 і генеральний план Чикаго 1892. З тих пір генеральні плани стали застосовуватися і вдосконалюватися у багатьох країнах світу.

Склад генерального плану міста (приклад)

Положення про територіальне планування (текстова частина)

1. Загальні положення.
2. Цілі і завдання територіального планування.
  - 2.1. Мети територіального планування.
  - 2.2. Завдання територіального планування.
3. Перелік основних заходів щодо територіального планування.
  - 3.1. Заходи щодо розвитку функціонально-планувальної структури.
  - 3.2. Заходи але розвитку і розміщенню об'єктів капітального будівництва федерального, регіонального та місцевого значення.

Карти, креслення, схеми

1. Основне креслення (план розвитку територій).
2. Опорний план (існуючий стан).
3. Комплексна оцінка території.
4. Щільність населення.
5. Природний каркас.
6. Навколишнє середовище.
7. Містобудівна каркас.
8. Схема міських магістралей.
9. Зонування території.
10. Зовнішній транспорт.
11. Схема водовідведення.
12. Схема електропостачання.
13. Схема газопостачання.
14. Схема дренажних систем.
15. Схема розвитку зсувних процесів.
16. Схема глибин залягання ґрунтових вод.
17. Схема економічного ризику від підтоплення.

План реалізації генерального плану

1. Рішення про підготовку проекту правил землекористування і забудови або про внесення змін до правил землекористування та забудови.
2. Терміни підготовки документації але плануванні території для розміщення об'єктів капітального будівництва.
3. Терміни підготовки проектної документації та терміни будівництва об'єктів капітального будівництва місцевого значення.
4. Фінансово-економічне обґрунтування реалізації генерального плану.

Плани районів і регіональні плани для територій, значно виходять за межі окремих міст, поширилося по другому і третьому десятилітті ХХ в., Коли у зв'язку з припливом населення в міста і розвитком транспорту стали активно розвиватися взаємопов'язані групи поселень, як правило, тяжіють до того чи іншому великому промисловому центру - гак звані агломерації або конурбації. Перші плани такого масштабу були зроблені в 1920-і рр. в Англії (районна планування Донкастера), у Німеччині (районна планування Рура), потім були розроблені проекти планування приміських зон Парижа, Лондона, Копенгагена, план Великого Нью-Йорка, що охоплює територію в 1500 кв. км з населенням більше 10 млн чол. та ін.

Детальні *правила землекористування і забудови* ^[6] на рівні міста чи муніципальної території, вперше прийняті в 1916 р в Нью-Йорку, потім з різними місцевими особливостями поширилися в містах США та інших країн, вирішували такі основні завдання: виключити таке сусідство видів використання земельних ділянок і

параметрів забудови, яке може приводити до зниження якості середовища (наприклад, при сусідстві житла з промисловими підприємствами, кварталів висотного будівництва з малоповерховим житлом, дорогого і дешевого житла та ін.), а також мінімізувати процедури, за допомогою яких забудовник має можливість оперативно дізнатися, як допускається використовувати ту чи іншу земельну ділянку до його придбання.

Складність прийняття великомасштабних просторових рішень вимагає залучення безлічі фахівців і в тій чи іншій формі *громадської участі*. Визнано, що широке громадське участь тим ефективніше, чим менше масштаб розглянутого просторового рішення, коли учасникам обговорення добре знайома ситуація, що склалася і вона помітно зачіпає їхні інтереси (район міста, максимум місто в цілому). Великомасштабні проекти (для груп поселень, районів, країн та ін.) Також прийнято публікувати до їх затвердження, але на такому рівні більш важливим, як правило, визнається думка фахівців різного профілю.

Сучасне просторове планування за рахунок оптимізації рішень щодо розміщення різних об'єктів з урахуванням інтересів різних сторін (влади, бізнесу, жителів) і довгостроковості проектів дає суттєвий позитивний ефект для економіки, соціальної сфери і якості середовища в цілому.

Результати просторового планування

Економічні результати:

- Більша стабільність і передбачуваність інвестицій;
- Розміщення об'єктів, спрямоване на економічний розвиток (з урахуванням всіх комунікацій і розміщення трудових ресурсів);
- Формування середовища, прийнятною для інвестицій у будівництво.

Соціальні результати:

- Комплексний облік інтересів окремих спільнот і територій;
- Облік факторів транспортної та пішохідної доступності різних об'єктів;
- Оптимізація використання територій.

Результати, пов'язані з якістю середовища:

- Своєчасне оновлення об'єктів інфраструктури;
- Більш ефективне використання територій;
- Забезпечення умов для рекреації;
- Збереження природних і культурних цінностей;
- Врахування можливих природних і техногенних ризиків;
- Ефективне використання різних транспортних засобів (як альтернативи індивідуальним автомобілям);
- Установка на мінімізацію енергетичних витрат.

Генеральний план м. Києва на період до 2020 року

Генеральний план м. Києва на період до 2020 року розроблено згідно з розпорядженням Київської міської державної адміністрації від 16.03.98 № 542. Цим розпорядженням функції замовника комплексу робіт з розробки Генерального плану м. Києва та проекту планування його приміської зони було покладено на Головкиївархітектуру, головного проектувальника - на ВАТ "Київпроект", а також створено координаційну раду КМДА з організації розробки Генерального плану та робочу групу, яку очолює начальник Головкиївархітектури.

Фактично розробка Генерального плану почалася у 2000 р., після рішення Київради від 23.12.99 р. № 171/673 "Про організацію робіт з розробки Генерального

плану м. Києва на новий розрахунковий період", яким Київській міській державній адміністрації доручено активізувати цю роботу та визначений порядок її фінансування.

Відповідно до цього у 2000 р. розроблена Концепція розвитку м. Києва на період до 2020 р., яка була затверджена рішенням Київради № 198/1175 від 01.03.2001р. Генеральний план розвитку м. Києва на період до 2020 р. та проект планування його приміської зони було розроблено у 2001 році та затверджено рішенням Київради № 370/1804 від 28.03.2002 р.

Це четвертий повоєнний Генеральний план м. Києва. На основі попередніх генеральних планів Київ відроджувався з руїн, відбувалось його зростання і становлення у ряду найкрупніших промислових, наукових та культурних центрів Радянського Союзу.

Новий Генеральний план Києва визначає розвиток його у XXI сторіччі як політичного, культурного та духовного центру незалежної України, однієї з найкрупніших держав Європи.

Генеральний план розроблено на підґрунті державної соціально-економічної політики, прогнозних показників соціального та економічного розвитку Києва до 2020 р., визначених Концепцією, комплексі наукових та передпроектних досліджень, виконаних 25-ма науковими та проектними установами, міськими організаціями з урахуванням міських галузевих програм на найближчі п'ять років.

Стратегічна мета розвитку Києва у довгостроковій перспективі, визначена Генеральним планом - це створення високоякісного середовища життєдіяльності населення на основі сталого розвитку міста в нових соціально-економічних умовах та забезпечення виконання Києвом функцій столиці України.

Сталий розвиток Києва визначається як збалансоване функціонування міста, забезпечення економічного зростання і потреб населення з одночасним поліпшенням екологічного стану міського середовища в цілому, а також раціональне використання всіх ресурсів, в тому числі природних, технологічне переоснащення і реструктуризація підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, інженерної інфраструктури міста, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення природних ландшафтів та культурної спадщини.

Реалізація цих напрямків сталого розвитку міста забезпечить досягнення світових стандартів рівня та якості життя населення.

За рішеннями Генерального плану територія м. Києва збільшиться на 60 тис. га (при ущільненні існуючої забудови в цілому на 15%), кількість населення - на 180 тисяч, з яких за рахунок включених у проектні межі населених пунктів - на 137 тисяч, виробництво валової доданої вартості - у 6 разів (річні темпи приросту в середньому за 20-ти річний період - 9%), при випереджуючих темпах його зростання у промисловості (12-14 відсотків), житлова забезпеченість збільшиться до 27 кв. м загальної площі на одну людину (проти 18,7 кв. м у 2000 р.), забезпеченість основними об'єктами соціальної сфери досягне нормативного соціально-гарантованого рівня.

Житлове будівництво передбачається в обсязі 26 млн. кв. м загальної площі, у т. ч. до 2010 р. - 11,0 млн. кв. м, 2011-2020 рр. - 15 млн. кв. м.

Намічена реконструкція існуючого житлового фонду в обсязі 11,8 млн. кв. м загальної площі (4 тисячі будинків), у тому числі 5-ти поверхових першого періоду індустріального домобудування - 4,0 млн. кв. м.

Передбачається організація комплексних сільбищно-промислових, районів за існуючими межами міста загальною потужністю 16,7 млн. кв. м загальної площі: Вишгородського (5,7 млн. кв. м), Гатнівського (5,6 млн. кв. м), Ходосівського (4,1 млн. кв. м), "Чайка" (1,3 млн. кв. м - котеджне та малоповерхове будівництво). Забудова цих районів передбачається після 2010 р. Всього у 2011-2020рр. на цих житлових масивах намічено побудувати 8,0 млн. кв. м загальної площі квартир.

Передбачений Генеральним планом компактний розвиток міста обумовлює необхідність включення у його проектні межі рекреаційних територій (лісів, акваторій водойм та водотоків), земель сільськогосподарського призначення (всього 16,7 тис. га, з яких вилучаються для розміщення всіх видів будівництва 5,0 тис. га, решта - використовується як охоронні зелені зони із збереженням існуючої функції з певними обмеженнями), а також 28 населених пунктів, в їх числі: міста Вишгород та Вишневе, селища міського типу Чабани, Коцюбинське, Козин, села Зазим'є, Погреби (Броварського району), Вишеньки, Гнідин, Проліски (Бориспільського району), Нові та Старі Петрівці, Осецина (Вишгородського району), Гатне, Горенка, Крюківщина, Мощун, Лісники, Новосілки, Петропавлівська та Софіївська Борщагівки, Петрівське, Ходосівка, Хотів (Києво-Святошинського району), Нові Безрадічі, Підгірці, Ппюти, Романків (Обухівського району)

В цілому біля 50% зайнятого населення цих населених пунктів (у деяких - до 80%) працює на підприємствах та установах Києва.

Передбачається збільшення озелених територій (з 20,3 кв. м до 28,7 кв. м на одну людину), лісопаркових територій (з 133,2 кв. м до 184,5 кв. м на одну людину), площі об'єктів природно-заповідного фонду (з 10,6 тис. га до 17,1 тис. га), територій масового відпочинку (з 41 тис. га до 59 тис. га), ємності курортних зон (з 14,1 тис. місць до 19,4 тис. місць), туристського потоку (з 0,4 млн. осіб до 2,9 млн. осіб).

Розвиток транспортної системи міста передбачений в таких основних напрямках:

- виведення транзитного вантажного руху та вантажної роботи за межі міста;

- будівництво обхідних залізничних та автомобільних доріг з включенням їх в систему транзитних міжнародних коридорів;

- використання залізничного та водного транспорту для міських пасажирських перевезень;

- будівництво нових автовокзалів, закриття Центрального автовокзалу та 2-х автостанцій, розташованих в існуючій щільній забудові;

- розвиток всіх видів громадського пасажирського транспорту при наданні пріоритетів екологобезпечним: метрополітену та тролейбусу. Кількість ліній метрополітену збільшиться з трьох до п'яти, їх загальна довжина - з 51,7 км до 112,7 км, кількість станцій - з 40 до 86.

Передбачається подальший розвиток інженерної інфраструктури та надання домінуючої ролі при її формуванні екологічним та ресурсозберігаючим чинникам.

Містобудівні рішення Генерального плану спрямовані на поліпшення навколишнього природного середовища: підвищення якості атмосферного повітря та водного басейну (річок Дніпро, Десна, водойм міста), захист від фізичних чинників впливу (електромагнітного та радіологічного), ліквідацію зон екологічного ризику (ліквідація, перебазування та перепрофілювання промислових підприємств та інших об'єктів високих класів небезпеки, захист території від підтоплення, негативних геологічних процесів тощо).

У складі Генерального плану проведено обґрунтування та розроблені пропозиції по організації Столичного округу як окремої адміністративно-територіальної одиниці, який включає м. Київ, 6 міст обласного значення та 12 адміністративних районів Київської області.

У порядку заходів по реалізації Генерального плану м. Києва на період до 2020 року розроблено та затверджено Київрадою:

Комплексну схему транспорту м. Києва на період до 2020 р. - рішення Київради № 433/3009 від 16.06.2005 р.

Програму комплексного розвитку зеленої зони м. Києва до 2010 р. та концепцію формування зелених насаджень в центральній частині міста - рішення Київради № 806/3381 від 19.07.2005 р.

Також розроблено ряд детальних планів території, зокрема по центральній частині міста.

Надані у 2016 р. для обговорення матеріали проекту (КО "Київгенплан", 2015 р.) на тему "План зонування території (Зонінг) Центральної планувальної зони міста Києва" (далі – Зонінг ЦПЗ) є першою спробою розробки такого Містобудування та територіальне планування містобудівного документу для Києва і тому вона об'єктивно не може бути вдалою, враховуючи політику міської адміністрації Києва стосовно ігнорування діючого Генерального плану м. Києва та постійних спроб легалізувати численні порушення як Генерального плану м. Києва до 2020 року (що має безстроковий статус, але підлягає законному коригуванню чи оновленню), так і правових норм земельного, природоохоронного і містобудівного законодавства в різних версіях т.зв. нового Генерального плану до 2025 року, ряду ДПТ й зараз – Зонінгу.

ПЛАНУВАЛЬНІ УТВОРЕННЯ

- 1.1.001 «СТАРОКИЇВСЬКЕ»
- 1.1.002 «ЛИПКИ»
- 1.1.003 «ПЕЧЕРСЬК»
- 1.1.004 «ЧОРНА ГОРА»
- 1.1.005 «ЗВІРИНЕЦЬ»
- 1.1.006 «КУДРЯВЕЦЬ, ЄВБАЗ»
- 1.1.007 «ПАНЬКІВЩИНА»
- 1.1.008 «ЛИБІДСЬКА»
- 1.1.009 «САПЕРНЕ ПОЛЕ»
- 1.1.010 «ЧЕРЕПАНОВА ГОРА»
- 1.1.011 «ШУЛЯВСЬКЕ»
- 1.1.012 «ТАТАРКА»
- 1.1.013 «КП»
- 1.1.014 «ЛУК'ЯНІВКА»
- 1.1.015 «РИБАЛЬСЬКИЙ ОСТРІВ»
- 1.1.016 «ПОДІЛ»
- 1.2.017 «ПРОМЗОНА «ВУЛ.ДЕГТЯРІВСЬКА»
- 1.2.018 «ПРОМРАЙОН «ПЕТРІВСЬКО-КУРЕНІВСЬКИЙ»
- 1.3.019 «БАБИН ЯР»
- 1.3.020 «ЛАНДШАФТНИЙ РАЙОН «ПЕЧЕРСЬКИЙ»
- 1.3.021 «ЛАНДШАФТНИЙ РАЙОН «ВИДУБИЧІ»

30. Планувальна структура та функціональне зонування території.

Поняття про планувальну структуру території. Елементи планувальної структури: планувальні вісі, планувальні вузли, планувальні райони. Біполярні центри. Ієрархія елементів планувальної структури.

Планувальна структура міста утворюється основними елементами міста, до яких належать:

- Ø житлові будинки, об'єднані в житлові мікрорайони і квартали;
- Ø будівлі адміністративно-громадських закладів, заклади і підприємства культурно-побутового обслуговування населення;
- Ø позаквартальні зелені насадження (парки, сади, бульвари, сквери) і спортивні споруди загального користування;
- Ø вулиці, площі, набережні, мости і тунелі;
- Ø промислові підприємства;
- Ø пристрої зовнішнього транспорту: залізничного, водного, повітряного, автодорожного;
- Ø комунальні підприємства і споруди: засоби міського транспорту, міського водопроводу і каналізації, електростанції і теплоцентралі;
- Ø кладовища і крематорії;
- Ø водоймища природні й штучні;
- Ø санітарно-захисні зони (СЗЗ).

Для створення найбільш зручних і сприятливих в санітарно-гігієнічному відношенні умов проживання населення проводиться функціональне зонування міської території, що визначає раціональне взаємне розміщення окремих елементів міста.

***Функціональне зонування** – це розподіл території міста за характером переважаючого використання, тобто за типом функціонального призначення тієї чи іншої території.*

Згідно з ДБН 360 – 92 "Містобудування.Планування і забудова міських і сільських поселень", міська територія по функціональному призначенню та характеру використання, розділяється на такі основні функціональні території, або зони:

- Ø сельбищу;***
- Ø виробничу (в т.ч. комунально-складську і зовнішнього транспорту)***
- Ø ландшафтно-рекреаційну***

Поняття планувальної структури характеризує міський організм в єдності взаємозв'язків різних його частин або елементів. Саме взаємні зв'язки, інтеграція територіальних складових міста в єдине утворення є найхарактернішою ознакою планувальної структури міста.

Схема планувальної структури великого міста: 1 - загальноміський центр; 2 - підцентр; 3 - сельбищна територія; 4 - виробнича територія; 5 - ландшафтно-рекреаційна територія

Крім зазначених в ДБН 360-92*, в містах виділяють: санітарно-захисну зону - зелену територію для захисту сельбищної зони від шкідливої дії промисловості та транспорту; зону загальноміського центру - для розміщення установ загальноміського значення; зону науково-дослідних інститутів та конструкторських бюро в містах наукового профілю; курортну зону - для розміщення курортів, домів відпочинку, санаторіїв у містах-курортах; приміську зону - розташовану за міською межею.

У цьому зв'язку в планувальній організації урбанізованих територій на загальнодержавному (макро) та регіональному (мезо) рівнях будуть такі складові

елементи планувальної структури: головні і другорядні; точкові (планувальні центри), лінійні (планувальні осі) і площинні (планувальні зони); природно-ландшафтні (річки, узбережжя, ліси, гори, родовище корисних копалин і т.п.), транспортні (транспортні вузли і магістралі) і народногосподарські (міста, агломерації, значні промислові об'єкти, територіально-виробничі комплекси).

У планувальній структурі транскордонних регіонів визначаються **біполярні райони (біполярні міста)** як об'єкти містобудівного проектування. Вони формуються на головних напрямках міжнародних зв'язків у вигляді пари близько розташованих міст (менше 100 км) з обох боків державного кордону.

Так, на території України визначені наступні біполярні транскордонні райони, що є об'єктами містобудівного проектування: Львів – Жешув; Ковель – Люблін; Ужгород – Кошице; Чернівці – Сучава; Рені – Галац; Чернігів – Гомель; Харків – Білгород; Луганськ - Каменськ – Шахтинський; Червоний Промінь – Новошахтинськ; Маріуполь – Таганрог.

31. Програма «Розумне місто». Міжнародний досвід та можливості його впровадження в Україні.

Розумне місто – це місто в якому всі так звані розумні технології майбутнього використовуються для ефективного формування більш стійких умов для життя, створюються можливості для розвитку партнерства між державними органами влади та приватними компаніями, що сприяє використанню більш раціонального підходу до інвестування в міську інфраструктуру, включаючи використання альтернативних джерел енергії, інтелектуальної транспортної системи та впровадження технології «інтелектуальна споруда».

Ефективність територіально-просторової організації повинна бути покладена в основу концепції розвитку «розумного міста» тому, що впровадження сучасних цифрових «розумних» технологій неможливе без розв'язання питань щодо її планування, містобудівного бачення перспектив її розвитку, розв'язання проблем транспорту та вулично-дорожньої мережі.

Концепція «розумного міста» пов'язана з такими поняттями як екологічна, енергоефективна та інтелектуальна споруда.

Найактивніше концепція «розумного еко-міста» розвивається в країнах Північної Європи, де запропоновано велику кількість проектів: децентралізованого енергопостачання (Данія); електричного транспорту (Німеччина); «розумних» лічильників (Швеція); комбінованого виробництва тепла та електроенергії (Швеція і Данія); центрального опалення за допомогою природних джерел енергії (Данія); спалювання біомаси задля отримання електроенергії (Німеччина); отримання енергії з відходів (Швеція), гідро- зберігання енергетичних ресурсів (Німеччина). Підвищений інтерес до концепції «розумного міста» спостерігається в США, де вперше у світовій практиці з'явилися будівлі «нульової енергії» (зовсім не потребують додаткової енергії на опалення, крім тієї, що виробляється на місці) та «плюсової енергії» (виробляють більше енергії за допомогою встановлених сонячних батарей, колекторів, рекуператорів, теплових pomp тощо, ніж самі потребують).

Були визначені такі завдання для України: "розумне урядування": створення міських порталів адміністративних послуг; надання пілотних е сервісів та е послуг громадянам та бізнесу; формування пріоритетів міської політики за участю громадськості; "розумне життя": упровадження типового Проекту е лікарні; створення єдиного електронного освітнього простору;

"безпечне місто" (відеокамери); "розумні люди": веб сайт громадських ініціатив у міських управліннях області; веб сайт дистанційного навчання з питань е урядування;

"розумне довкілля": система онлайн моніторингу викидів та відходів;

"розумна мобільність": створення вільних зон Wi Fi, у т.ч. у школах, ВНЗ; створення пунктів колективного до ступу населення до інформації;

"розумна економіка": створення міської соціально економічної ГІС тощо. У 2016 році в Україні також був розроблений веб сервіс "Розумне місто" (www.rozumnemisto.org), що реалізує концепцію "Smart City" в частині ІТ та надає інструменти для оптимізації процесів самоврядування та боротьби з корупцією.

32. Особливості просторового планування в Україні в умовах децентралізації та формування об'єднаних територіальних громад.

Важливою складовою стратегічного планування розвитку громади є її просторове планування. На жаль, в Україні поки що цьому взагалі приділяється надто мало уваги. Постійне спрощення різних дозвільних процедур в будівництві призвело до того, що наші міста і села перетворюються у якісь заплутані кам'яні джунглі, де практично неможливо забезпечити якісне та безпечне життєве середовище для людини.

Відсутність єдиних планувальних документів в межах поселення та за його межами призвело до розбазарювання комунальних та державних земель, їх пошматування на дрібні клаптики, що тепер вкрай ускладнює залучення у такі поселення внутрішніх чи зовнішніх інвесторів. Скасування такого виду містобудівної документації, як місцеві пра- вила забудови, ще більше ослабило роль органів місцевого самоврядуван- ня в упорядкуванні простору своїх громад.

Проте навіть у цих умовах органи місцевого самоврядування можуть мати значний вплив на ситуацію на території своєї юрисдикції. І тут основними елементами такого впливу може стати генеральний план поселення, зонування території, а основним документом стратегічного плану має стати схема планування території громади.

Наявність такого документа відразу вирішує низку питань раціонального використання території громади, збереження земель від необґрунтованого їх використання за межами здорового глузду, як це часто зараз буває в різних територіальних громадах.

Тут варто зауважити, що схема планування території громади має узгоджуватись із стратегією розвитку громади.

Ці документи бажано готу- вати паралельно. Генеральний план поселення загалом є досить детальним документом, особливо коли ми говоримо за невеликі поселення. І саме він визначає загальні підходи до забудови поселення та перспективи його розвитку на майбутнє.

Проте сьогодні, коли більшість генеральних планів уже безнадійно застаріли або у випадку, коли в поселенні не має нового будівництва, припустимо розробити детальні плани окремих територій в межах поселення, де можливий хоча б якийсь розвиток і хоча б якесь будівництво. Особливо це актуально зараз для адміністративних центрів об'єднаних громад, створених на базі містечок, селищ чи великих сіл.

Нові, досить великі бюджети, які появились у цих громадах, неодмінно приведуть до пожвавлення місцевого економічного життя і відразу появляться

бажаючи розмістити в центральній частині цих поселень якісь магазини, кафе чи щось інше.

До місцевої ради буде подано заяви на відведення клаптиків земель в центральній частині у власність чи в оренду. Відсутність цілісного плану організації простору, неминуче призведе до реальних проблем, після встановлення різноманітних МАФів чи рівновеликого будівництва, появи високих огорож тощо.

Тому сьогодні ОТГ мають можливість здійснити планування таких своїх перспективних територій, у тому числі і за рахунок субвенції на розвиток інфраструктури, яка їм надійшла з Державного бюджету України.

При цьому дуже важливо включити в процес такого просторового планування місцеву громадськість, зробити цей процес максимально прозорим і доступним для жителів громади. Тільки у цьому випадку не буде зайвих звинувачень місцевої влади і вдасться обмежити тиски лобістів на місцеву раду та її депутатів.

33. Методи оцінки потенціалу території, просторового та ландшафтного моделювання. Інформаційна база вивчення території. Система методів у територіальному плануванні. Статистичний, картографічний, порівняльно-географічний методи.

Перший етап містить оцінку всього природного і соціально-економічного простору, охопленого проектом. Внаслідок чого визначається можливий профіль і масштаби майбутнього розвитку економіки.

Другий етап – це оцінка відмінностей в природних і економічних характеристиках окремих частин територій, внаслідок чого розробляється прогноз її функціонального зонування, тобто окреслюються відносно однорідні за сукупністю цих характеристик ділянки територій і визначаються можливі профіль і масштаб їх функціонального використання.

Важлива складова частина такого прогнозу - оцінка використання територіальних ресурсів з виділенням територій регламентованого і альтернативного використання. Перші – це території із специфічними природними і антропогенними умовами, що суворо визначають профіль та інтенсивність їх використання (наприклад, природно-заповідні, рекреаційно-оздоровчі і т. д.). Другі – це території, особливості яких не створюють нормативних обмежень для будь-яких видів діяльності, тобто забезпечують багатоваріантність їх використання.

Третій етап – оцінка лінійних і вузлових доміант простору, складових опорного каркасу території.

Опорний каркас із зонами впливу міст-центрів накладається на мережу функціональних зон, що дозволяє виявити оптимальну планувальну організацію простору, планувальне районування території, доцільну локалізацію і ступінь локалізації майбутнього розвитку виробничих сил, орієнтовні межі систем розселення різного рангу, прив'язку до населеного пункту виробничих новобудов і установ міжселенного обслуговування населення.

Четвертий етап - оцінка окремих вузлових елементів опорного каркаса (населених пунктів і їх просторових з'єднань), внаслідок чого прогнозується вибір ділянки для новобудов містоутворювального значення, раціональна етапність розвитку поселень, просторовий розподіл між ними очікуваної чисельності населення.

Критерієм вибору поселень першочергового розвитку при цьому є порівняльна соціально-економічна ефективність їх розвитку як районно-організуючих центрів і результати багатofакторної оцінки умов зростання поселень: ситуаційних (макро- і

мезогеографічне положення) і локальних (ресурси – трудові, територіальні, водні, інфраструктурні тощо.).

Кількісна оцінка містобудівного потенціалу території 3.7 дозволяє прогнозувати можливий масштаб розвитку поселень на тривалу перспективу, а зіставлення по окремих поселеннях – проміжні рівні цього розвитку.

Важливе місце належить **оцінюванню природного потенціалу геосистеми**. Є три підходи до цього: оцінка потенціалу в балах, у вартісних (грошових) показниках і в натуральних одиницях.

Недоліком такого підходу є його певна суб'єктивність (її зумовлюють етапи другий і третій наведеної методики оцінювання). Проте в багатьох випадках він єдино можливий і тому ним найбільше користуються.

Оцінка природного потенціалу в грошових одиницях ґрунтується на визначенні вартості продукції, яку можна отримати за рахунок використання ресурсу геосистеми за певний проміжок часу (наприклад, вартості врожаю, одержаного в геосистемі за один рік, вартості деревини, яку можна отримати з геосистеми при рубках певного режиму тощо), або загальну вартість ресурсу (економічна оцінка землі).

Його недоліки випливають з невідповідності діючих цін справжній вартості ресурсів, а також з неможливості безпосередньої оцінки в грошових одиницях різних потенціалів нересурсного характеру (наприклад, потенціалу відновлення).

Для оцінки природного потенціалу геосистеми можна використовувати окремі показники, наприклад, бонітет ґрунту (для агропотенціалу), рекреаційну ємність ландшафту (для рекреаційного потенціалу) тощо. Однак такі натуральні показники потенціалу геосистеми існують не для всіх видів її функцій.

Оцінки та карти природних потенціалів геосистем можна ефективно використати при обґрунтуванні раціональної організації території. Важливим критерієм є відповідність функцій геосистем їх природним потенціалам. При відсутності такої відповідності в геосистемах виникають конфліктні ситуації між її сучасним господарським використанням та природними особливостями.

Просторове передбачувальне моделювання (Geospatial predictive modeling) — загалом це будь-який метод передбачення, який включає в себе просторову залежність. Просторовий аналіз заснований на географічному розташуванні і взаємозв'язках спостережуваних даних.

Дедуктивна модел

Дедуктивний метод ґрунтується на якісних даних або даних експерта з певного предмету (SME), щоб описати взаємозалежність між настанням події і факторами, які описують середовище. В результаті, дедуктивний процес загалом покладається на більш суб'єктивну інформацію. Дослідник може потенційно обмежувати модель тільки введенням ряду факторів, які може досягнути людський мозок. Нижче зазначено приклад дедуктивної моделі: Множина подій зазвичай знаходять .

- Між 100 і 700 метрів від аеропортів.
- У рослинному покриві галявини.
- У висоті між 1000 і 1500 метрами.

Індуктивна модель

Індуктивний метод ґрунтується на емпірично визначеній просторовій залежності між історичними або відомими місцями настання події і факторами, які складають середовище (інфраструктурні, соціокультурні, топографічні та інші).

Ландшафтне планування – це, по-перше, сукупність методичних інструментів та процедур, що використовуються для побудови такої просторової організації діяльності суспільства в конкретному ландшафті, яка забезпечувала б сталий розвиток і збереження основних функцій цього ландшафту як системи підтримання життя.

По-друге, ландшафтне планування – це комунікативний процес, в який залучаються всі суб'єкти господарської і природоохоронної діяльності на території планування, місцеве населення та громадські організації, і котрий забезпечує виявлення інтересів природокористувачів, проблем природокористування, вирішення конфліктів і розробку узгодженого плану дій і заходів.

Як бачимо, ідеї сталого розвитку корелюються з сутністю ландшафтного планування. Ландшафтне планування ґрунтується на ретельному врахуванні ландшафтних особливостей територій і характеру природокористування у них. Воно являє собою складний комплекс завдань, які необхідно вирішити, щоби обґрунтувати таку організацію території за якої господарські угіддя промислові підприємства, шляхи сполучень, природоохоронні об'єкти тощо були оптимально вписані у ландшафт й таким чином не порушували його стійкості, різноманіття й сприяли ефективному використанню та збереженню його цінностей, у тому числі естетичних. Досягнення цих цілей вимагає проведення комплексу ландшафтознавчих досліджень території і їх ретельного планування, тому структура ландшафтного планування є складною, а його проведення – багатоетапним. О

сновні етапи та завдання ландшафтного планування наведені на рис. 1. Ландшафтне планування здійснюється для різних за призначенням, розмірами та адміністративним рівнем територій (див. табл. 1). Розмір території та її адміністративне підпорядкування істотно визначають перелік завдань ландшафтного планування, методи їх вирішення та сфери практичного застосування результатів. У зв'язку з цим розрізняють різні територіальні рівні ландшафтного планування. Здебільшого виділяють такі рівні: державний (макрорівень), регіональний, дрібнорегіональний, локальний, мікротериторіальний.

Інформаційна база структурується за територіями сільських, селищних, міських, районних рад народних депутатів, областей, Республіки Крим і України в цілому з урахуванням природно-сільськогосподарського і лісгосподарського районувань та функціонального зонування територій населених пунктів.

Одним із найважливіших методів є **нормативний**. Норми і нормативи якості середовища є обов'язковими для застосування в розрахунках народногосподарських проєктів. Нині назріла необхідність обґрунтувати для території показники гранично допустимого навантаження (концентрації) виробництва на природно-ресурсний потенціал.

Математико-статистичні методи використовуються для обробки та аналізу екологічної інформації. Вони, зокрема, дозволяють визначити необхідний обсяг інформації для обґрунтування висновків (вибірковий метод), виявити і кількісно визначити щільність зв'язків між антропогенними навантаженнями та змінами в навколишньому середовищі (кореляційні методи), визначити емпіричні залежності між різними показниками, наприклад, забрудненням середовища і захворюванням населення (регресійний аналіз)

Варіантні методи передбачають розробку альтернативних рішень, розробку кількох варіантів реалізації конкретних цілей. Вони можуть бути використані при

порівнянні принципово різних підходів до використання ресурсів регіону та оцінки антропогенного навантаження на природно-ресурсний потенціал.

Картографічний метод дає змогу створювати тематичні карти, наносячи на них безліч об'єктів, відображаючи їх взаєморозташування і взаємозв'язки. Цей метод використовують на всіх етапах дослідження – від збирання вихідних даних до розроблення нових наукових матеріалів. Складання різноманітних тематичних карт підвищує інформаційну місткість наукового матеріалу.

Порівняльний метод притаманний усім географічним наукам. Він покликаний знайти найбільш істотні риси подібності та відмінності у господарському використанні територій регіонів світу, в географічних типах господарства і розселення, в їх взаємозв'язку. Цей метод дуже плідний при вивченні регіонів та країн.

Статистичний метод ґрунтується на аналізі даних про господарство і населення регіонів та країн, сприяє з'ясуванню особливостей просторової взаємодії різних територіально-економічних систем. У цьому аспекті важливу роль відіграє статистика як ефективний інструмент досліджень економічного і соціального стану конкретної території.

34. SWOT- аналіз та можливості його використання для стратегічного планування розвитку територій. SWOT- аналіз свого села(міста).

Задля визначення якісних параметрів місцевого розвитку найчастіше використовують swot-аналіз. Він дозволяє у першому наближенні визначити сильні та слабкі сторони відповідної території, а також зовнішні шанси та ризики її подальшого розвитку. Цей метод дає перше уявлення про важливі з точки зору місцевого розвитку економічні та соціально-політичні параметри, детальніший аналіз яких здійснюється шляхом застосування додаткових аналітичних методів (соціально-економічного і порівняльного аналізу).

Будь-яка довгострокова програма завжди пов'язана з об'єктивними ризиками. SWOT-аналіз якраз і має застосовуватися для того, щоб зменшити їх. У результаті використання цього інструменту має бути розроблена обґрунтована стратегія досягнення майбутнього, максимально адаптована до вихідних (стартових) умов місцевого розвитку з урахуванням зовнішніх чинників впливу на це майбутнє.

Шляхом застосування SWOT-аналізу здійснюється своєрідна систематизація факторів, що діють усередині та ззовні об'єкта планування, однак це далеко не абстрактний і теоретичний процес, навпаки, такий аналіз передбачає серйозне критичне осмислення існуючих даних і фактів, а також і фахового досвіду експертів. На першому етапі в центрі уваги має перебувати об'єктивна фіксація досягнутого стану, а критичне осмислення шансів та ризиків повинне меншою мірою зосереджуватися на можливих тенденціях розвитку в далекому майбутньому, а передусім відстежувати актуальні тенденції, вплив яких може посилитися в майбутньому. На відміну від аналізу сильних і слабких сторін у процесі дослідження зовнішніх шансів та ризиків відстежується не лише ситуація щодо відповідної території, аналізується і так звана „абсолютна ситуація“, тобто все глобальне зовнішнє середовище.

Зовнішніми чинниками в контексті SWOT-аналізу місцевого розвитку вважаються всі фактори, на які не можуть вплинути сили, що діють на рівні території, наприклад, географічне розташування, макро-економічна ситуація, державна бюджетно-податкова політика чи політико-правові умови.

SWOT-аналіз допомагає з'ясувати, яка із стратегій розвитку на тлі наявних сильних і слабких сторін є найсприятливішою для ефективного і дієвого реагування на зміни у зовнішньому середовищі та використання сприятливих шансів і мінімізації існуючих ризиків.

SWOT - аналіз Києва

<p>Сильні сторони</p> <ul style="list-style-type: none"> о Вигідне географічне розміщення поблизу в центрі України, близькість до джерел ресурсів о Аеропорт на перехресті повітряних шляхів світу, та транспортних шляхів України о Гарна транспортна система та розв'язка о Доставка пасажирів по місту о Розвинута диверсифікована місцева економіка о Цікаве історичне минуле місцевості о Наявність затверджених правил благоустрою міста о Стале інвестування капіталів у розвиток економіки міста о Відсутність екологічно небезпечних промислових підприємств о Наявність висококваліфікованих трудових ресурсів о Наявність середніх спеціальних та вищих навчальних закладів о Близькість учбових закладів столиці о Низький рівень безробіття о Політика міської влади спрямована на розвиток громади о Поінформованість громади про роботу та прийняті рішення влади о Креативне бачення людей щодо розвитку міста о Наміри територіальної громади позитивних зрушень в соціально-економічному розвитку о Родючі ґрунти (район) 	<p>Слабкі сторони</p> <ul style="list-style-type: none"> о Транзитний проїзд через центр міста – висока загазованість від автотранспорту о Низький рівень благоустрою околиць міста о Застаріла комунальна сфера: проблема чистої води, зношені каналізаційні споруди о Висока енергоємність комунального господарства о Сміттєзвалище невідсортоване та розміщене поблизу міста о Відсутність переробки твердих відходів о В деяких місцях міста стихійно виникає неорганізований ринок о Частка імпорту товарів перевищує експорт. о Відсутність кваліфікованої робочої сили і дієвої системи навчання її о Високий відтік висококваліфікованої робочої сили у країни ЄС о Міські учбові заклади випускають спеціалістів, що не відповідають потребам економіки міста, відсутність технічних ВНЗ о Недостатньо дитячих дошкільних закладів о Слабка сфера дозвілля та культурно-духовного розвитку для всіх верств населення о Стан правопорядку у місті
<p>Можливості</p> <ul style="list-style-type: none"> о Зростання попиту на с.г. продукцію о Розвиток міжнародних транспортних коридорів – створення логістичного центру управління вантажопотоками 	<p>Загрози</p> <ul style="list-style-type: none"> о Політична нестабільність, невчасне приведення законів у відповідність до вимог часу. о Недосконалість законів – високі податки на зарплатню

<ul style="list-style-type: none"> о Виклики конкурентоздатності – запровадження ефективного менеджменту на підприємствах о Жорсткість контролю екологічного стану довкілля – покращання якості середовища о Зростання попиту на трудові ресурси – створення ефективної моделі навчання фахівців, необхідних місту о Зростання попиту на туристичні ресурси регіону, розвиток ділового та фестивального туризму о Духовне просвітництво – використання потенціалу громади 	<ul style="list-style-type: none"> о Збільшення транзитного транспорту – погіршення екології о Підвищення рівня ґрунтових вод – підтоплення міста о Підвищення смертності населення
--	--

35. Значення ГІС для цілей просторового та ландшафтного планування. Роль геоінформаційних систем та технологій у вивченні території.

Застосування ГІС забезпечує постійну актуалізацію та використання інтегрованих даних щодо господарського та містобудівного розвитку території, постійну інформаційну підтримку розроблення містобудівної документації на всіх рівнях. Також застосування ГІС дозволяє виконувати моделювання варіантів просторового розвитку території на основі використання інформації щодо природного, економічного, соціального потенціалу території, дозволяючи більш обґрунтовано обирати стратегію розвитку регіону. Окрім того геоінформаційне забезпечення є першоосновою проведення моніторингу реалізації містобудівної інформації.

Роль ArcGIS дозволяє взаємно узгодити послідовне застосування методів наукового дослідження та використання результатів попередніх етапів дослідження на наступних етапах проектування, об'єднуючи комплекс методів та алгоритмів у єдину просторову модель.

Основою ефективного розроблення проектів територіального планування є створення цілісної бази первинних даних. Така геобаза даних включає як просторові дані, так і атрибутивні, для яких використовується єдина класифікація, що забезпечує універсальність роботи ГІС. Загальна структура геобаз даних визначається на першому етапі її створення. Первинні дані об'єднуються в групи за принципом джерел інформації та їх тематики.

На наступних етапах проектних робіт геобаза даних поповнюється додатковою вторинною та третинною інформацією. Вторинними називаємо дані, отримані за результатами виконання аналізу, синтезу та моделювання первинних даних. Третинні дані отримуємо за результатами використання даних інших моделей, тобто вторинної або іншої третинної інформації. Тобто, деякі вторинні або третинні дані, сформовані внаслідок виконання одного тематичного моделювання, використовуються в іншому тематичному моделюванні як первинні дані, що також є перевагою цілісності геобаз даних проекту територіального планування.

Після визначення й окреслення за допомогою ГІС систем розселення (рис. 16) виконуються соціально-економічні розрахунки за статистичною звітністю наданою у розрізі таксонів, що їх складають. Таким чином визначають рівень забезпеченості соціально-культурними об'єктами населення в системі розселення. За розрахунками

будуються нові карти, з використанням різних способів зображення: картограми, локалізованої діаграми, картодіаграми. На рис. 1в показана частина схеми соціально-культурного розвитку області за розділом охорони здоров'я. В межах кожної системи розселення показані діаграми забезпеченості лікувальними та амбулаторно-поліклінічними закладами на певну дату у порівнянні з нормативними показниками.

ARCGIS як основа моделювання для цілей просторового планування за проблемним зрізом.

Синтез результатів аналітичних досліджень виконується у два базових етапи. На першому етапі будуються три растрові поверхні коефіцієнтів:

1. сприятливості для створення природоохоронних територій;
2. обмеження створення природоохоронних територій;
3. наявності проблем, що потребують вирішення (конфліктні вузли).

На другому етапі синтезу виконується накладення трьох растрових поверхонь, побудованих на першому етапі. Алгоритм поєднання растрів враховує особливості режиму та функціонального призначення кожного з видів елементів екологічної мережі і передбачає розрахунок значення кожної комірки растру за відмінними формулами в залежності від того, для формування якого елементу екологічної мережі є сприятливою ця ділянка. Результируючий растр складається з комірок трьох типів (за сприятливістю для формування різних елементів екологічної мережі), яким надаються свої кольори, інтенсивністю кольору в кожній комірці відображається значення розрахованого коефіцієнту сприятливості.

Переводячи растрові дані у векторні, отримуємо полігональний шар регіонів, найбільш сприятливих для організації елементів екологічної мережі з двома атрибутивними даними – класом сприятливості (текстові дані щодо елементу екологічної мережі, для якого є сприятливою ця ділянка) та значенням коефіцієнту сприятливості (ціле число). Ці дані інтегруються в геобазу даних як допоміжні об'єкти

36. Планування територій для галузевих потреб.

Поняття галузевого планування територій. Планування приміських зон великих міст та курортно-рекреаційних районів. Планування промислових та сільськогосподарських регіонів. Планування регіонів з підвищеним техногенним навантаженням та ризиком виникнення надзвичайних ситуацій. Схеми містобудівного обґрунтування трас проходження міжнародних транспортних коридорів.

37. Мережа міжнародних транспортних коридорів, оцінка техногенного навантаження та ризику виникнення еколого-економічних конфліктів територій.

Міжнародні транспортні коридори (МТК) — транспортні артерії і сукупність різних видів транспорту, що забезпечують значні перевезення вантажів і пасажирів на напрямках їх найбільшої концентрації. Транспортні коридори виконують роль кровоносних судин у світових інтеграційних процесах.

У 1994 році II Загальноєвропейська транспортна конференція (Критська), що відбулася на острові Крит, Греція, визначила 9 основних маршрутів МТК, III Загальноєвропейська транспортна конференція (1997 рік) до 9 коридорів додала 4 загальноєвропейські транспортні зони.

Європейські транспортні коридори

Критська конференція проходила в рамках Європейського співтовариства і визначила такі транспортні коридори:

- Коридор №1. Таллінн - Рига-Варшава;
- Коридор №2. Берлін - Варшава - Мінськ - Москва;
- Коридор 3. Берлін (Дрезден) - Вроцлав -Львів-Київ (Німеччина, Польща, Україна);
- Коридор №4. Берлін (Нюрнберг) - Прага - Будапешт -Констанца (Салоніки) - Стамбул;
- Коридор №5. Трієст - Любляна - Будапешт - Братислава - Ужгород Львів (Італія, Словенія, Угорщина, Словаччина, Україна);
- Коридор №6. Гданьськ - Варшава - Жилина;
- Коридор №7. Дунайський (водний) (Австрія, Угорщина, Югославія, Болгарія, Румунія, Молдова, Україна);
- Коридор №8. Дурес - Тірана - Скоп'є - Софія - Варна;
- Коридор №9. Гельсінкі - Санкт-Петербург – Вітебськ - Київ (Москва) - Одеса (Кишинів) - Пловдив - Бухарест -Александрополіс (з 4-ма відгал.) (Фінляндія, Росія, Україна, Білорусь, Молдова, Румунія, Греція).

Отже, 4 з цих 10 МТК — №3, №5, №7, №9 — проходять по території України.

Участь України в МТК

Україна веде активну політику підтримки європейських ініціатив по МТК, пропонує свої варіанти коридорів Європейському співтовариству.

За результатами досліджень англійського інституту «Рендел», щодо коефіцієнта транзитності Україна займає перше місце в Європі. Але на сьогодні ступінь використання транспортної інфраструктури України ще досить низький. Створення транспортних коридорів та входження їх до міжнародної транспортної системи визнано пріоритетним загальнодержавним напрямом розвитку транспортно-дорожнього комплексу України.

Міжнародний транспортний коридор (МТК) є комплексом наземних та водних транспортних магістралей з відповідною інженерно-будівельною інфраструктурою на визначеному напрямку, що включає допоміжні споруди, під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні та пасажирські термінали, устаткування для управління рухом та система організаційно-технічних заходів у відповідності до законодавчих і нормативних актів, які забезпечують перевезення вантажів та пасажирів на рівні вимог Європейського Співтовариства.

Прискорений розвиток системи МТК на території України зумовлює формування нових просторово розвинутих природно-техногенних геологічних систем «МТК – навколишнє середовище», які здійснюють додаткові техногенні навантаження на довкілля, в першу чергу на верхню зону геологічного середовища (ГС) як головного одержувача більшості техногенних впливів. Виконаний аналіз засвідчив необхідність врахування впливу нових негативних чинників змін екологічного стану територій, які перетинають МТК.

Беручи до уваги дані Національних доповідей Міністерства екології та природних ресурсів і МНС України, а також численних результатів досліджень інститутів НАН України, до вказаних чинників можна віднести:

- підвищений рівень забруднення приземної атмосфери в межах промислово-міських агломерацій та гірничо-видобувних районів;

- хімічне забруднення прилеглих ландшафтів важкими металами, нафтопродуктами, радіонуклідами аварійного викиду ЧАЕС;
- суцільне зарегулювання річкової мережі, уповільнення водообміну річкових басейнів, зростаючий рівень забруднення поверхневого стоку;
- активізацію небезпечних екзогенних геологічних процесів (НЕГП) за рахунок прояву регіонального підтоплення земель на 30% території, розвитку в більшості регіонів держави просадкових, зсувних, карстових деформацій поверхні, в тому числі під впливом глобальних змін клімату.

38 Проблеми інтеграції України в загальноєвропейську стратегію просторового розвитку.

38. Проблеми інтеграції України в загально-європейську стратегію просторового розвитку

Сучасна система територіального планування в Україні сформувалась на основі багаторічного вітчизняного досвіду, який розвивається, особливо останнім часом, дедалі більше згідно з вимогами Керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту, інших документів СЕМАТ/ Ради Європи та Європейського Союзу. Відбувається переорієнтація на забезпечення соціальної єдності, зміцнення незалежності та територіальної цілісності України, а також більш чітке розмежування повноважень та відповідальності державних органів, органів місцевого самоврядування, що створює принципово нові можливості для подальшого демократичного розвитку нашого суспільства. При цьому зростає роль територіального планування як ефективного інструменту інтеграції на конкретних територіях не тільки місцевих, регіональних та загальнодержавних інтересів, а й різноманітних секторальних інтересів, обґрунтованого визначення перспектив їх збалансованого розвитку. Сучасний світ демонструє зростання ролі простору у суспільному розвитку. Це обумовлюється тим, що простір розглядається не просто як пасивне вмістище різних видів діяльності, а як складна біо-соціо-економічна система, яка завдяки своїм диференційованим особливостям активно впливає на вибір рішень щодо напрямів та інтенсивності використання простору.

Стратегія визначає основні напрями співробітництва України з Європейським Союзом (ЄС) - організацією, яка в процесі свого розвитку досягла високого рівня політичної інтеграції, уніфікації права, економічного співробітництва, соціального забезпечення та

культурного розвитку.

Серед проблем інтеграції можна виділити:

1. Політичні недоліки несуть із собою часткову втрату суверенітету та підпорядкування територій органам ЄС, невизначеність стратегії розвитку, що також не дуже добре вплине на економічний стан, оскільки між країнами ЄС існує в деякій мірі висока конкуренція в деяких галузях, а також негативним чинником буде погіршення взаємин із країнами СНД.
2. Економічні недоліки – передбачають втрату конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін, квотування певних видів товарів

3. Соціальні недоліки – це ускладнення візового режиму із східними сусідами [1, с. 35].

Ще однією проблемою інтеграції України до ЄС є не підготовлене до європейських стандартів українське законодавство. Повинна здійснитись адаптація українського законодавства із європейським, це має здійснюватися за рахунок реформування української правової системи та поступове приведення її у відповідність із європейськими стандартами. Ця адаптація повинна охопити усі сфери права, такі як : приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, життя та здоров'я, навколишнього середовища та багато іншого.

Також, саме на мою думку, при інтеграції України в загально-європейську стратегію просторового розвитку, вона може зіштовхнутись з певною невідповідністю регіонів до вдалої інтеграції. Так, наприклад, транспортна мережа або та ж екологічна мережа не вдосконалені до того рівня, аби безболісно інтегрувати у стратегію просторового розвитку. Це стосується і інших галузей просторового розвитку в Україні. Проте територія нашої країни поступово, крок за кроком рухається у напрямку вдалої інтеграції, підвищуючи стандарти просторового розвитку.

39. Планування територіальної організації екологічних мереж.

Розширення площі територій національної екологічної мережі шляхом: створення об'єктів природно-заповідного фонду на територіях, що відповідають умовам забезпечення охорони особливо цінних природних комплексів та об'єктів; збільшення площі існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду; збереження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико-культурну цінність; включення до програм екологічного оздоровлення басейнів Сіверського Дінця, Південного Бугу, Дністра, Західного Бугу заходів щодо створення та упорядкування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг водних об'єктів, запровадження особливого режиму використання земель на ділянках витоку річок; формування транскордонних природоохоронних територій міжнародного значення; створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісових смуг, залуження земель; консервації деградованих і забруднених земель з наступним їх частковим залісненням; збереження природних ландшафтів на землях промисловості, транспорту, зв'язку, оборони; екологічно доцільного збільшення площі лісів; формування єдиної територіальної системи, що об'єднує елементи національної екологічної мережі, та встановлення спеціального режиму використання цих територій, зокрема, територій “екологічних ніш (пауз)” (межіріччя Псла і Ворскли, Інгулу і Інгульця, степового Криму, на інтенсивно урбанізованих територіях для збереження просторових розривів між їх ядрами: на напрямках Донецьк — Дніпропетровськ, Харків — Дніпропетровськ тощо).

Окремі важливі положення для формування екологічних мереж містять природноресурсові кодекси, закони України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року (ст. 60), “Про тваринний світ” від 13 грудня 2001 року, “Про рослинний світ” від 9 квітня 1999 року, “Про охорону культурної спадщини” від 8 червня 2000 року, “Про курорти” від 5 жовтня 2000 року. Разом з тим в існуючому земельному законодавстві та в законодавстві щодо планування території правові засади створення екологічних мереж позначені досить слабо. Національне законодавство у сфері використання та збереження біологічного різноманіття також

практично не включає правових і фінансових механізмів, пов'язаних з формуванням екологічних мереж. Така ситуація зумовила необхідність розроблення та прийняття 24 червня 2004 року спеціального Закону України “Про екологічну мережу України”.

Пан-Європейська екологічна мережа. Співвідношення вживаних на практиці понять, пов'язаних з поняттям екологічної мережі.

Пан'європейська екологічна мережа (PEEN) - це концептуальна структура формування загальноєвропейської екологічної мережі, що не припускає юридичної відповідальності, яка створюється з метою посилення екологічної пов'язаності всієї Європи шляхом покращення взаємодії природоохоронних стратегій, планування землекористування та розвитку міської та сільської місцевості на всіх рівнях.

У відповідності з керівними принципами Комітету експертів PEEN неурядові організації та дослідницькі інститути склали орієнтовні карти PEEN для Південно-Східної Європи та Центральної і Східної Європи.

В даний час розробляється карта для Західної Європи. Створення PEEN підтримується юридично і стратегічно різними конвенціями та міжнародними угодами, в тому числі програмою по резервах біосфери «Людина і біосфера», Рамсарської, Боннської, Бернської та Альпійської конвенцій і, особливо, Карпатської конвенції, яка прямо заявляє про необхідність створення карпатської екологічної мережі як невід'ємної частини PEEN.

Істотними результатами формування PEEN є регіональні міжнародні ініціативи, такі, як:

- Альпійська мережа природоохоронних територій,
- Екологічний коридор нижнього Дунаю, • Європейський екологічний пояс,
- Екомережа Центральної Азії та ініціатива Центральної Азії

Схоже на ПЗФ, Екологічна мережа (екомережа) являє собою єдину територіальну структуру ділянок заповідної та малопорушеної природи, які забезпечують збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, створюють передумови для раціонального природокористування та екологічного оздоровлення території. Складовими елементами екологічних мереж виступають природні регіони, природні коридори та буферні зони. Природні регіони — це “ядра” екологічної мережі, заповідні та інші природоохоронні території, де зберігаються мало змінені господарською діяльністю природні екосистеми. Природними коридорами виступають ділянки лінійної форми, що певною мірою зберігають свій природний стан і які з'єднують ядра екологічної мережі між собою, забезпечують необхідні природно-біологічні комунікації та взаємодії між ними. Буферні зони захищають природні регіони (ядра) та природні коридори від інтенсивних господарських навантажень. На даний час на місцевості виділені лише природні регіони — території та об'єкти природно-заповідного фонду. Природні коридори та буферні зони ще чекають свого обґрунтування та визначення.

40. Закордонний досвід формування мереж природоохоронних територій.

Територія, яка необхідна для створення екомережі в Швейцарії вже відведена. Однак, сучасні дослідження знаходяться на шляху вироблення критеріїв, які б характеризували якість ключових територій з екологічної точки зору. Просторова структура екомережі буде визначена комісією з незалежних професійних екологів, залучених Швейцарським федеральним Міністерством навколишнього середовища. Пропонується суворо дотримуватися концепції екомережі, враховуючи можливості регіонів, екстенсифікувати сільське господарство. Що стосується гірських районів

Швейцарії, то тут виникають дві проблеми - інтенсивне використання землі і покинуті землі. Тут можливо використати два сценарії: перший - збереження «statusquo»: природні ділянки перетворити з островків у фрагментарний ландшафтно-заповідний об'єкт; другий - частково зберегти орне землеробство, лісокористування й тваринництво, тобто акцентувати увагу на збереженні окультурених ландшафтів. Рішення на користь одного із запропонованих сценаріїв ще не прийняте, але в будь-якому випадку мова йде про екстенсифікацію виробництва, яка може створити підґрунтя для розбудови національної екомережі.

В **Німеччині** планування екомережі прийнято на політичному рівні. На сьогодні вже розроблено схему екомережі на основі Програми «Планування мережі цінних середовищ існування» (Habitat Network Planning), яка одержала підтримку при інтеграції її в інші плани, зокрема такі як локальні плани зі збереження ландшафтів, плани лісового господарства і сільськогосподарського розвитку. В Німеччині останнє є сектором, який найбільш негативно впливає на зникнення різновидів. Сільське господарство було ідентифіковане як джерело небезпеки для 513 різних видів, що складає 72% різновидів Червоної Книги, які знаходяться на межі зникнення. Такий практичний підхід являє собою координацію всього планування, що відноситься до охорони природи на державному рівні. Така методологія розглядається як основа прийняття рішень у справі збереження ландшафтів.

Розвиток екомережі **Бельгії** має суттєві проблеми регіонального рівня. Наприклад, у Фландрії, адміністративній одиниці Бельгії, яка є найбільш густонаселеною в Європі — 420 людей/км². Основна частина сільської місцевості нині перетворилась в приміську зону дякуючи тому, що цей процес слабо контролювався в минулому і не враховувалась генеральна схема планування території. Густа мережа шляхів, каналів й інтенсивне сільське господарство вносять значний вклад у фрагментацію й ізоляцію природних територій.

Тому багато видів і біотопів, які колись були типовими для цієї території, сьогодні стали рідкісними. Проте, у Фландрії є екосистеми, які потребують захисту на міжнародному рівні і можуть бути включені до розбудови екомережі. Це чотири Рамсарських водно-болотних угіддя (0,7% площі Фландрії), 23 середовища існування в рамках Директиви ЄС щодо птахів (7,4%). Таким чином, 8% земель цієї області Бельгії мають європейський природоохоронний рівень і ще 0,75% — національний та регіональний. Департамент охорони природи розробив Зелений каркас Фландрії (Green Main Structure for Flanders), який включає чотири природоохоронні категорії (заповідні ядра, території природного розвитку, екологічні коридори та буферні зони), дуже подібний на національну екомережу Нідерландів. Процедура планування екомережі включала опитування з визначення громадської думки, яка викликала гостру реакцію громадськості.

Відсутність чіткої процедури створення таких структур, механізму компенсації за вилучені землі, недосконалість законодавчої бази — все це призвело до того, що фермери, землевласники і лісокористувачі в цілому висловилися проти подібної ініціативи. Така громадська стурбованість зробила GMSF до кінця 1993 р. настільки актуальною темою, що було поставлено під загрозу єдність парламенту Фландрії. В результаті першочерговий план Зеленого каркасу був відкладений до кращих часів. Національна екомережа Нідерландів складається з основних природних типів та екокоридорів. Формування екомережі планується здійснити протягом 30 років, починаючи з 1995 року. Збалансований розвиток мережі підтримується державною

політикою, спрямованою на усунення або мінімізацію негативних зовнішніх впливів на ключові території. В результаті екомережа Нідерландів буде займати 700 тис. га — 17% території, з них 130 тис. га - природні екосистеми, а решта - напівприродні або багатофункціональні. Уряд Нідерландів уже схвалив контури національної екомережі, визначивши цільові природні типи (targetnaturetypes). Зонування і визначення територій мережі включені в регіональні плани і схвалені в провінціях, а деталі екомережі включені до місцевих планів використання земель.

Екомережа **Нідерландів** складається з • природних резерватів і лісів; • територій, що увійшли до Акту збереження природи Королівства Нідерландів; • територій ландшафтної спадщини; • національних парків, річкових долин, інших великих водних об'єктів та прибережних зон Північного моря. Доцільно відмітити, що Нідерландська концепція екомережі схиляється до поділу різноманітних форм землекористування. В малозаселених районах можуть використовуватись ефективніші природоохоронні заходи, ніж в районах з високою густиною населення. Застосування концепції вже дало перші результати в цій сфері — впроваджуються в дію перші проекти відновлення середовищ існування. Найбільш чітко впровадження екомережі відбувається за рахунок екологічних коридорів розгалужених річкових долин, гірл річок, які об'єднують ізольовані біотопи.

План дії зі збереження біорізноманіття **Великобританії** (UKBiodiversityActionPlan) був заснований на принципах, запропонованих Маастрихтською конференцією з охорони природи в 1993 р. Його основою є загальний підхід до управління системами особливих територій і навколишньою сільською місцевістю. Він також може передбачати відновлення потенційно важливих територій. Цей план потребує схвалення не тільки природоохоронних органів, але й державних установ: земле- та лісокористувачів. Англійська стратегія має деяку іншу теоретичну базу, ніж інші європейські країни, проте в її основу покладено, як і загалом в Європі, створення мережі природоохоронних територій, сполучених коридорами.

Країни Західної Європи вже мають свої системи проектів екомережі. Однак, екологічна мережа активно розбудовується у провідних країнах Центральної Європи - **Чехії та Словаччині** (концепція екомережі була сформована ще в колишній Чехословаччині у 80-і роки XX століття під назвою «Територіальна система екологічної стабільності» та була інкорпорована в Акт Чеської Національної Ради №114/1992, який і забезпечив їй законодавчу основу). Екомережа Чехії включає ландшафтні сегменти екологічного значення, має територіальні системи місцевого, регіонального і надрегіонального (національного) рівнів. Щодо Словаччини, то її Надрегіональна (національна) Територіальна система екостабільності затверджена урядом у 1992 р. Вона складається з двох рівнів (регіонального і місцевого), націлена на збалансований розвиток держави і є складною просторовою структурою пов'язаних природних і напівприродних екосистем та їх компонентів. В її основі — біоцентри, біокоридори і взаємодіючі елементи (interactionelements). Біоцентри відповідають природним ядрам (corearea); біокоридори(близькі до екокоридорів

41. Національна екологічна мережа в Україні, вимоги до її проектування та розвитку. Закон України «Про екологічну мережу України».

Правовою основою формування і функціонування національної екологічної мережі в Україні є Закони України «Про затвердження Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки» від 21 вересня 2000 р., «Про екологічну мережу України» від 24 червня 2004 р.. Відповідно до положень

Законів і на виконання п. 9 Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, у частині створення безпечного і сприятливого для людини загальноєвропейського екологічного простору, національна екологічна мережа визначена складовим елементом Всеєвропейської екологічної мережі.

Текстова частина схеми екологічної мережі повинна містити: загальні відомості про природні умови регіону проектування; характеристику схеми екологічної мережі з визначенням її місця у системі національної екологічної мережі та узгодженням зі схемами суміжних адміністративно-територіальних одиниць; відомості щодо кожного запропонованого структурного елемента (ключові території, екокоридори, буферні та відновлювальні території); обґрунтування рішень схеми екологічної мережі з урахуванням аналізу існуючих програм соціально-економічного розвитку та програм у сфері охорони довкілля і використання природних ресурсів, ландшафтних карт, схем землеустрою та техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель, схеми планування областей, регіональних правил забудови (п. 2.1 Методичних рекомендацій).

Картографічну частину схеми екологічної мережі рекомендується розробляти з використанням геоінформаційної системи шляхом створення: ландшафтної мапи території; схеми землеустрою (у межах територій екологічної мережі) з назвами, межами та площами земельних ділянок; картосхеми екологічної мережі з відображеними структурними елементами та їх складовими (доцільно складати на основі проектів землеустрою щодо категорій земель за основним цільовим призначенням) та чітко визначеними межами регіональної екологічної мережі (п. 2.2 Методичних рекомендацій).

Закон України «Про екологічну мережу України»

Ключові території забезпечують збереження найбільш цінних і типових для даного регіону компонентів ландшафтного та біотичного різноманіття, включають середовища існування рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тварин і рослин. Переважно мають у своєму складі території та об'єкти природно-заповідного фонду, відсоток яких значно перевищує аналогічний в цілому по країні, а також інші території, що відповідають умовам, визначеним національним природоохоронним законодавством або міжнародними нормативно-правовими актами (конценціями, угодами, договорами тощо).

Закон розпочинається з загальних положень в яких викладені основні тези. Стаття Законодавства України про екологічну мережу дає уявлення про відносини пов'язані з формуванням, збереженням та раціональним, невиснажливим використанням екологічної мережі регулюються відповідно до Конституції України, Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екомережі України на 2000-2015 роки», цього Закону а також законів України, інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до них та міжнародних договорів України.

У сучасних нестабільних економічних та екологічних умовах України особливої ваги набуває принцип розумної достатності, згідно з яким при обґрунтуванні екологічної екомережі необхідно виходити не лише з перелічених принципів, а й максимально враховувати варіант найбільш екологічно й економічно можливий для здійснення. Тому, спираючись на сказане і аналіз біорізноманітності України, автори статті пропонують варіант територіального розташування екокоридорів мережі національного рівня, з яких, як відомо, у згаданих уже законах затверджено чотири, а

саме: Поліський, Галицько-Слобожанський, Південноукраїнський та Прибережно морський. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки розроблена в контексті вимог щодо подальшого опрацювання, вдосконалення та розвитку екологічного законодавства України, а також відповідно до рекомендацій Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття щодо питання формування Всеєвропейської екологічної мережі як єдиної просторової системи територій країн Європи з природним або частково зміненим станом ландшафту.

Закон України «Про екологічну мережу України», дата набуття чинності: 1 січня 2005 року. Цей Закон регулює відносини, пов'язані з формуванням, збереженням та раціональним, невиснажливим використанням екологічної мережі.

Згідно Закону екологічна мережа - це єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і підлягають особливій охороні.

До складових структурних елементів екологічної мережі Закон відносить:

-) території та об'єкти природно-заповідного фонду;
-) землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
-) землі лісового фонду;
-) полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження;
-) землі оздоровчого призначення;
-) землі рекреаційного призначення;
-) території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України тощо.

Включення територій та об'єктів до переліку територій та об'єктів екологічної мережі не призводить до зміни форми власності і категорії земель на відповідні земельні ділянки та інші природні ресурси, їх власника чи користувача.

Державне управління у сфері формування, збереження та використання екологічної мережі здійснюють:

- 1) Кабінет Міністрів України;
-) Рада міністрів Автономної Республіки Крим,
-) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, заповідної справи, а також гідрометеорологічної діяльності та його територіальні органи;
-) інші центральні органи виконавчої влади;
-) місцеві органи виконавчої влади;
-) органи місцевого самоврядування.

Розділ III Закону визначає засоби забезпечення формування, збереження та раціонального використання екологічної мережі.

Фінансування заходів, пов'язаних з формуванням, збереженням та невиснажливим використанням екологічної мережі може здійснюватись за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, коштів підприємств,

установ та організацій, інших джерел не заборонених законом. Також Закон встановлює порядок проектування екологічної мережі.

42. Проаналізувати можливості створення нових об'єктів природно-заповідного фонду на території своєї області.

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) Київщини складає близько 4% від площі області, що є одним з найменших показників серед областей України. При цьому Київська область є однією з найбільш забезпечених природними територіями областей України. Відносно багатьох ділянок вже підготовлені наукові обґрунтування щодо їх заповідання. Проте процес створення багатьох проєктованих ПЗФ зустрічає масу перепон:

- робота в галузі заповідної справи на території Київщини є недостатньою; більшість державних органів виконавчої влади місцевого самоврядування не цікавляться заповідною справою і не проявляють ініціативи;
- наукова громадськість та заклади освіти не скеровують молодих науковців та студентів на дослідження територій ПЗФ;
- місцеве населення має низьку поінформованість про території ПЗФ та низький рівень культури поведінки на землях ПЗФ;
- держава не забезпечує наявності у вільному доступі повної інформації про території ПЗФ та з'ясування їх дійсного стану.
- настав час централізувати та мобілізувати зусилля науковців та громадськості, а також органів державної влади у справі розвитку мережі ПЗФ.

Всі ці проблеми та деякі інші характерні зокрема і для природно-заповідного фонду Київської області. Специфіка області полягає в тому, що з одного боку вона є столичною, що обумовлює господарську освоєність території та наявність значної кількості населених пунктів різного розміру, особливо в межах Київської агломерації, велику кількість транспортних засобів та розвинену транспортну інфраструктуру, високий рівень забруднення та дуже значні рекреаційні навантаження на природні комплекси.

З іншого боку, Київська область знаходиться на межі двох природних зон – Полісся та Лісостепу, через неї протікає найбільша річка України – Дніпро, на якій в межах області розташовані Київське та Канівське водо сховища. Уздовж долини Дніпра проходить один із головних міграційних шляхів птахів, з тих, що перетинають територію України.

Перелічені природні фактори обумовлюють наявність в області великого різноманіття ландшафтів, екосистем, рослин та тварин, серед яких десятки видів, які потребують охорони, та занесені до Червоної книги України і низки міжнародних «червоних» списків.

43. Забезпечення охорони навколишнього природного середовища при плануванні територій. Природоохоронні вимоги до документації територіального планування. Екологічна експертиза як інструмент оцінювання впливу антропогенної діяльності на довкілля. Форми екологічної експертизи. Види експертизи. Стадії екологічної експертизи. Правове забезпечення екологічної експертизи.

Важливим законодавчим актом, регулюючим планування і забудову населених пунктів, є Закон “Про планування і забудову територій” від 20 квітня 2000 року. Відповідно до ст. 2 вказаного Закону, охорона довкілля і раціональне використання природних ресурсів є одними із завдань планування і забудови територій.

Згідно зі ст. 19 Закону “ Про основи містобудування” від 16 листопада 1992 року, при розробці містобудівної документації та її реалізації, будівництві і реконструкції підприємств, будинків, споруд, комплексів, та інших об’єктів, суб’єкти містобудівної діяльності зобов’язані дотримувати встановлених природоохоронним законодавством і нормативно-технічними документами вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, збереження та раціонального використання.

На підставі генеральних планів розробляються схеми планування та детальний план території міст та їх окремих частин з урахуванням соціальних, природно-кліматичних, гідрогеологічних, екологічних та інших умов. Згідно зі ст. 59 Закону “Про охорону навколишнього природного середовища”, планування, розміщення, забудова та розвиток населених пунктів здійснюється за рішенням місцевих рад з урахуванням екологічної ємності територій, з додержанням вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Екологічна експертиза – вид науково-практичної діяльності спеціальних експертів, що ґрунтується на екологічному дослідженні, аналізі і оцінці проектних та інших матеріалів чи реальних об’єктів реалізація і дія яких негативно впливатиме або впливає на стан навколишнього природного середовища.

Форми екологічної експертизи: державна, відомча, громадська, наукова та інші екологічні експертизи (спеціальна, додаткова тощо).

Види екологічної експертизи (за критеріями поділу):

– **за підставами призначення:**

– первинні;

– вторинні;

– **за терміном проведення:**

– постійні;

– тимчасові;

– **за територіальними ознаками:**

– загальнодержавні (республіканські);

– регіональні;

– місцеві;

– локальні;

– **за порядком проведення:**

– попередні;

– основні;

– додаткові;

– **за об’єктним складом:**

– нормативних актів;

– нормативно-технічних документів;

– проектних матеріалів;

– технологій;

– речовин;

– систем;

– техніки;

– діючих об’єктів і комплексів;

– екологічних ситуацій.

Загалом екологічна експертиза складається з трьох етапів:

I етап - розгляд завдання з проектування об'єкта та результати пошукових робіт, проведених на місці передбачуваного будівництва. Результатом першого етапу є оцінка вихідних даних, покладених в основу проекту при розрахунках передбачуваного впливу на природне та оточуюче середовище;

II етап - оцінка технологічних рішень, характеристик обладнання та властивостей матеріалів; встановлення можливості їх використання в природних умовах місця будівництва об'єкта;

III етап - оцінка проекту загалом. При проведенні екологічної експертизи проекту найбільш доцільною є наявність двох-трьох альтернативних рішень для передбачуваного об'єкта будівництва. Здійснюється аналіз природоохоронних заходів та засобів щодо відновлення природного середовища з кожного альтернативного рішення, оцінка їхньої ефективності.

Відносини в галузі екологічної експертизи регулюються Законом України «Про екологічну експертизу» і Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншими законами України.

44. Методика оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС). Мета, основні завдання, підстави для проведення ОВНС.

Оцінка впливу на довкілля (ОВД, ОВДС) призначена для виявлення характеру, інтенсивності і ступеня небезпеки впливу будь-якого виду планованої господарської діяльності на стан довкілля і здоров'я населення.

"ОВНС", наведене в зазначених нормах ДБН А.2.2-1-95, таке: це визначення масштабів і рівнів впливів проектованої діяльності на навколишнє середовище, заходів щодо запобігання або зменшення цих впливів, прийнятності проектних рішень з екологічного погляду.

Проведення ОВНС ґрунтується на принципі презумпції потенційної екологічної небезпеки будь-запланованій господарської чи іншої діяльності, тобто потенційної екологічної небезпеки будь-якої діяльності. Проведення оцінки обов'язково на всіх етапах підготовки документації, що обґрунтовує господарську та іншу діяльність, до її подання на державну екологічну експертизу.

Цілями ОВНС є виявлення та аналіз всіх можливих впливів запланованій діяльності на навколишнє середовище, а також прогнозування та оцінка змін навколишнього середовища, які відбудуться в результаті наданих на неї впливів після здійснення запланованій діяльності. Дана процедура дозволяє не допустити введення в дію об'єктів з порушенням екологічного законодавства.

Основні завдання ОВНС:

- загальна характеристика існуючого стану території району і майданчика (траси) будівництва або їх варіантів, де планується здійснити плановану діяльність;
- розгляд і оцінка екологічних, соціальних і техногенних факторів, санітарно-епідемічної ситуації конкурентно-можливих альтернатив (у тому числі технологічних і територіальних) планованої діяльності та обґрунтування переваг обраної альтернативи та варіанта розміщення;
- визначення переліку можливих екологічно небезпечних впливів і зон впливів планованої діяльності на навколишнє середовище за варіантами розміщення (якщо рекомендується подальший розгляд декількох);
- визначення масштабів та рівнів впливів планованої діяльності на навколишнє середовище;
- прогноз змін стану навколишнього середовища відповідно до переліку впливів;

- визначення комплексу заходів щодо попередження або обмеження небезпечних впливів планованої діяльності на навколишнє середовище, необхідних для дотримання вимог природоохоронного та санітарного законодавств і інших законодавчих та нормативних документів, які стосуються безпеки навколишнього середовища.

Об'єктами ОВД як правило є:

- конкретні проекти промислових об'єктів (електростанція, шосе, завод, тощо);
- плани та програми розвитку галузей та територій (так звана стратегічна екологічна оцінка);
- проекти, що фінансуються за рахунок міжнародної допомоги.

ОВНС може проводитись на різних етапах проектування: ТЕО, робочий проект чи проект в залежності від складності об'єкту. За результатами ОВНС замовником (проектантом) складається та публікується Заява про екологічні наслідки. Зміст та порядок розроблення матеріалів ОВНС регулюється чинними державними будівельними нормами (ДБН А.2.2-1-2003).

1 етап. Розробка концепції запланованій діяльності

Метою першого етапу проведення ОВНС є інформування суспільства про намічуваних діях Замовника, які неминуче призведуть до зміни середовища проживання людей на конкретній території. Таким чином, ОВНС починається, коли Замовник планованої діяльності формує пропозицію щодо здійснення будь-якого проекту або програми (концепція запланованій діяльності). За результатами цього етапу з метою оголошення своїх намірів по організації того чи іншого виду діяльності на конкретній території Замовником готується «Повідомлення про наміри», що містить:

- Попередній список намірів Замовника за характером планованої діяльності;
- Перелік реальних і розумних альтернатив розглядався проекту.

Повідомлення про наміри передається до місцевих органів влади і управління для отримання Замовником дозволу на проектування та вишукування.

2 етап. Визначення впливів на навколишнє середовище

Метою другого етапу проведення ОВНС є виявлення всіх можливих впливів майбутнього народногосподарського об'єкта або комплексу на навколишнє середовище з урахуванням природних умов конкретної території.

На даному етапі проводиться:

- Технологічний аналіз проектних пропозицій;
- Обґрунтування цілей, засобів і термінів реалізації проектних пропозицій і місця розміщення передбачуваного виробництва. Це особливо важливо виконати, враховуючи суттєвість несприятливих екологічних наслідків і невизначеність соціальних ефектів;
- Визначення впливів на навколишнє середовище в разі реалізації прийнятих проектних рішень; потрібна інформація про:
  - Фактичний стан навколишнього середовища;
  - Характер і видах впливу його якісних і кількісних оцінках (масштаб, інтенсивність, глибина, періодичність, тривалість);
  - Джерела впливу (розмірах, просторових формах і розташуванні);
  - Об'єктах впливу. Готується: «Заява про вплив на навколишнє середовище (ЗВОС)», яке надається всім зацікавленим сторонам; органам державної влади, управління та контролю, громадськості і т.д.

Основна мета подання ЗВОС - виявити найбільш значущі наслідки реалізації запланованій діяльності з позицій всіх зацікавлених сторін для визначення напрямків подальших досліджень з ОВНС, а саме:

- Межі проведення ОВНС;
- Об'єкти впливу;
- Прогнозовані зміни навколишнього середовища і її компонентів (вода, повітря, ґрунту, тваринний і рослинний світ, надра і т.д.).

3 етап. Виявлення екологічних наслідків

Метою третього етапу проведення ОВНС є виявлення екологічних, соціальних, економічних та інших пов'язаних з ними наслідків реалізації запланованій діяльності на даній території в певний часовий період.

Виявлення наслідків здійснюється за допомогою громадських слухань «Заяви про вплив на навколишнє середовище», результати яких оформляються протоколом. Протокол громадських слухань є документом, на підставі якого здійснюється коректування проектних рішень, а також складається програма необхідних науково-дослідних та вишукувальних робіт.

4 етап. Коригування проекту

Метою четвертого етапу проведення ОВНС є здійснення коригування проектів, що пройшли стадію ЗВОС.

При цьому за виявленими екологічно значущим позиціям розробником прогнозуються зміни навколишнього середовища, які відбудуться в результаті реалізації проекту. За результатами прогнозу розробляються додаткові заходи та заходи, спрямовані на запобігання негативних екологічних та інших наслідків змін у навколишньому середовищі.

5 етап. Підготовка «Заяви про екологічні наслідки»

На даному етапі готується «Заява про екологічні наслідки» (ЗЕП), що представляє собою документ, що містить гарантії Замовника суспільству про недопущення негативних екологічних та пов'язаних з ними соціальних, економічних та інших наслідків у разі реалізації проекту.

45. Оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС) території своєї області.

Оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС) спрямована на виявлення й прогнозування очікуваного впливу на навколишнє середовище, здоров'я та добробут людей із боку господарської та іншої діяльності. Методологія ОВНС дістала своє визнання майже в усіх розвинених країнах. У червні в 1988 р. була введена в дію Директива ЄС № 337/85 "Оцінка впливу деяких державних і приватних проектів господарської діяльності на навколишнє середовище". Відповідно до неї, для країн — членів ЄС обов'язковим є проведення ОВНС до видачі дозволу на здійснення всіх великих проектів, що можуть спричинити негативний вплив на навколишнє середовище.

Розвиткові, становленню і законодавчому оформленню ОВНС в Україні сприяло прийняття законів України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про екологічну експертизу" та Державних будівельних норм України ДБН А.2.2-1-95 "Склад і зміст матеріалів оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будівель і споруд".

Офіційне нормативне тлумачення терміна "ОВНС", наведене в зазначених нормах ДБН А.2.2-1-95, таке: це визначення масштабів і рівнів впливів проектованої

діяльності на навколишнє середовище, заходів щодо запобігання або зменшення цих впливів, прийнятності проектних рішень з екологічного погляду. Поняття "навколишнє середовище" визначається тут як сукупність природних, техногенних і соціальних умов існування людського суспільства. Це підкреслює комплексність процедури і висновків ОВНС та її орієнтацію відповідно до принципів збалансованого розвитку на інтегральну систему "природа—суспільство".

Стан навколишнього природного середовища Києва та Київської області. Київ — це столиця України, великий культурний, історичний та торговельно-промисловий центр. Отже можна сміливо говорити, що Києву характерні всі екологічні проблеми, що притаманні всім великим містам. Це в першу чергу забруднення автотранспортом, зміни в складі атмосферного повітря, шумове забруднення, викиди хімічних речовин у атмосферу, забруднення токсичними відходами, проблема відходів. Майже все це стосується і Київської області. Але особливе місце в цьому регіоні посідає радіоактивна проблема, що пов'язано з Чорнобильською АЕС. На території Київської області знаходяться Канівське та Київське водосховища, що мають не найкращі екологічні умови. Це все тягне за собою проблему ґрунтів.

Стан повітряного середовища. Основними забруднювачами повітря Києва та Київської області є підприємства чорної металургії (33%), енергетики (30%), хімічної та нафтохімічної (37%). В атмосферному повітрі визначається вміст 39 забруднюючих речовин, включаючи важкі метали.

Основний обсяг визначень (близько 60%) припадає на речовини, які мають найбільше розповсюдження: пил, двоокис сірки, окис вуглецю, двоокис азоту. Високий рівень забруднення у Києві та Київській області обумовлений здебільшого підвищеним вмістом у повітрі специфічних шкідливих речовин, а також вмістом двоокису азоту і пилу. За даними 1996 року Середньорічні концентрації специфічних шкідливих речовин у цілому по даному регіону перевищували санітарні норми по формальдегіду — в 3 рази, пензапірену — 2,9, фенолу — 1,5 рази.

Також могутнім постачальником шкідливих викидів є хімічні промисловість, яка розвивається в столиці досить швидко. В складі шкідливих надходжень в атмосферу знаходяться майже всі хімічні забруднювачі повітря: сірковуглець, сірководень, сірчистий газ, фтор, хлор, фтористі сполуки, оксиди азоту тощо. Характерно, що ці сполуки під час хімічних реакцій можуть створювати високі концентрації високотоксичних сполук.

Забруднення автотранспортом. Джерелами забруднення атмосфери великих міст і зокрема Києва фактично є також всі засоби сучасного транспорту: автомобільний, залізничний, річковий, повітряний.

Найбільше забруднює атмосферу автомобільний транспорт. Викиди автотранспорту у 1996 році становили у Київській області 51%, а у місті Києві 48% від загального обсягу викидів по області. Але за останні роки викиди забруднюючих речовин в атмосферу від автотранспорту поступово зменшувались. Так, у 1996 році, порівняно з попередніми роками зменшились на 57%. В зв'язку з тим, що основна маса автомобілів знаходиться у великих містах, атмосферне повітря міст, а зокрема Києва не лише збіднюється на кисень, а й забруднюється шкідливими компонентами вихлопних газів.

Основними шкідливими компонентами вихлопних газів двигунів є оксид вуглецю і азоту, вуглеводню, альдегіди, сірчистий газ. Крім того, бензинові двигуни

виділяють речовини в складі яких є свинець, хлор, бром, канцерогенні агенти, а дизельні значну кількість сажі та кіптяви ультрамікроскопічних розмірів.

Шумове забруднення сучасних міст і сіл є однією з найактуальніших проблем сьогодення. У зв'язку із зростанням кількості автомашин, індустріалізацією Києва, зростанням транспортної рухливості населення, ростом технічного оснащення міського господарства розширюються контакти між техногенним середовищем міста і природного середовища.

Сільські ландшафти і приміські території Київської області зазнають активного впливу шосейних доріг і залізниць, аеродромів та річкових портів. До цих джерел шуму відносяться також залізничні вузли і станції, великі автовокзали і автогосподарства, мотелі і кемпінги, трейлерні парки, промислові об'єкти і великі бази будівельної індустрії, енергетичні установки. Джерелами шумів є також гучномовні пристрої, ліфти, телевізори, радіоприймачі, музичні інструменти, юрби людей і окремі особи.

Забруднення природних вод. Для оцінки природних вод існують певні показники, головним серед яких є гігієнічні ГДК (гранично допустимі концентрації). Їх дотримання забезпечує добрий стан здоров'я населення. Вони також є критеріями оцінки ефективності заходів з охорони водойм від забруднення. Ці гігієнічні нормативи використовуються також для оцінки комплексного забруднення поверхневих вод. Вони визначалися з урахуванням запаху, кількості завислих речовин, прозорості, кольору, окислювальності, вмісту розчинного кисню, кількості солей, хлоридів, фенолів, нафтопродуктів.

Аналіз ситуації показав, що малі річки Київщини забруднені на порядок більше ніж великі. Це пояснюється не тільки їх малою водністю, але й недостатньою охороною. Рівень очищення води надзвичайно низький. Існуючі очисні споруди навіть при біологічному очищенні виловлюють лише 10-40% неорганічних речовин і практично не виловлюють солі важких металів.

У басейні Дніпра – найбільшої водної артерії країни та Київського регіону – крім Чорнобильської атомної електростанції діють також Запорізька, Південноукраїнська, Хмельницька, Рівненська, Курська і Смоленська АЕС. Через греблі косяки осетрових риб не можуть піднятися на свої природні нерестилища. У Дніпро щорічно скидається 370 млн. кубометрів забруднених стоків, або 14% від їх обсягу по країні.

36 млн. жителів України, що споживають води Дніпра можуть залишитися без питної води вже в ХХІ столітті. Наслідки забруднення водного середовища можуть бути дуже різноманітними для здоров'я людини. Шкоди можуть завдати такі поширені забруднювачі як фторо-, хлоро-, фосфорорганічні забруднювачі, нітрати, нітрити, нітросполуки, пестициди, гербіциди тощо.

За даними досліджень 1996 року на території Києва та Київської області не виявлено жодного водостоку або водойми, які б відповідали вимогам фонового стану, чи характеризувалися як "чисті води". Найбільшими споживачами води залишаються промисловість, в тому числі енергетика та чорна металургія, сільське господарство та житлово-комунальне господарство.

В країні проводиться значна робота з охорони вод від забруднення. Розробляються схеми комплексного використання і охорони вод, згідно з цими схемами здійснюється вибір ділянок під будівництво об'єктів, кожен проект будівництва і реконструкції промислових та інших об'єктів проходить екологічну експертизу.

З метою охорони вод від забруднення потрібно прискорити введення нового порядку лімітування скидів, плати за скиди забруднюючих речовин.

Радіоактивне забруднення. Вплив радіоактивного випромінювання на організм людини особливо небезпечний. За результатами експериментів на тваринах та вивченні наслідків опромінення людей під час атомних вибухів у Хіросімі та Нагасакі, а пізніше в Чорнобилі, було виявлено, що гостра біологічна дія радіації проявляється у вигляді променевої хвороби і здатні призвести до смерті, до локальних уражень шкіри, кришталика ока, кісткового мозку.

Таким чином після Чорнобильської аварії вся Київська область опинилась в зоні підвищеної радіації. Фактично Київ знаходиться в епіцентрі, але за різними документальними твердженнями не є зоною підвищеної радіації. Екологічні служби України наполягають на тому, що доза радіаційного впливу є допустимою, а отже знаходиться в межах норми. Катастрофа потягнула за собою не лише тисячі людських життів й нові хвороби, а й зміну метеорологічних умов.

З моменту аварії й до цього часу одним із найпотужніших факторів, що впливають на радіологічну ситуацію в Україні, є високоактивне забруднення території 30-кілометрової зони навкруги ЧАЕС, а в цю зону входить майже вся Київська область. Особливу проблему становить забруднення радіонуклідами відкритих водойм. У перші дні аварії максимальні рівні радіоактивності води спостерігались у гирлі рік Прип'ять, Уж, Тетерів, Ірпінь і в Київському водосховищі.

Трагічні наслідки Чорнобильської катастрофи спричинили загрозу генетичному здоров'ю нації. Радіоактивні продукти створили високий радіаційний фон і сприяли зовнішньому опроміненню людей. Багато з них потрапили в організм через органи дихання, травлення, шкіру.

Після аварії основним радіонуклідом був радіоактивний йод, що нагромаджується у щитовидній залозі, а потім здійснює кругообіг в організмі, відщеплюється в печінці і частково виводиться через нирки. Радіоактивний цезій відкладається переважно в м'язах, проникає в клітини і рівномірно опромінює організм. Плутоній є дуже небезпечним елементом, він переходить в америцій і поглинається організмом, викликаючи дуже важкі захворювання.

Проблема переробки радіоактивних відходів виникла понад 40 років тому одночасно з початком освоєння атомної енергії, але до цього часу не знайдено промислових методів утилізації найбільш небезпечних видів радіоактивних відходів.

Катастрофа на Чорнобильській АЕС порушила господарську діяльність багатьох підприємств, завдала шкоди сільськогосподарському виробництву і лісовому господарству. На радіоактивно забрудненій території повністю припинили господарську діяльність, рибні господарства, а також Ново-Шепелицький, Чорнобильський і частково Поліський лісові господарства.

На сьогоднішній день з ЧАЕС пов'язано ще багато-багато проблем. Це і проблема могильників, і проблема саркофагу, який поступово руйнується, проблема населення, яке все ще проживає в тридцяти кілометровій зоні.

Розглядаючи в цілому організацію робіт на найближчий період по ліквідації радіаційних наслідків аварії, слід підкреслити необхідність формування науково обґрунтованої оцінки радіаційної обстановки в Україні з метою вибору найбільш ефективних напрямків подальших робіт.